

Specialeafhandling

Titel: En undersøgelse af N.F.S. Grundtvigs retorik i »Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838«

Af: Jacob Bjørn Hansen

Afleveringsdato: 3. juni 2019

Specialets omfang: 189.662 anslag (79 sider)

Specialevejleder: Lars Andersen

Historiestudiet, Aalborg Universitet

Abstract

This master thesis is a rhetorical analysis of N.F.S. Grundtvig's Mands Minde-lectures, which took place in 1838. In October 2018 the PhD thesis 'Herrens stridsmand – N.F.S. Grundtvigs teologiske polemik i perioden 1810-1825' was defended by the theologian Vanja Thaulow. The PhD thesis examines the young Grundtvig's rhetoric. In this period of time Grundtvig was not a skilled rhetorician. He was provocative, aggressive, supercilious and judgemental. Thaulow concludes that Grundtvig does not succeed to convince his targeted audience to approve of his position. Furthermore, Thaulow concludes that it is surprising that Grundtvig go from an outsider position in 1810-1825 to after this death to become be a national figure.

The aim of my master thesis is to examine Grundtvig's rhetoric in his Mands Minde-lectures in 1838. The lectures were held three times a week from June to November. There were 51 lectures. In the beginning of the lectures, there were only 50 participants and it was mainly the students that had originally initiated the lectures. As the months went by, and the word spread through Copenhagen, more and more people attended the lectures. First hand sources from participants of the lectures shows that the atmosphere was euphoric. At the last lecture in November 1838 around 500 people attended. At that final lecture grandiose songs were written in honour of Grundtvig and tribute speeches were held.

In my master thesis I will use rhetorical theory to analyse Grundtvig's rhetoric. I will analyse the manuscripts from the lectures, that was published by Grundtvig's son, Svend Grundtvigs, after his father's death. Furthermore, I will use contemporary sources from the audience.

My thesis concludes that Grundtvig was a way more skilled rhetorician in 1838 than in 1810-1825. He succeeded in having his audience approve of his positions. He does that by building up a high ethos, which is done by using identification of the audience, by being humble and by having a great deal of knowledge. His rhetoric in 1810-1825 is aggressive and judgmental. In 1838 his rhetoric is hopeful. He wants to educate, not only the upper

class, but also the people in the country side, that lacked education. He wants to higher their citizenship by giving them an opportunity to learn rhetorical skills on the folk high schools, so they ultimately can articulate their political opinions in public.

Grundtvig claimed that a unique northern spirit existed. This is an underlying theme in all the lectures. The Danish people has to become self-conscious by learning Denmark's history, literature, mother tongue, and myths. By doing that the people will become aware of themselves and will be citizens that can declare their political positions.

Grundtvig was both a theologian, historian, poet, and politician. This makes the rhetorical situation indistinct, since Grundtvig mixes these roles. One of the listeners, Frederik Hammerich, writes a letter to his brother. He criticizes that Grundtvig intermingle history and politics. He says Grundtvig is being "poetically-political", which Hammerich doesn't approve of. In the end of the lectures Hammerich makes a speech for Grundtvig, where he praises Grundtvig and is no longer critical. This is an example of Grundtvig's hybrid of theology, history, poetry and politics became convincing rhetoric, since Hammerich goes from a sceptical position to an approving position of Grundtvig.

Indholdsfortegnelse

Abstract	2
1. Indledning	6
1.1 Problemstilling	7
1.2 Problemformulering	8
2. Metode	9
2.1 Publikum	10
2.2 Etos og selvfremstilling	11
2.3 Overvejelser over valg af foredrag	12
2.4 Kildepræsentation	13
3. Teori	17
3.1 Etos	17
Aristoteles	17
Isokrates	18
McCroskey	19
3.2 Publikum	21
Edwin Black og det indskrevne publikum	22
Charland og den konstitutive retorik	24
4. Forskningsdiskussion	27
Den første fase – Frederik Barfoed og Svend Grundtvig	28
Den anden fase – Begtrup og Rønning	28
Grundtvigforskningens fødsel: Den temaspecifikke periode	30
Hal Koch og Georg Christensen	31
Erik Møller – Grundtvig som samtidshistoriker	33
Bugge, Thaning og Michelsen	34
1980'erne – den teologiske orientering	35
1990'erne – den nationale orientering	36
Ole Vind	36
Frøkjær Baunvig: Mands Minde-foredragene som en civilreligiøs prædiken	38
Vanja Thaulow: Herrens Stridsmand. Den yngre Grundtvigs retorik	43
5. Analyse	51
5.1 De første foredrag	51
Et venlig stemt publikum: Dig en Yndling-skare!	53
Nordens ånd	54
Kierkegaards kritik af folkeånds-begrebet	58
Generationsoverleveringen	59
Det historisk-poetiske	59
Folkeånden er en løsning på folkets stilling	60
Historiesynet: Den universalhistoriske Anskuelse	61
5.1 Nordens ånd fortolket af en tilhører	63
Nordens ånd som konstitutiv retorik	66
Identitet og det indskrevne publikum	68
Krigsromantikken	68
Nordens ånd i litteraturen	69

Ydmyg selvfremstilling	70
Etos	71
5.3 Frederik Hammerichs første brev	73
5.4 Demokratiet	75
Frygten for pøblen	75
Demokratiet vil "befordre baade Fattigdom og Dovenskab, Ødselhed og Nærighed, Svir og Spil"	78
Harmoni over demokrati.....	80
5.5 Skoletankerne	81
Grundtvig udfordrer J.P. Mynster	82
5.6 Medborgerskab og stænderforsamlinger	83
5.7 Frederik Hammerichs andet brev.....	84
5.8 Frederik Hammerichs tredje brev	87
5.9 Delkonklusion	88
6. Vurdering	90
6.1 Identifikation	90
6.2 Selvfremstilling.....	91
6.3 Tilslutning	92
6.4 Identitet	93
6.5 Indskrevet publikum.....	94
6.6 Appelformer	95
6.7 Retorisk stil	96
6.8 Afsenderrollen	97
7. Konklusion	99
8. Litteraturliste.....	102

1. Indledning

I oktober 2018 forsvarede teologen Vanja Thaulow sin ph.d.-afhandling, 'Herrens Stridsmand – N.F.S. Grundtvigs teologiske polemik i perioden 1810-1825'. Afhandlingen er en analyse af Grundtvigs retorik i en række værker fra hans ungdom. Herunder hans fejde med H.C. Ørsted og hans angreb på rationalismen og H.N. Clausen i Kirkens Gienmæle fra 1825, der førte til, at Grundtvig blev underlagt censur.

Thaulow bruger det retoriske begrebsapparat til at vurdere, hvor dygtig en retoriker den yngre Grundtvig var. Når man læser afhandlingen, er det mildest talt ikke et sympatisk indtryk, man får af Grundtvig. Han er bedrevidende, selvovervurderende, fordømmende og taler nedsættende. I sit afsluttende kapitel 'Fra stridsmand til landsfader', stiller Thaulow følgende spørgsmål:

"Det helt store spørgsmål, som denne undersøgelse har rejst er: Hvordan er det endt med, at Grundtvig blev historiens sejrherre? Hvordan gik han fra så udtalt en outsiderposition, som han havde i 1810-1825, til at blive 'mainstream' og sidenhen ligefrem anset for nationens fader? Hvordan kunne han tabe alle de slag, jeg har undersøgt her, og alligevel vinde krigen? Jeg er tilbøjelig til at se sige, at jeg faktisk ikke forstår det, men det er selvfølgelig et utilfredsstillende svar."¹

Min undersøgelse vil tage udgangspunkt i Grundtvigs Mands Minde-foredrag, som han holdt på Borchs Kollegium i København i perioden juni-november 1838. Manuskripterne til foredragene blev udgivet i år 1877 efter Grundtvigs død under titlen: 'Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838'.

I 1838 havde Grundtvig netop fået ophævet den censur, som var blevet ham pålagt i 1825 efter hans kritik af H.N. Clausen. Foredragene blev et tilløbsstykke og er især i højskolekredse betragtet som en næsten mytisk begivenhed i højskolebevægelsens historie. Det er under det 34. foredrag, at forsamlingen efter et foredrag om Peter Willemoes og Slaget

¹ Vanja Thaulow, *Herrens Stridsmand – Retorisk kritik af N.F.S. Grundtvigs teologiske polemik i perioden 1810-1825*. (Utrykt ph.d.-afhandling, Århus, 2018), s. 235-6

på Reden udbryder i sang. Det er her højskolesangen og traditionen for at synge til foredrag etableres.²

Man kan læse i samtidens kilder, bl.a. i breve sendt fra én af tilhørerne, Frederik Hammerich, at der til de første foredrag blot dukker 50 mennesker op.³ Det tilstedeværende publikum er stort set begrænset til dem, der opfordrede Grundtvig til at holde foredragserækken. Over foredragserækkens halve år strømmer flere og flere til, og til det sidste foredrag i november deltager omtrent 500 tilhørere. Stemningen er euforisk og højstemt: Det fremgår af de sange,⁴ der blev skrevet til Grundtvig i den forbindelse og de taler,⁵ der efterfølgende blev holdt.

Når Thaulow vurderer at den yngre Grundtvig var en dårlig retoriker, og hun undrer sig over, hvordan Grundtvig kan komme fra en udtalt outsiderposition i 1825 og sidenhen blive betragtet som en nationalfader, er det relevant at undersøge hans Mands Minde-foredrag. Hvorfor blev foredragene så populære? Rent retorisk, hvordan kommunikerede han så i sine foredrag? Og hvordan har Grundtvig udviklet sig som retoriker fra de unge år i 1810-25 og frem til de ældre år i 1838?

1.1 Problemstilling

Mit centrale fag er historie, mens mit sidefag er retorik. Derfor finder jeg en retorisk analyse af en så central person i danmarkshistorien som Grundtvig relevant. Det giver mig mulighed for at kombinere de to fag og måske komme frem til en ny indsigt om Mands Minde-foredragene. Foredragene er tidligere undersøgt af grundtvigforskningen, men de er ikke undersøgt med et retorisk begrebsapparat. Derfor er det mit håb at bidrage med noget nyt på dét punkt.

Der er forsket meget i Grundtvig. Efter sigende skulle han været den dansker, der er skrevet flest afhandlinger om. Der er forsket i hans teologi, salmeværk, historiesyn, skoletanker for blot at nævne nogle få områder. Men Grundtvigs retorik er ikke et særlig udbredt emne.

² Katrine Frøkjær Baunvig. "Det folkelige foredrag". I *Grundtvig og genrerne*. Redigeret af Sune Auken. København: Gyldendal, 2014, s. 71.

³ Magister Frederik Hammerich til Magister Martin Hammerich. København, 2. august 1838, i *Danske politiske breve fra 1830erne og 1840erne*, red. Povl Bagge og Povl Engelstoft. Bind 1. København: Gyldendal, 1945, s. 271.

⁴ H.V. Kaalund, *Samlede Digte*. Kjøbenhavn og Kristiania: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, 1920, s. 20.

⁵ Hammerich, d. 4. december 1838, s. 297.

Vanja Thaulows ph.d.-afhandling er den mest dybdeborende retoriske analyse. Denne beskæftiger sig som bekendt med den yngre Grundtvig fra 1810-25. På det tidspunkt er Grundtvig 27-42 år. Den Grundtvig, som jeg vil beskæftige mig med, er 55-56 år i 1838, hvor Mands Minde-foredragene holdes.

Når Thaulow siger, at Grundtvig i 1825 har en outsiderposition, er det relevant at undersøge, hvad der forandrer denne position. Derfor vil jeg sammenligne Grundtvigs retorik i 1838 med den yngre Grundtvig hos Thaulow. Der vil dog klart været mest vægt på 1838, mens sammenligningen med Thaulow vil fylde mindre.

1.2 Problemformulering

Med afsæt i Vanja Thaulows ph.d.-afhandling 'Herrens Stridsmand' om Grundtvigs retorik i 1810-1825, vil jeg analysere Grundtvigs retorik i hans Mands Minde-foredrag i 1838. På baggrund af analysen vil jeg vurdere, om Grundtvigs retorik var mere overbevisende i 1838 end i 1810-25. Jeg vil især lægge vægt på Grundtvigs publikumskonstruktion, etos og selvfremstilling.

2. Metode

Jeg vil analysere Grundtvigs Mands Minde-foredrag ud fra et retorisk perspektiv. Jeg vil anvende retoriske teorier om publikum, selvfremstilling, virkemidler og etos til at analysere og vurdere Grundtvigs retorik.

Først vil jeg i forskningsdiskussionen undersøge, hvad grundtvigforskningen har skrevet om Grundtvigs retorik, og hvordan forskningen vurderer Mands Minde-foredragene. Derefter vil jeg i analysen med brug af retoriske teorier analysere Grundtvigs retorik.

Analyse:

1. Med brug af Edwin Blacks teori⁶ om indskrevet publikum vil jeg analysere foredragenes indhold med vægt på hvilken ideologi, man kan læse ud af manuskripterens påstande og stilistiske spor. Afslutningsvis vil jeg analysere, hvilken identitet Grundtvig søger at få tilhørerne til at tilegne sig.
2. Med brug af Maurice Charlands teori⁷ om konstitutiv retorik vil jeg analysere, hvordan Grundtvig opfatter folket og nordens ånd.
3. Med brug af Aristoteles⁸, Isokrates⁹ og McCroskeys¹⁰ begreber om etos analyserer jeg Grundtvigs etos og selvfremstilling.

Derefter vil jeg i vurderingen sammenligne mine resultater om den ældre Grundtvig med den yngre Grundtvig hos Thaulow. På den måde kan jeg undersøge, hvordan Grundtvig har udviklet sig som retoriker.

⁶ Black, Edwin, "The Second Person". *Quarterly Journal of Speech* 56, 2 (1970): 109-119.

⁷ Charland, Maurice, "Constitutive Rhetoric: The Case of the People Québécois". *Quarterly Journal of Speech* 73, 2 (1987): 133-150

⁸ Aristoteles, *Retorik*, overs. Thure Hastrup. (København Museum Tusulanums forlag, 2007)

⁹ Isokrates, *Om formuebytning. 1: Fire taler*, overs. Thure Hastrup. (København: Museum Tusulanums forlag, 1986)

¹⁰ McCroskey, James C., *An Introduction to Rhetorical Communication*. (Boston: Allyn & Bacon, 1997)

Vurdering:

4. Ved at sammenligne min analyse om den ældre Grundtvig (1838) med den yngre Grundtvig (1810-25) hos Thaulow vil jeg vurdere, hvordan Grundtvig har udviklet sig som retoriker.

2.1 Publikum

Grundtvig fik med Mands Minde-foredragene en øget tilslutning hos især den yngre befolkningsgruppe. Som ung havde han som nævnt forsøgt at overbevise andre om sine holdninger, men Thaulow skriver, at det ikke lykkes.¹¹ Hvorfor lykkes det i 1838 at skabe et tilsløbsstykke, hvor der til det afsluttende foredrag sad op til 500 mennesker, mens den unge Grundtvig blev isoleret og affejet?¹² Til at besvare det spørgsmål, vil jeg bruge retoriske publikumsteorier af Edwin Black og Maurice Charland. Teoriene vil i teoriafsnittet blive grundigt udfoldet, men teoriernes essenser nævner jeg nu.

Blacks teori handler om, at man som publikum til en given retorisk ytring har sin identitet på spil. Når man lytter til en tale eller læser en tekst, leder man efter en ideologi eller holdning, som man har mulighed for at tilslutte sig. Her er det relevant at se på, hvilke holdninger, der er iboende i Grundtvigs Mands Minde-foredrag, som publikum kunne spejle sig i og eventuelt tilslutte sig.

Charlands teori om konstitutiv retorik handler om, at man retorisk, når man ytrer sig, kan danne en fortælling og skabe et subjekt. Det kan fx være at italesætte den danske befolkning som 'et folk'. Det er dét at sætte individerne ind i et forestillet fællesskab, som individerne kan være med til at bygge videre på. Det er især værd at beskæftige sig med konstitutiv retorik, når man arbejder med Grundtvig, fordi han stod for en italesættelse af nordens ånd, folket, modersmålet og myterne fra den nordiske mytologi.

Inden for retorikken taler vi om, at der i en ytring er et iboende persuasivt sigte. En retor (taler eller skribent) vil med sin ytring forsøge at overbevise sin lytter om noget.

I det historiske foredrag som genre må man antage, at der er et formål om, at viden om historien skal videreformidles til tilhørerne. Her kunne det selvfølgelig også være interessant at se, hvilken ideologi eller diskurs der lå bag en "almindelig" (historie)foredragsholders

¹¹ Thaulow, *Herrens Stridsmand*, s. 233

¹² Thaulow, *Herrens Stridsmand*, s. 235

formidling. Jeg mener dog, at netop Grundtvig som (historie)foredragsholder er endnu mere interessant at analysere ideologisk. Det er han, fordi Grundtvigs foredrag ikke blot er historieformidling. Han bruger nemlig historien til at argumentere for en verdensanskuelse og en politik, som han håber, at hans tilhørere vil tilslutte sig. Religionshistoriker og leder af Grundtvigcentret Katrine Frøkjær Baunvig betragter ligefrem Mands Minde-foredragene som en civilreligiøs prædiken eller vækkelse.¹³

Man kan ikke tale om, at det er objektiv historieskrivning, når Grundtvig i foredragene eksempelvis hylder enevælden og stænderforsamlingerne. Havde det været en objektiv historieskrivning, havde foredragsholderen måske fortalt om disses historiske udvikling. Men hos Grundtvig hylde de, selvom det jo kunne være et lige så legitimt synspunkt at hylde demokratiet.

Derfor er det interessant at undersøge: Hvilken ideologi er der i Grundtvigs tekst? Ifølge Black er den moderne pilgrimsrejse en rejse efter identitet:

"The quest for identity is the modern pilgrimage. And we look to one another for hints as to whom we should become".¹⁴

Et menneskes identitet kan udvikles ved at lytte til andre mennesker, der ytrer holdninger, som man kan vælge at tilslutte sig. Med holdninger menes der ikke blot politiske holdninger, men det kan også være fx etiske eller religiøse. Derfor er spørgsmålet: Hvilken ideologi eller livssyn opfordrede Grundtvig sit publikum til at tilegne sig? Og hvilke konstitutive træk er der i foredragene?

2.2 Etos og selvfremstilling

Jeg vil analysere Grundtvigs etos og selvfremstilling. Det er vedkommende, fordi etos og selvfremstilling er et aspekt den yngre Grundtvig kritiseres for hos Thaulow.¹⁵ Den yngre Grundtvig er selvovaluerende, bedrevende og til tider nedladende over for sit publikum.¹⁶ Når jeg læser Grundtvigs Mands Minde-foredrag, er det et helt anderledes indtryk, jeg får af Grundtvig. Jeg mener, at én af grundene til, at Grundtvig blev en væsentligt

¹³ Baunvig, *Det folkelige foredrag*, s. 86

¹⁴ Black, *The second persona*, s. 113

¹⁵ Thaulow, *Herrens Stridsmand*, s. 138

¹⁶ Thaulow, *Herrens Stridsmand*, s. 71

dygtigere retoriker, kan findes netop i selvfremsættelsen og hans opbygning af etos. Jeg vil gøre brug af Aristoteles, Isokrates og James McCroskeys etosteorier, som jeg vil uddybe i teori afsnittet.

Jeg vil ved brug af McCroskeys teori om etos analysere, hvordan Grundtvig opbygger sin etos i 1838. Grundtvig fik senere en bevægelse omkring sig, hvorfor man må antage, at han mestrede overbevisningens kunst. Det var næppe sket hos den unge Grundtvig.

Det er også relevant, fordi Thaulow skriver, at den unge Grundtvig ofte appellerer til netop etos.¹⁷ I sin argumentation anvender han ofte en fejlslagen etosappel. Det gør han ved ikke at argumentere redeligt, men simpelthen argumentere med: fordi jeg siger det. Det er dog uden succes, fordi han ikke taler ordentligt til sit publikum, og ifølge Thaulow overbeviser han ingen.¹⁸

Jeg vil bruge etosteoriene til at se på, hvordan Grundtvig opbygger sin etos, og hvordan han forsøger at overbevise sit publikum. Derfor vil jeg i foredragene analysere, hvordan han fremstiller sig selv og tager højde for sit publikum.

Afsluttende vil jeg vurdere Grundtvig som retoriker i forhold til 1810-1825. Det vil jeg gøre ved at sammenligne mine konklusioner fra analysen med Thaulows konklusioner. Det vil sætte mig i stand til at pege på nogle centrale aspekter, der gjorde, at Grundtvig udviklede sig retorisk.

2.3 Overvejelser over valg af foredrag

Grundtvig holdt i alt 51 Mands Minde-foredrag. Derfor er jeg nødsaget til at foretage mig en afgrænsning i forhold til, hvilke foredrag jeg vil inddrage i min undersøgelse.

Jeg har overvejet, hvorvidt jeg blot skulle udvælge fire repræsentative foredrag, som jeg ville gå i dybden med, og analysere alt ved netop disse fire foredrag. Fx deres opbygning, deres appellformer, argumentation, kort sagt: alt retorisk. Men denne tilgang vil blot sige noget om, hvordan Grundtvig opbygger et foredrag, og jeg vil ikke på samme måde lave en direkte sammenligning med Thaulows konklusioner og dermed sige noget om, hvordan Grundtvig har udviklet sig retorisk.

¹⁷ Thaulow, *Herrens Stridsmand*, s. 144

¹⁸ Thaulow, *Herrens Stridsmand*, s. 233

Den tilgang, jeg derfor har valgt, fokuserer på nogle af de samme retoriske aspekter som Thaulow. Det gør det muligt at lave en sammenligning mellem den yngre Grundtvig og den ældre Grundtvig i 1838. Jeg har derfor valgt at fokusere på nogle centrale retoriske områder som publikum, etos, selvfremsættelse og retoriske virkemidler, hvor jeg kan se, Grundtvig har udviklet sig.

2.4 Kildepræsentation

Jeg vil i min undersøgelse anvende manuskripterne til Mands Minde-foredragene. Deres udgivelseshistorie vil jeg udfolde nedenfor. Derudover vil jeg anvende aviser, der i 1838 skrev om foredragene. Det er især Københavnsposten og Nordisk Kirke-Tidende, men jeg vil også inddrage Berlingske Politiske og Avertissementstidende og Fyens- og Aalborg Stiftstidende. Desuden vil jeg inddrage kildemateriale fra tre af tilhørerne, der deltog ved foredragene. Det er Frederik Barfoed, der har sendt et brev, hvor han beskriver foredragernes indhold og stemningen blandt publikum. Derudover er det den senere digter H.V. Kaalund, der skrev digte om at deltage til foredragene, hvilket til det afsluttende foredrag blev læst højt for Grundtvig. Og til sidst er det Frederik Hammerich, der under og efter foredragsrækken skriver breve til sin bror, hvor han beskriver foredragene.

Foredragenes udgivelseshistorie: Svend Grundtvig som udgiver

Svend Hersleb Grundtvig (1824-1883) var Grundtvigs næstældste søn. Han havde allerede inden udgivelsen af faderens værker en lang række andre udgivelser bag sig. Svend Grundtvig er især kendt for sine udgivelser af gammel dansk folkedigtning: folkeviser, sagn og eventyr. På grund af Svend Grundtvigs erfaring med udgivelser blev det, efter N.F.S. Grundtvigs død i 1872, ham, der kom til at stå for udgivelsen af faderens efterladte værker og papirer.

Litteraten Maria Wiggers har skrevet specialet "Svend Grundtvig som udgiver", der er en undersøgelse af Svend Grundtvigs principper udgivelsen af hans fars værker.

Der er ifølge Wiggers kun et sted, hvor Svend Grundtvigs udgivelser er upålidelige. Det er i de "Poetiske skrifter", hvor Svend Grundtvig ifølge Wiggers har fortaget "omfattende

modernisering af ortografi og interpunktion" (tegnsætning og stavning).¹⁹ I de øvrige værker, herunder *Mands Minde*, er udgivelserne pålidelige.

Generelt var Svend Grundtvig en grundig udgiver, der for det meste supplerede sin udgivelser med "udførlige indledninger, kommentarer og varianter".²⁰ Han var derudover sin fars betroede medhjælper.²¹ Han havde derfor en dyb indsigt i sin fars holdninger, skrivemåde og arbejdsmetode, herunder hans håndskrift, som ingen anden havde.

Principperne for Svend Grundtvigs udgivelse af *Mands Minde*

Når et værk udgives af andre end forfatteren, vil der være forskellige mulige principper at følge. Det kan være, at udgiveren udfylder manglende afsnit for at skabe mere mening hos læseren. Det kan også være, at udgiveren slet intet retter, men blot udgiver det rå, ufuldendte manuskript.

Svend Grundtvig skriver, at *Mands Minde*-manuskripterne naturligvis alle er skrevet af N.F.S. Grundtvig, og at hverken far eller søn har redigeret i dem, efter foredragene er blevet holdt.²² Det vil sige, at manuskripterne viser, hvad Grundtvig planlagde at sige på Borchs kollegium, men vi kan ikke vide, om han har improviseret eller tilføjet mere til selve foredragene. I givet fald er det ikke tilføjet manuskripterne.

Svend Grundtvig har udelukkende lavet formelle rettelser.²³ Han har som sagt moderniseret ortografi og interpunktion, hvilket vil sige, at han har rettet eller moderniseret stavemåder. Derudover har han rettet eller tilføjet komma, semikolon og punktummer. Han har desuden indsat bindeord, hvor sådanne manglede. I tilfælde af dét har han omgivet ændringen med klammer, så det er tydeligt for læseren, hvornår han har foretaget ændringer. Når man læser foredragene, er det kun få steder, at Svend Grundtvig har gjort det. Når der i manuskripterne har været ukorrekte årstal, navne eller datoer, har han rettet i dem.

I enkelte af foredragsmanuskripterne har kronologien været anderledes end til foredragene. Fx har han skrevet, at et afsnit skulle stå " i Spidsen for Foredraget", men har i

¹⁹ Wiggers, Svend Grundtvig som udgiver, s. 5

²⁰ Wiggers, Svend Grundtvig som udgiver, s. 67

²¹ Wiggers, Svend Grundtvig som udgiver, s. 67

²² Svend Grundtvig, *Mands Minde*, Indledning

²³ Svend Grundtvig, *Mands Minde*, Indledning

manuskriptet ikke stået som det første i kronologien. I sådanne tilfælde har Svend Grundtvig gjort kronologien korrekt "for at det foreliggende Haandskrift kunde fremtræde i læselig Form".²⁴ Han har også rettet "aabenbare skrivefejl", byttet om på småord og udeladt sætninger, der var gentagelser. De gentagelser, han har rettet, har været, når der stod den samme sætning to steder. I disse tilfælde har han beholdt den, der var længst og mest uddybende:

*"stundum at udelade Sætninger paa ét Sted, som paa et andet Sted i samme Forelæsning gjenfandtes i en omhyggeligere udformet Skikkelse, og som Forf. da kun har glemt at overstrege paa det ene Sted".*²⁵

Alt i alt har Svend Grundtvig altså gjort en del ved manuskripterne rent formelt. Men han har ikke ændret i indholdet ved fx at tilføje nye afsnit. Overordnet set har han gjort det mere læsevenligt for en læser, der ikke var til stede under foredragene. Man må formode, at det ikke har ændret på emnerne og meningene, hvorfor Svend Grundtvigs udgivelsesmetode ikke problematiserer min undersøgelse. Dét, der derimod kan være en anke, er det, jeg vil behandle nu: forskellen mellem det skrevne ord i manuskripterne og det talte ord til foredragene.

Forholdet mellem det skrevne og det talte ord

Svend Grundtvig skriver, at man ikke ved blot at beskæftige sig med manuskripterne kan få indtrykket af N.F.S. Grundtvigs veltalenhed:

*"Men aldrig ville dog Grundtvigs skrevne Taler kunne meddele Indtrykket af hans Veltalenhed, der væsentlig bares af hans storslaaede Personlighed, som mægtede paa en gribende Maade at udstrømme i lunefuld Skjæmt ikke mindre end i glødende Patos."*²⁶

²⁴ Svend Grundtvig, *Mands Minde*, Indledning

²⁵ Svend Grundtvig, *Mands Minde*, Indledning

²⁶ Svend Grundtvig, *Mands Minde*, Indledning

Det interessante her er, at det er N.F.S. Grundtvigs actio, altså hans måde at tale på, der fremhæves: personligheden, lunefuldheden, veltalenheden. Det er altså ikke indholdet, men måden han talte på.

*"Hvad der i hans Skrift kan synes sært og søgt, klang i hans Mund, som det sande og simple Udtryk for hans Tanke og Stemning; – thi stemningsfuld, lyrisk var han altid, naar han var i Aande."*²⁷

Hvad betyder det for mit speciale?

Min undersøgelse kan naturligvis ikke med sikkerhed sige, at Grundtvig til foredragene sagde præcist det, der står anført i manuskripterne. Manuskripterne er dog ret udførlige. Der er ikke tale om stikordsmanuskripter, men lange velforberejdede manuskripter, der ofte fylder 10-15 bogsider. Grundtvig er altså gået grundigt til værks. Og man må antage, at manuskripterne repræsenterer i hvert fald en del af det, han sagde. Hvis han alligevel ikke sagde det, der stod i manuskripterne, hvorfor så blive ved med at forberede dem så grundigt uge efter uge især i første del af foredragsrækken? Min undersøgelse vil selvfølgelig ikke blive lige så præcis, som hvis vi havde foredragene på bånd, men fordi han har forberedt det så grundigt, vurderer jeg, at vi kan fæstne lid til, at han sagde en del af det, der står i manuskripterne. Dette kan også understøttes af Frederik Barfods brev, hvor han udførligt refererer det 34. foredrag.²⁸ Sammenligner man Barfods brev med Grundtvigs manuskript, ligger deres indhold tæt op ad hinanden. Det viser, at Grundtvig i hvert fald i det tilfælde sagde, hvad der stod i manuskriptet.

I forhold til Svend Grundtvigs udgivelsesmetode udfordrer det ikke min undersøgelse. Der er tale om ændringer i tegnsætning og bindeord. Som historiker har det ikke stor betydning, så længe det ikke ændrer tekstens mening. Svend Grundtvigs ændringer hører altså til i småtingsafdelingen.

²⁷ Svend Grundtvig, *Mands Minde*, Indledning

²⁸ Frederik Barfod, "Et Brev til Kjøbenhavnspostens Redacteur", Kjøbenhavnsposten, 19. oktober 1838.

3. Teori

Mit mål med min undersøgelse er ikke at udvikle en ny retorisk teori. Min tilgang er derimod at bruge det retoriske begrebsapparat for at se, om jeg kan sige noget nyt om Grundtvig som retoriker gennem undersøgelse af hans Mands Minde-foredrag.

3.1 Etos

Aristoteles udgav sin bog med titlen 'Retorik' i det fjerde århundrede f.v.t. Bogen er en systematisk tilgang til retorikken, der fremlægger forskellige retoriske grundbegreber, herunder appelformerne etos, patos og logos. Bogen danner skole for den tilgang til etos, som McCroskey videreudviklede i 1982.

Der findes klassisk set tre appelformer: Logos, patos og etos. Logos er appel til fornuften, patos til modtagerens følelser og etos til afsenderens troværdighed. Logos og patos vil jeg også inddrage i min analyse, men det er især Grundtvigs etos, jeg vil fokusere på. Det vil jeg, fordi Thaulow især ligger vægt på Grundtvigs (manglende) etos. Thaulow bruger en del plads på Grundtvigs etos, fordi Grundtvig jævnligt laver etosappel i sine tekster.²⁹ Det vil sige, at han argumenterer ud fra hans egen troværdighed, selvom den, ifølge Thaulow, ikke er særlig høj i 1810'erne.

Aristoteles

Aristoteles er én af de første forfattere, der udlægger begrebet etos. I den senere retorikforskning bliver begrebet nuanceret, men bygger stadig på Aristoteles tanker som et fundament. Aristoteles skriver, at etos er én af de appelformer, der kan overbevise publikum om en given sag. I en etosappel handler det om talerens troværdighed:

"Overbevisning skabes gennem talerens karakter (ethos), når talen holdes på en sådan måde, at den gør talerens person troværdig. Vi stoler nemlig mere og med større beredvillighed på, hvad anstændige mennesker siger,

²⁹ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 229

og dette gælder generelt i alle situationer, men aldeles afgjort dér, hvor der ikke foreligger vished, men er levnet plads for tvivl.”³⁰

Hos Aristoteles kan etosappellen være vigtigere end patos og logos: ”det er lige ved, at hans moralske personlighed rummer det stærkest overbevisende moment af alle”³¹

Det handler ikke blot om, hvorvidt en taler er et godt menneske med en moralsk karakter. Det handler også om, hvorvidt taleren er venligt stemt over for sit publikum:

”da beviser ikke blot bliver til i kraft af direkte påvisende tale, men også ved talens etiske holdning, - vor tiltro næres ved, at taleren fremtræder med visse egenskaber, d.v.s. at han virker moralsk god eller venligsindet eller begge dele”³²

Men hvad er det en talers troværdighed består af? Og hvordan får vi tiltro til ham?

”Der er tre ting, der gør, at en taler virker overbevisende; lige så mange grunde er der nemlig, bortset fra de egentlige beviser, til at vi har tiltro til ham. Det er hans klogskab, hans moralske karakter og hans velvilje.”³³

Hos Aristoteles er det selve den konkrete tale, hvor tilskueren er til stede, der giver et indtryk af, hvordan vi skal opfatte en retors etos. Hvis taleren udsender klogskab (*fronesis*), moralsk karakter (*arete*) og velvilje (*eunoia*) i sin tale, så kan han opbygge sin troværdighed. Det er altså hos Aristoteles det fysiske publikum, der er til stede, der vurderer retors etos på baggrund af talen, han holder.

Isokrates

Isokrates levede samtidig som Aristoteles. Isokrates oprettede sin egen retoriske skole, mens Aristoteles underviste på Platons akademi. De stod over for hinanden, ikke blot med to forskelle idéhistoriske skoler, men også to fysiske skoler.

³⁰ Aristoteles, *Retorik*, overs. Thure Hastrup. København: Museum Tusulanums forlag, 2007, s. 34

³¹ Aristoteles, *Retorik*, s. 34

³² Aristoteles, *Retorik*, s. 67

³³ Aristoteles, *Retorik*, s. 113

Mens det hos Aristoteles især var i selve talen, at talerens overbevisende momenter skulle findes, så betonedes Isokrates elementer uden for talen. Det var eksempelvis gennem en retors livsførelse og handlinger. For Isokrates handler det om at have et godt renommé i dagliglivet. Netop dét har han skrevet om i en af sine taler, "antidosis – om formuebytning".

"Men heller ikke den, der ønsker at overbevise sine medmennesker om noget, vil kunne se bort fra spørgsmålet om personlig moral; han vil tværtimod lægge den største vægt på at erhverve sig det bedst mulige renommé blandt sine medborgere. Det er jo noget, alle ved, at ord, der udtales af vel anskrevne personer, forekommer sandere og mere overbevisende end de, som lyder fra folk med et dårligt omdømme, ligesom de beviser, man henter ud af en mandsliv, virker med større kraft end de, som er tilvejebragt ved ordets hjælp alene. Jo stærkere et ønske man derfor nærer om at overbevise dem, man taler til, desto mere vil man bestræbe sig på at være et godt og agtværdigt menneske, der har sine medborgeres agtelse"³⁴

Man kan sige, at mens Isokrates i højere grad ser tilværelsen som retorisk, så ser Aristoteles talen som retorisk. En aristotelisk tilgang til Grundtvig vil fokusere på den sproglige konstruktion i selve Mands Minde-foredragene. Her vil man fokusere på, hvordan han opbygger sin klogskab, moralske karakter og velvilje hos publikum.

En Isokratisk tilgang vil fokusere på at undersøge Grundtvigs etos uden for foredragene. Hvordan var hans omdømme hos tilhørerne? Hvordan har han levet sit liv?

I specialet vil jeg lægge vægt på Aristoteles' tanker om selve foredragene, men hvor det er relevant, vil jeg også inddrage Isokrates.

McCroskey

Retorikeren James McCroskey udgav i 1982 sin banebrydende artikel inden for etosforskningen, "Ethos: A Dominant Factor in Rhetorical Communication". McCroskeys tilgang til

³⁴ Isokrates, *Om formuebytning: 1: Fire taler*, overs. Thure Hastrup. København: Museum Tusulanums forlag, 1986, s. 192

etos forholder sig til Aristoteles' tilgang, men er væsentlig mere dybdegående og nuanceret. Mens Aristoteles fokuserer på selve talesituationen og Isokrates på selve tilværelsen, så inddrager McCroskey et før, under og efter talen. Han skriver, at der findes et "initial ethos", der eksisterer før "a given communicative act. It is the speaker's ethos just before he or she begins to speak"³⁵

Under selve talen udvikler talerens etos sig hos publikum, hvilket kaldes "derived ethos". En talers etos er ikke det samme i starten som i midten af talen. "It includes the impact of the message, the effect of the circumstances in which the communication takes place, and (if oral) the delivery of the message."³⁶

Når hele talen er forbi, har publikum en ny opfattelse af taleren. Denne nye opfattelse af talerens troværdighed kalder McCroskey for terminal ethos:

*"Terminal ethos is the ethos of a source at the completion of a communicative act. It is the product of the interaction of initial and derived ethos"*³⁷

Aristoteles definerede etos som klogskab, moralsk karakter og velvilje. De tre socialpsykologer Carl I. Hovland, Irving L. Janus, og Harold H. Kelley, som McCroskey baserer sin artikel på, har undersøgt, hvordan man opbygger etos. De dechifrerer etos som dimensioner af "expertness, trustworthiness and intention toward the receiver"³⁸

*"The components of this perception are seen as being empathy, understanding, and responsiveness. Empathy is seen as being able to take the view of the other person, to see things from the receiver's point of view. Understanding is seen as knowing and caring about the other person's concern. Responsiveness is seen as the ability to adapt to the needs of the other to recognize the receiver's problem and work to help to overcome it"*³⁹

³⁵ McCroskey, Ethos, s. 82

³⁶ McCroskey, Ethos, s. 82

³⁷ McCroskey, Ethos, s. 82

³⁸ McCroskey, Ethos, s. 85

³⁹ McCroskey, Ethos, s. 86

McCroskey vurderer på baggrund af dét, at etos består af empati (at være i stand til at se et synspunkt fra publikums øjne), at bekymre sig om publikums holdninger (eller at ville dem det bedste), og at retor bliver opfattet som én, der vil hjælpe publikum med at løse deres problemer. Kort sagt kan man ifølge McCroskey opbygge etos gennem empati, forståelse og lydhørhed.

Med McCroskeys tilgang til etos kan jeg undersøge, hvordan Grundtvigs etos udviklede sig under foredragene.

3.2 Publikum

For at forstå hvordan Grundtvig har udviklet sig som retoriker fra 1810-1825 til 1838, vil jeg bruge retoriske teorier om publikum. Dem vil jeg nu gå i dybden med. Forståelsen af publikum er et af de aspekter, som Thaulow fremhæver, at den yngre Grundtvig ikke lykkes med.⁴⁰

Inden for retorikken bruger vi ikke ordet publikum i samme gængse forstand som i dagligdags sprog. Publikum er ikke blot modtageren af en tekst, men det er også det publikum, som afsenderen *skaber* med teksten.

Publikumsbegrebet er et centralt og omfattende begreb inden for den retoriske teori. Det er også et begreb som forskellige retoriske forskere har forskellige tilgange til. Det er fx forskelligt, om man betragter publikum som det fysisk tilstedeværende publikum, som man gjorde i den tidlige retoriske kritik. Eller om man betragter publikum som noget, en ytring skaber, som man gør i den sene retorik. I den sene udgave eksisterer publikum ikke fysisk, men man kan ud fra en tekst udlede, hvordan en retor forestiller sig sit publikum.

Retorikeren Marie Lund Kjuleff har skrevet artiklen 'Retorisk publikum', der handler om forskellige tilgange til publikum.

I oldtidens Grækenland, hvor Aristoteles skrev sit værk 'Retorik', og i år 1599 hvor William Shakespeare skrev stykket 'Julius Cæsar', er publikum blot de tilstedeværende lyttere til en tale. En retor står på scenen og fremfører sine argumenter og holdninger, og

⁴⁰ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 161-162

publikum er enten for eller imod.⁴¹ I perioden efter anden verdenskrig er dette syn på publikum blevet kritiseret for at være for simpelt. Det er efterkrigstiden retorikere, jeg i de følgende afsnit vil gennemgå.

Edwin Black og det indskrevne publikum

Edwin Black har skrevet artiklen 'The Second Persona', hvor publikumsbegrebet bliver koblet sammen med moralsk vurdering, diskurs og identitet. Black kalder som tidligere citeret jagten på identitet for "den moderne pilgrimsrejse".⁴²

Mens publikum hos retorikerne i det gamle Grækenland var de lyttende tilstedeværende, og fx blev vurderet efter deres alder, politiske overbevisning og temperament, så er publikum hos Black forbundet med tekstens eller talens ideologi. Her er den ideologi, som retoren repræsenterer i sin ytring, noget der påvirker og kan bestemme tilhørerens identitet, og hvordan tilhøreren bør opfatte verdenen.

Klujeff skriver, at ideologi skal forstås som:

"et netværk af gensidigt sammenhængende overbevisninger, der fungerer epistemisk og som former et menneskes identitet ved at bestemme, hvordan det opfatter verden".⁴³

Black bruger begrebet 'den implicitte tilhører' om, hvordan retoren med sin tekst lægger op til, at tilhøreren bør opfatte verdenen. Black mener, at man som retorisk kritiker bør lave en vurdering af en teksts iboende ideologi. Han antager, at den retoriske diskurs, som en retor lægger for dagen, vil:

"implicere en tilhører, og at implikationen vil være tilstrækkelig til, at kritikerne kan koble den til en ideologi. Det bedste bevis for en sådan implikation er de håndfaste påstande, der fremføres i diskursen, mens det mest sandsynlige bevis vil være til rådighed i form af stilistiske spor. Netop betoningen af, at disse sproglige spor af ideologi udgør en målrettet

⁴¹ Klujeff, Marie Lund. "Retorisk publikum". I *Retorikens aktualitet*. Redigeret af Hanne Roer & Marie Lund Klujeff. København: Hans Reitzels forlag, 2009, s. 61.

⁴² Black, The Second Persona, s. 113

⁴³ Klujeff, Retorisk publikum, s. 66

påvirkningskraft, adskiller Blacks teori fra en generel ideologisk tekstkritik og bliver en retorisk kritik om påvirkning og publikum".⁴⁴

Håndfaste påstande kan være eksplicite argumenter eller påstande om, hvordan man bør opfatte verdenen. Men det kan også være mere subtile spor. Spor af ideologi eksempelvis i betonedede ord. Bruger man eksempelvis ordet cafépenge om SU'en, tilkendegiver man en klar holdning til samme.

Publikum vil ifølge Black lede efter stikord i en diskurs, som kan fortælle dem, hvordan de bør opfatte verden:

"Når en retor taler om integration i skole og bruger en nedsættende vending om sorte mennesker, konfronterer han tilhøreren med mere end en beslutning om integration i skolen. Tilhøreren konfronteres med et organisk væv af påstande, som måske hverken diskuteres eller antydes på nogen anden måde end ved brugen af denne ene vending".⁴⁵

Et eksempel på dette ses i Christian Kochs, professor i retorik ved Københavns Universitet, artikel om George Bush' retorik om Osama Bin Laden, Saddam Hussein og 'The war on terror'. Bush ønskede at forsvare den kontroversielle Irak-krig. Det gjorde han ved at føre en uklar retorik, hvor han sidestillede angrebene på World Trade Center, som blev begået af Al-Qaeda, med Saddam Husseins styre i Irak. Der blev ikke givet nogen argumentation for, hvorfor angrebene på World Trade Center og Saddam Hussein skulle sidestilles i samme sætning, men selve sætningsopbygningen gjorde, at man gav tilhøreren det indtryk, at de to hørte sammen. Koch kritiserer dette for at være dårlig og uredelig retorik pga. den manglende argumentation og manipulerende effekt, men det er et eksempel på, at det ikke nødvendigvis er i argumentationen, lytteren skal finde pointerne, men også i dét, der antydes.⁴⁶ Skal vi bruge Blacks teori, vil der her ikke være en eksplicit sammenstilling af

⁴⁴ Kjuleff, Retorisk publikum, s. 66

⁴⁵ Kjuleff, Retorisk publikum, s. 66

⁴⁶ Christian Koch, Retorisk analyse af historiske tekster. Temp – tidsskrift for historie 8. 4. årgang, 2014, s. 111

Hussein og angrebene på World Trade Center, men der er subtile spor i teksten, der for publikum får det til at fremstå sådan.

Det er især relevant at bruge Black i forhold til Grundtvigs Mands Minde-foredrag, fordi Grundtvig er en karismatisk og indflydelsesrig person. Der findes en række førstehåndskilder, der hylder Grundtvig. Leder af Grundtvigcentret Katrine Frøkær Baunvig sammenligner dét at deltage til Mands Minde-foredragene med at have deltaget i Woodstock-festivalen.⁴⁷ Altså noget der virkelig har en stor betydning for tilhørernes identitet. Og det er lige netop den tanke, jeg kan undersøge med Black: Hvilken identitet opfordrer Grundtvig til? Hvordan kan man opfatte hans indskrevne publikum?

For en god ordens skyld vil jeg tilføje, at man med Blacks teori også kan vurdere en tekst moralsk. Jeg synes ikke, det interessante ved Grundtvigs retorik under Mands Minde-foredragene er at vurdere den moralsk, og derfor har jeg valgt ikke at bruge denne del af Blacks teori, men i stedet fokusere på ideologikritikken. Det vil i højere grad skabe grund for en sammenligning med den yngre Grundtvig.

Charland og den konstitutive retorik

Ifølge den danske ordbog på ordnet.dk betyder konstitutiv: "grundlæggende; bestemmende, fx for en udvikling eller opfattelse". Der er tale om konstitutiv retorik, når retorikken er med til at grundlægge eller bestemme et bestemt fænomen og eller definere, hvordan fænomenet skal forstås.

Konstitutiv retorik er relevant, når man fx forsøger at etablere et folk eller et nationalt fællesskab eller identitet. Det er retorikeren Maurice Charland, der har udviklet begrebet 'konstitutiv retorik'. Konstitutiv retorik er relevant, når man forholder sig til Grundtvig, fordi han i sine foredrag taler om det danske folk og nordens ånd. Det er selvfølgelig ikke forbeholdt danske forhold, at retorikken bruges til at etablere nationale fællesskaber. Maurice Charland har udviklet sit begreb om den konstitutive retorik ved at analysere, hvordan den fransktalende provins Quebec, har brugt konstitutiv retorik som en del af en løsrivelse fra det øvrige Canada.

⁴⁷ Baunvig, Forsamlingen først, s. 101

Gruppen, der agiterer for et politisk uafhængigt og selvstændigt Quebec, forsøger gennem deres retorik at legitimere Quebec som en selvstændig stat. Det er et dobbelt sigte: De forsøger på den ene side at konstituere en særegen quebecsk identitet og på den anden side at kræve uafhængighed ved at påstå, at der eksisterer et særligt subjekt, det "quebec'ske".⁴⁸

Befolkningen i Quebec bliver normalt omtalt som "Canadiens français", men i den erklæring, som Charland analyserer, erklærer gruppen "Nous sommes des québécois", hvilket betyder: vi er québécois.

Forskellen er altså, at mens "Canadiens français" har den iboende betydning, at gruppen i virkeligheden er canadiere, så er ytringen, som gruppen bruger selv i erklæringen, "vi er québécois", en etablering af et subjekt uafhængigt af Canada. På den måde bliver der født en ny national identitet, et subjekt, "hvis eksistens bliver præsenteret som begrundelse for en ny stat".⁴⁹ Erklæringen bliver på den måde konstitutiv retorik, fordi den kalder sit publikum til eksistens. Før erklæringen var de franskcanadiere, mens de efter erklæringen er québécois.

Dette er på linje med retorikeren Michael Calvin McGee. Det eneste menneskelige er hos McGee individet og dermed ikke de fællesskaber eller grupper, som individet indgår i. Grupperne, såsom søndagsskolen, samfundet, folket og så videre, er blot en kunstig identitet. Det er en myte, en masseillusion, der kun eksisterer i kraft af, at retorikken definerer dem som gruppe. Hvis fortællingen om, at "folket" eksisterer pludselig ophørte, vil der, ifølge McGee, blot være en samling individer tilbage.⁵⁰

Pointen er, at de fællesskaber (folket, nationen, søndagsskolen), som McGee mener er rent retorik og kun eksisterer i kraft af, at vi taler om dem, undersøger Charland gennem netop måden, vi taler om fællesskaberne på. Og Charland mener, at ytringer i sig selv kan skabe nye opfattelser, der grundlægger en gruppe, en nation eller et fællesskab.

⁴⁸ Kjuleff, Retorisk publikum, s. 68

⁴⁹ Kjuleff, Retorisk publikum, s. 69

⁵⁰ Kjuleff, Retorisk publikum, s. 68

Når en retor har brugt konstitutiv retorik om eksempelvis et folk, så er det typisk ikke efterfulgt af fortællinger om folket. Det er som regel op til subjekterne selv at definere hvilke fortællinger, der skal knyttes til folket.

"I Quebec artikuleres denne myte i politiske manifeste, som tilbyder fortællinger om Quebecs historie, der gør kravet om selvstændighed forståeligt og rimeligt. I modsætning til traditionelle fortællinger, som indeholder en slutning, overlader konstitutiv retorik det imidlertid til dens konstituerede subjekter at afslutte fortællingen"⁵¹

Når jeg skal analysere Grundtvigs retorik, kan jeg bruge Blacks ideologikritik til at undersøge, hvilket sprog og ytringer Grundtvig bruger, som publikum kan spejle i deres egen identitet. Jeg kan bruge Charland til at analysere hvilke fællesskaber, tanker om folket og Danmark, som Grundtvig med sin retorik lægger op til, at publikum bør tilegne sig og eventuelt bygge videre på.

⁵¹ Kjuleff, Retorisk publikum, s. 70

4. Forskningsdiskussion

Grundtvig er en person, der er forsket utroligt meget i. Efter sigende skulle han være den dansker, der er skrevet flest disputatser om. Det skyldes blandt andet, at Grundtvig var en mand, der berørte mange områder. Han virkede som historiker, salmedigter, teolog, digter og politiker.

Jeg vil i forskningsdiskussionen fremhæve nogle af de vigtigste værker, jeg har kunnet spore mig frem til. Jeg foregiver ikke at have indgående kendskab til dem alle, da det er læsestof på adskillige tusinde sider, men jeg har orienteret mig i de fleste. Jeg har i overvejende grad beskæftiget med den nyere Grundtvigforskning: Ole Vind, Baunvig og Thaulow.

Min forskningsdiskussion har jeg udarbejdet med brug af Ole Vinds forskningsdiskussion i hans doktordisputats⁵² og Katrine Frøkjær Baunvigs mere specifikke forskningsoversigt i forhold til Mands Minde-foredragene.⁵³ Derfor vil man også i min forskningsdiskussion se to linjer: Én (Vind), der forholder sig til den overordnede Grundtvig-forskning og én (Baunvig), der forholder sig konkret til Mands Minde-foredragene og Grundtvigs foredragsvirksomhed.

Jeg vil i specialet forholde mig især til den nyere grundtvigforskning, nemlig Baunvig og Thaulow. Baunvig forholder sig til Mands Minde-foredragene, men hendes forskning kan ikke karakteriseres som en retorisk analyse, bl.a. fordi hun ikke bruger retorisk teori. Hun har dog overvejelser angående formidlingsaspektet og Grundtvigs talerposition. Thaulow bruger retoriske teorier og er derfor også vigtig for mit speciale. Begge forskere vil specialet forholde sig til, og derfor vil de have mere plads i forskningsdiskussionen end den ældre grundtvigforskning.

⁵² Ole Vind, Grundtvigs historiefilosofi. København: Gyldendalske Boghandel. Nordisk forlag, 1999, s. 34

⁵³ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 68

Interessen for Mands Minde kan opdeles i tre faser.⁵⁴ Den første fase starter med Grundtvigs søn Svend Grundtvig og én af tilhørerne, der var til stede under foredragene, Frederik Barfoed.

Den første fase – Frederik Barfoed og Svend Grundtvig

Denne første fase foregik i slutningen af Grundtvigs egen levetid og umiddelbart efter hans død. Der er ikke tale om egentlig forskning, da Svend Grundtvig i kraft af at være Grundtvigs søn har en insiderposition i grundtvigianismen. Man kan først tale om en egentlig forskning i Mands Minde efter anden verdenskrig.

I denne tidlige fase handler det mest om ”dokumentations- og bevaringsiver”.⁵⁵ Blandt udgivelserne i den tidlige fase er naturligvis Svend Grundtvigs udgivelse i 1877 af manuskripterne til Mands Minde-foredragene. Derudover handler det om dokumentation af, hvad der skete på Borchs Kollegium i 1838. Det gælder både øjenvidneberetninger som fx Frederik Barfods pamflet,⁵⁶ som blev udgivet, og hvor han beskrev den propfyldte sal til det sidste foredrag på Borchs Kollegium.

Den anden fase – Begtrup og Rønning

Grundtvigforskningen har sit udspring i litteraturhistorikeren Frederik Rønning og højskoleforstanderen Holger Begtrup og spænder fra starten af det tyvende århundrede og frem til anden verdenskrig. I denne periode er Grundtvigforskningen groft sagt en bred og kronologisk gennemgang af Grundtvigs liv og værker. Det er altså ikke en temaspecifik forskning, hvor man fokuserer på et snævert emne. Begtrup holdt i 1905 en række foredrag om det folkelige foredrags udbredelse og historie i Danmark. Her nævnte han Mands Minde-foredragene:

”Det vil med Tiden blive nævnt, selv i den mindste Danmarkshistorie, som en Hovedbegivenhed i vort Folks Liv, at Grundtvig i Høsten 1838 holdt sine historiske Foredrag paa Borchs Kollegium; thi dermed begyndte en ny aandelig Virksomhed af største Rækkevidde”⁵⁷

⁵⁴ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 68

⁵⁵ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 68

⁵⁶ Barfoed, den sidste Aften paa Grundtvigs Forelæsninger

⁵⁷ Holger Begtrup. *Folkelige foredrag*. København: G.E.C. Gads Forlag, 1928, s. 13

Begtrup opfattede Grundtvig som foregangsmand for skabelsen af det folkelige foredrag.

Når man læser Begtrups udlægning, får man også fornemmelsen af, at der ikke er tale om forskning, men en insiderudlægning, der hylder den grundtvigianske bevægelse. Stoffet forekommer generelt idyllisk og ukritisk, når han eksempelvis skriver om et af Mands Minde-foredragene:

”Greben af hans Tale om Minderne fra 1807 istemte Tilhørerne en Aften hans dejlige Sang om Willemoes. Det var første Gang, der blev sunget en Fællessang ved et saadant Møde. Folkesangen fødtes i samme Stund som det folkelige Foredrag, og de to har siden fulgtes ad til Glæde og Gavn”⁵⁸

Hvorfor kan man ikke gengive Grundtvig?

Et aspekt, jeg fra et retorisk udgangspunkt finder vedkommende, er, at både Begtrup og Barfod mener, at de skriftligt ikke kan gengive Grundtvigs foredrag. Begtrup skriver, at Mands Minde-manuskripterne kun giver ”et svagt Indtryk af den mægtige Virkning, som det mundtlig Foredrag gjorde paa Tilhørerne”.⁵⁹

Begtrup er blevet kritiseret for at have en ”hagiografisk” tilgang til Grundtvig, hvilket vil sige en, der ”skildrer en helgens liv og gerninger”. Altså anså Begtrup Grundtvig som en helgen, noget overmenneskeligt.

Her er det interessant, især retorisk og angående påvirkningen af publikum, at allerede Frederik Barfod, der jo var til stede ved foredragene, beskriver, at man ikke kan gengive Grundtvigs ord:

”Saa gjærne Indsenderen vilde, er det ham dog umuligt, nogensteds at paastaa, at han virkelig har gjengivet Grundtvigs Ord. Det finder han sig

⁵⁸ Begtrup, Folkelige foredrag, s. 13

⁵⁹ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 68

*foranlediget til at erklære, saa vel her, som ethvert andet sted, hvor man mulig maatte tro dem skjulte under den kortfattede Gjengivelse”.*⁶⁰

Det bemærkelsesværdige er, at både Barfod og Begtrup anser Grundtvigs foredrag som noget, der ikke kan gengives. Det må handle om, at ordene resonerer i dem som noget større, de ikke kan sætte ord på. Det er interessant rent retorisk – hvad er det Grundtvig siger eller gør, der skaber denne følelse, at det skriftlige ord er utilstrækkeligt?

I 1912, hvor litteraturhistorikeren Frederik Rønning skriver om det folkelige foredrags historie i Danmark, fremhæver han Mands Minde-foredragene. Her er det især betydningen for foredragsgenren, han lægger vægt på. Han kalder Mands Minde-foredragene for et opgør med ”stive katederforelæsnings”. Men det er også Grundtvigs actio (fremførelse), Rønning fremhæver:

*”Det var en betydningsfuld aften, den 20. juni 1838, ikke blot i Grundtvigs liv, men i det levende mundtlige foredrags historie i Danmark. Stive katederforelæsnings havde vi haft nok at, men intet der kunde minde om Steffens’s ’fri og stærke’ tale i århundredets morgen, før denne aften. De ord som her blev talt, var måske ikke så sprudlende [...] men de var til gengæld så langt mere danske i deres ejendommelige blanding af lune og patos, og de var bårne og gennemtrængte af en langt dybere personlighed. Steffens’ stemme havde knitret og lynet, Grundtvigs dybe, noget enstonige røst havde i sig det mægtige havs gyngende rytme”*⁶¹

Grundtvigforskningens fødsel: Den temaspecifikke periode

Efter anden verdenskrig sker der en ny linje i Grundtvigforskningen. Det sker med oprettelsen af Grundtvig-Selskabet af 8. september 1947. Her indledes en periode med dybtgående studier over enkelttemaer, og man lægger dermed afstand til Rønnings og Begtrups brede biografiske tilgang til Grundtvig. Den nye retning er specialiseret, kildeorienteret og

⁶⁰ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 89

⁶¹ Frederik Rønning. N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk aandsliv i det 19. aarhundrede. København: Schønberg, 1912, s. 203

tekstkritisk, og der sker en metodisk nyorientering. Der bliver udgivet en række disputatser og andre afhandlinger, og det er blevet kaldt en "eksplosion af viden om Grundtvig".⁶²

Forskningen efter 1945 er præget af tidsånden. Under og efter besættelsen blomstrede en interesse for at beskæftige sig med Danmark, danskhed og det nationale. Det søgte man at gøre med Grundtvig, som jo i nogle kredse blev betragtet som en landsfader. Om dette fænomen kan man bruge ordet selvbesindelse – altså dét at komme til klarhed over sig selv. Der er et træk af eksistentiel søgen, hvor man ved at arbejde med Grundtvig, forsøger at opnå en form for selvbesindelse.⁶³

Hal Koch og Georg Christensen

En central skikkelse i nyorienteringen mod det eksistentielle og selvbesindelsen er professor i kirkehistorie og højskoleforstander Hal Koch. Hans Grundtvigbog fra 1943 er karakteristisk for den tematiske begrænsning, der prægede Grundtvigforskning i generationen efter krigen.⁶⁴

Hal Koch har også forholdt sig konkret til Mands Minde. Det har han sammen med litteraturhistoriker Georg Christensen i deres udgivelse af 'N.F.S. Grundtvigs Værker i Udvalg'.

Hos Koch og Christensen er der fokus på generationsforskellen mellem Grundtvig og hans konkrete publikum på Borchs Kollegium i 1838. Koch og Christensen anlægger det synspunkt, at

*"Imellem sine jævnaldrende havde han egentlig aldrig følt sig hjemme eller mødt nogen Forstaaelse. Grundtvig ikke var Expotant for sin egen Generation, men hører til dem, derførst gennem lange Kampe skaber sig deres eget Publikum blandt den næste Slægt"*⁶⁵

Koch og Christensen fremhæver, at Grundtvig før Mands Minde-foredragene har en outsider position i det danske kulturliv:

⁶² Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 21

⁶³ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 21

⁶⁴ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 21

⁶⁵ Hal Koch og Georg Christensen, N.F.S. Grundtvig, Værker i Udvalg. København: Gyldendalske Boghandel. Nordisk forlag, 1940, s XXIV

"Ingen af Højskoleskrifterne vakte nogen offentlig Diskussion, og personlig var Grundtvig stadig temmelig isoleret fra de officielle Kulturrepræsentanter".⁶⁶

Christensen og Koch fremhæver også Mands Minde som et vendepunkt for Grundtvig. Hvor han hidtil havde beskæftiget sig med det skriftlige, dét han kaldte "det døde bogstav", så prøver Grundtvig nu selv kræfter med det levende ord. "Den Ligegyldighed, hvormed hans Værker modtoges, beviste ham til Overflod Pennens Afmagt".

Og det blev en succes at skifte til det mundtlige ord. Her fik Grundtvig en helt anden tilslutning:

"det lykkedes over Forventning. Han begyndte med 250 Tilhørere, saa mange som Salen var beregnet til. De voksede snart til 450, for sidste Aften at tælle over 600, der stod paa Gangen og langt ned ad Trappen. Og de fleste var unge"⁶⁷

Koch og Christensen forholder sig også til, hvilken genre foredragene tilhører. De mener ikke, det er en "Historieberetning":

"Forelæsningerne er ikke objektiv Historieberetning, men et levende Menneskes Tale om det, der har opfyldt ham selv, med idelige Afbrydelser af personlige Betragtninger, ja undertiden kommer han ikke videre en hel Forelæsning igennem end til Betragtningerne."⁶⁸

Christensen og Koch får ind i mellem også snit af at være lige lovligt subjektive i deres vurdering af foredragene, som minder om den hyldende tilgang, man så hos Rønning og Begtrup:

⁶⁶ Koch, N.F.S. Grundtvig, s. XXIII

⁶⁷ Koch, N.F.S. Grundtvig, s. XXIV

⁶⁸ Koch, N.F.S. Grundtvig, s. XXVI

*"Mands Minde er vore første Højskoleforedrag. Mønster for utallige senere. De har den jævne Tale og det stille Lune ved Siden af poetisk Løftelse og Kraft i Sproget. Man kan undertiden næsten synes at høre hans Røst og fornemmer overalt den fortrolige Kontakt med Tilhørerne. De kan fortætte en Beretning om det betydningsfulde med overlegen Ringagt for pedantisk Fuldstændighed, men de kan ogsaa brede sig og give sig Tid til at henføre det enkelte til det almenmenneskelige i dets nærværende Skikkelse og give dette Perspektiv. De er besjælet af det Lyssyn og den Fremtidstro og den forelskede Danskhed, som vel kan findes andre Steder hos Grundtvig, men han har ikke før været saa fri og munter og givet sig selv saa helt. Det han altid havde ventet paa, ser han gro"*⁶⁹

Erik Møller – Grundtvig som samtidshistoriker

Erik Møllers værk 'Grundtvig som Samtidshistoriker' er en del af selvbesindelsesperioden, der blev indledt med Hal Koch.

Møller konkluderer, at Grundtvig ikke lever op til de krav, som man vil stille en historiker.⁷⁰ Han laver ind imellem "poetiske Følgeslutninger og aandshistoriske Ønskedrømme".⁷¹

Møller forholder sig også til Grundtvigs placering i kulturlivet. Møller skriver, at Grundtvig allerede da anså sig selv som en historisk personlighed, men fortæller også, at dét, der især gjorde ham til en personlighed, var netop Mands Minde-foredragene.

*"Allerede da saa han sig selv som en historisk Personlighed og var det vel ogsaa. Under alle Omstændigheder var han blevet det i 1838"*⁷²

Møller skriver, at det vigtige for publikum ikke var "Kundskabsmeddelelsen". Det må betyde, at Møller ikke mener, at det er den historiske viden, publikum kom for. Han mener

⁶⁹ Koch, N.F.S. Grundtvig, s XXVI-XXVII

⁷⁰ Ole Vind, forord til *Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838*. Af N.F.S. Grundtvig (Udgivet af Grundtvig Centeret på grundtvigsværker.dk)

⁷¹ Erik Møller. *Grundtvig som Samtidshistoriker*. København: Gyldendal, 1950, s. 159

⁷² Møller, Grundtvig som Samtidshistoriker, s. 22

derimod, det var: "tankeflugten" og "Tidens Aand" og "her fik slægtens Gaader deres Forklaring". Underforstået møder vi her noget, der taler de unge til eksistens, noget der sætter en ny retning for deres liv:

Det gjorde imidlertid intet Skaar i Tilhørernes Fryd ved Aftnerne paa Borchs Kollegium, og det var ikke Kundskabsmeddelelsen, men tankeflugten, der greb dem i den Tale, de hørte. Foredragene var ogsaa byggede op under Hensyn hertil. Gennemgaaende var de formede paa den Maade, at Grundtvig begyndte med nogle bredt anlagte, almindelige Bemærkninger, bag efter kom saa det mere eller mindre aktuelle. Men Gang paa Gang blev den lyttende Skare gennem disse Indledninger hævet op til "den universalhistoriske Anskuelse af Menneskelivet".⁷³

Præcis hvad den universalhistoriske anskuelse dækker over, vil jeg komme ind på i analysen. Møller fremhæver også, at det har været en oplevelse at lytte til Grundtvig:

"Vi vil, som Bogen skrider frem, gøre Bekendtskab med en Del af de Betragtninger, der saaledes blev fremsat. De kan maaske til Tider forekomme os noget mærkværdige, ogsaa fordi vi har set, hvad der vitterligt fulgte. Men helt anderledes maatte de virke paa en Ungdom, som følte at Tidens Aand nu stod "paa vor side". Her var udsyn, her aabenbaredes Sammenhæng, her fik slægtens Gaader deres Forklaring"⁷⁴

Bugge, Thaning og Michelsen

I årene efter selvbesindelsesperioden kom tre store toneangivende grundtvigstudier, foretaget af K. E. Bugge, Kaj Thaning og William Michelsen. Det vil i et speciale om Grundtvig være helt naturligt at inddrage disse tre, men de vil kun kort blive introduceret her, fordi de, så vidt jeg ved, ikke forholder sig til det retoriske i Mands Minde-foredragene. I hvert fald nævner Baunvig dem ikke i hendes historiografi over Mands Minde-forskningen.

⁷³ Møller, Grundtvig som Samtidshistoriker, s. 25

⁷⁴ Møller, Grundtvig som Samtidshistoriker, s. 25

Knud Eyvin Bugge udgav i 1965 "Skolen for livet – Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker. Denne fokuserer især på Grundtvigs skoletanker og analyserer samtidens skolesyn. Kaj Thaning udgav i 1963 "Menneske først". Den er bl.a. et opgør med Michelsen, der også analyserer Grundtvigs historiesyn. Michelsens udgivelse hed da også "Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn".

Mens Thaning fandt en række forskellige brud i Grundtvigs historiesyn: i 1810, 1825, 1832, så ser Michelsen (ligesom Ole Vind i øvrigt) en kontinuitet.

Michelsen mener, at det bibelske grundsyn vedblev at være kernen i Grundtvigs historiesyn også efter 1832. Det var således det samme historiesyn i 1833, 1812, 1814 og 1817.

Thaning anså Grundtvigs historiesyn efter 1832 for at være sekulariseret. Det har den senere forskning kritiseret. Eksempelvis betragter Ole Vind Grundtvigs historiesyn gennem hele livet for at være en luthersk og bibelsk frelseshistorie, ligesom Michelsen skriver i sit værk.⁷⁵ I Michelsens analyse af Grundtvigs historiesyn, så er det Gud, der fører folkeslagene.⁷⁶

1980'erne – den teologiske orientering

I 1980'erne sker en ny orientering i grundtvigforskningen mod det teologiske aspekt af Grundtvig. Den er blandt andet repræsenteret af Helge Grells disputats fra 1988, skaberånd og folkeånd, hvor hovedtemaet er, at Grundtvig må forstås ud fra sin teologi og hans historiesyn.

Hos Anders Pontoppidan Thyssen er Mands Minde ét af de punkter, hvor Grundtvig forsoner sig med sin samtid. Thyssen kommer ikke med et nyt take på Mands Minde, men en redegørelse for indholdet med den franske revolution og Grundtvigs ros af den engelske virkestrang. Thyssen skriver, at foredragene blev en stor succes. Endelig havde Grundtvig fået en akademisk talerstol med

⁷⁵ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 29

⁷⁶ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 29

"mulighed for at virke med det levende ord (uden for kirken), som han i "Skolen for livet" havde kaldt "den store naturlov for Aandens Virkning og Forplantelse".⁷⁷

Thyssen fremhæver også, at Mands Minde-foredragene fører til oprettelsen af Danske Samfund med Grundtvig som formand.

1990'erne – den nationale orientering

I 1990'erne kommer en ny orientering i grundtvigforskningen mod det nationale. Den bunder blandt andet i en undren over, at Grundtvig har samme kilder som den tyske filosofi, men hvor det i Tyskland fører til Wilhelm 2. og Hitler, fører det i Danmark til folkehøjskoler, andelsbevægelser og parlamentarisme.⁷⁸

"alt det, der i Tyskland fører fra Herder og Fichte til katastroferne under Wilhelm 2. og Hitler, i Danmark bliver til folkehøjskole, andelsbevægelse og parlamentarisk og folkelige kultur bygget på samtale og kompromisser."⁷⁹

Ole Vind

Ole Vind har skrevet doktordisputatsen 'Grundtvigs historiefilosofi' og skrevet forordet til nyudgivelsen af Mands Minde-foredragene af Grundtvig Centret på grundtvigsværker.dk.

Vind genrebestemmer Mands Minde. De:

"tilhører en genre, som nu kaldes samtidshistorie, og som handler om begivenheder så langt tilbage i tiden, som den ældre generation af de nulevende har erindring om. I udtrykket mands minde rummes et personligt perspektiv, idet samtidshistorikeren kan inddrage begivenheder fra sin

⁷⁷ Anders Pontoppidan Thyssen, Grundtvigs tanker om kirke og folk 1825-47. I Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys. Redigeret af Christian Todberg & Anders Pontoppidan Thyssen. Århus: Forlaget Anis, 1983, s. 270

⁷⁸ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 24

⁷⁹ Lundgreen Nielsen, Fl., Grundtvig og danskhed, s. 173

*egen livshistorie i fremstillingen. Det gør Grundtvig også – dog i forholdsvis beskeden omfang, men desto mere betydningsladet.*⁸⁰

Vind forholder sig også til, hvorfor de unge kommer. Vind mener ligesom Møller ikke, at det handler om kendskabet til verdenshistorien, men mener derimod, det var:

*”Grundtvigs personlighed og den åndfulde vurdering af begivenhederne, der også i den trykte udgave fremtår som højstemte passager med poetisk sprogbrug – ofte med billeder fra den nordiske mytologi – og profetisk blik på fremtiden”.*⁸¹

Så også hos Vind er det altså Grundtvigs person eller formidling og ikke blot emnet, som publikum drages af. Vind har som nævnt skrevet doktordisputats om Grundtvigs historiefilosofi, hvorfor han også naturligvis også fremhæver den. Vind skriver, at:

”Alle Grundtvigs historiske værker efter 1832 er båret af historiefilosofien, som han i Mands Minde omtaler som den ”universalhistoriske Anskuelse”.

Den universalhistoriske anskuelse betyder ifølge Vind:

*”Denne anskuelse rummer en stærk fremskridtstro i pagt med den europæiske oplysningstids optimistiske tænkning med varsler om et kommende mere fuldkomment samfund på jorden – i Grundtvigs sprog et ’gyldeår’ på jorden”*⁸²

Vind fremhæver også det profetiske hos Grundtvig:

”Det hører til det originaleste i Grundtvigs anskuelse, at de nordiske myter tolkes som ”universalprofetiske myter” med profetiske udsagn om nordboerne, der som verdenshistoriens fjerde hovedfolk – efter jøder, grækere

⁸⁰ Vind, forordet

⁸¹ Vind, forordet

⁸² Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 253-260

og romere – nu i tiden efter oplysningstiden skal gå i spidsen for den ægte videnskabelighed og oplysning, som tiden kræver, og som indvarsler det "Folkelighedens Gyldenaar" (Grundtvig 1869, s. 10), som han selv med sine oplysnings- og skoletanker vil bidrage til.⁸³

Vind uddyber, hvad han tænker, der begejstrer publikum. Det er ikke blot indholdet, men det er også Grundtvigs optimisme for fremtiden:

"Mands Minde vidner om, at Grundtvig i 1838 var så optimistisk med henblik på fremtiden som vel aldrig før eller siden. Han kunne for første gang tale frit fra en offentlig talerstol og med levende ord gøre rede for, at det er "en væsentlig Del af min universalhistoriske Anskuelse: at vi lever i Begyndelsen af en Nyaars-Tid, da alt, hvad der skinnede i Oldtiden, vil, saa vidt muligt, hæve sig som en Fønix af sin Aske, fuldføre og forklare sit Levnedsløb"⁸⁴ (s. 468). Dette profetiske lyssyn på egne og tidens vegne har utvivlsomt bidraget til den begejstrede stemning under foredragene, som tilhørerne siden mindedes."⁸⁵

Frøkjær Baunvig: Mands Minde-foredragene som en civilreligiøs prædiken

En nyere ph.d.-afhandling får lidt mere plads. Det gør den, fordi den har et længere afsnit, der baserer sig på Mands Minde. Religionshistoriker og leder af Grundtvig Centret Katrine Frøkjær Baunvig bruger ikke selv ordet retorisk analyse, og der er heller ikke tale om retorisk teoribrug. Baunvig har desuden skrevet artiklen 'Det folkelige foredrag', hvor hun genbestemmer Mands Minde-foredragene til at være civilreligiøse prædikener.

Titlen på Baunvigs afhandling er 'Forsamlingen først – N.F.S. Grundtvigs og Émile Durkheims syn på fællesskab'. Baunvigs afhandling undersøger de to tænkeres syn på fællesskabet og forsamlingen. I det inddrager Baunvig Mands Minde-foredragene for at analysere, hvordan Grundtvig mener, man bør indrette det danske samfund anno 1838.

⁸³ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s.181-6

⁸⁴ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 468

⁸⁵ Vind, forordet

Baunvig fremhæver også, at der senere i foredragsrækken sker en ændring i de retoriske træk:

”som Grundtvig og ugerne skred frem synes dét subjektive træk, der indledningsvist kommer til udtryk i ønsket om at fæstne de verdenshistoriske begivenheder i levet liv, at udtrykke sig som retten til at fremstille stoffet efter den specifikke dagsorden, der er Grundtvigs, uden at være bundet af ’videnskabelige objektivitetskriterier’ (jf. ibd., 14). Der bliver altså færre anekdoter og flere ’idiosynkratiske’ fremstillinger af samtidshistorien.”⁸⁶

Men med det må det menes, at for Grundtvig bliver historieformidlingen også et politisk projekt. Der er et subjekt, der vurderer fortiden og har personlige idiosynkrasier.

Baunvig forholder sig til Grundtvigs virkning på sit publikum. Hun har læst de samtidige og senere beretninger fra publikum, og vurderer foredragenes betydning for dem:

”aftnerne i det overfyldte lokale fik en næsten identitetsskabende og symbolsk betydning for en generation af unge mænd (jf. eksempelvis Fr. Hammerich, H.V. Kaalund og P.L. Møllers beretninger i Nordisk Kirketidende og Dansk Kirketidende og Københavnerposten i løbet af efteråret 1838). Man kan måske sige, at det fik status af et Woodstock, som det for en bestemt gruppe blev vigtigt at fortælle, man havde været en del af: de følte sig som historiens øjenvidner.”⁸⁷

Citatet er ikke med i Baunvigs brødtekst, men er en del af hendes fodnoter. Det viser, at det retoriske ikke er hendes vinkel, men det er værd at hæfte sig ved, at hun sammenligner foredragsrækken med Woodstock-festivalen.

I afhandlingen analyserer Baunvig både Grundtvigs historiesyn og vurderer Mands Mindeforedragenes virkningshistorie.

⁸⁶ Baunvig, Forsamlingen først, s. 100

⁸⁷ Baunvig, Forsamlingen først, s. 101

Hun beskriver dét, som hun kalder en urscene i højskolekredse: Den spontane fællessang af "Kommer hid, I Piger smaa" som forsamlingen sang efter at Grundtvig d. 17. oktober havde holdt foredrag om Englandskrigene og søslagene i 1807-1814.⁸⁸

Baunvig bruger derudover Mands Minde-foredragene til at analysere Grundtvigs historiesyn. Hun skriver, at Grundtvig kritiserer den historisk-kritiske retning, og sammenligner dét opgør med Grundtvigs opgør med de rationalistiske teologer fremsat i Kirkens Gienmæle. Baunvig argumenterer for, at Grundtvig både ser opgøret med rationalisterne og den historisk-kritiske retning som en "affortryllelse".⁸⁹

Denne affortryllelse begrundes med følgende citat fra Mands Minde, der også er vigtig for at forstå, hvilken slags formidler Grundtvig er:

"i den saakaldte kritiske Historie [...] stræbte [man] at bevise, at alle gamle Efterretninger om Vidundere og Storværk enten var blotte Fabler og Æventyr eller maatte, for at blive troværdige, saaledes beskæres og kalfattres, at baade Mænd og Begivenheder blev Mage til, hvad man til alle Tider kan se i det mindste hver anden Dag."⁹⁰

Her ser man Grundtvigs romantiske tilgang til historien: vidunderne og storværkerne fremhæves.

Foredragene som civilreligiøs prædiken

J.J. Rousseau er ophavsmand til begrebet 'civilreligion'. Han introducerede begrebet i 'Du contrat sociale' fra 1762. Det bruges om en række moralske samfundsdogmer. Eksempelvis at dyder belønnes, at forbrydelser straffes og at Gud eksisterer. Dogmerne angår statens og undersåtternes pligter over for hinanden.⁹¹

Baunvig bruger dog en nyere udlægning af 'civilreligion', nemlig den amerikanske religionssociolog Robert N. Bellahs udvikling af begrebet. Bellah har udgivet artiklen 'Civil Religion in America', der handler om, hvordan en civilreligiøs bevidsthed har udviklet sig

⁸⁸ Baunvig, Forsamlingen først, s. 102

⁸⁹ Baunvig, Forsamlingen først, s. 116-17

⁹⁰ Grundtvig, Mands Minde, s. 338

⁹¹ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 80

gennem den amerikanske historie. Den har udviklet sig fra kolonitiden og til i dag, og indeholder:

"beliefs, symbols, and rituals with respect to sacred things and institutionalized in a collectivity".⁹²

Civilreligionen står ikke i modsætning til den kristne tro. Faktisk er det omvendt: De to religioner har meget tilfælles. Bellah skriver, at ethvert folk på et tidspunkt i dets udvikling vil "come to some form of religious self-understanding". Baunvig fremhæver, at det minder om Grundtvigs folkeoplysningsprojekt, hvor han gennem nordiske myter og fortællinger fra fædrelandets historie forsøgte at skabe "en sådan civilreligiøs selvbevidsthed".⁹³

"Bellah nævner i sin civilreligionsdefinition: forestillinger, symboler, ritualer, ting som betragtes som hellige og en institution, der forankrer fællesskabet. På den baggrund kan man opfatte Grundtvigs folkeoplysnings som et forsøg på en civilreligiøs vækkelse".⁹⁴

Baunvig forholder sig også til Grundtvigs afsender position i Mands Minde: "Grundtvig identificerede i Mands Minde-teksterne som skjald". Hun mener, at man bør tage Grundtvig på ordet, når han i et af foredragene taler om skjalde:

"Folke-Aanden fødte Præster (der er) i Stand til at udtrykke sig i Modersmaalet om det usynlige i Hjærne-Kisten og Hjærte-Kamret saa lyst og levende, at det tiltalte tit Kvinder mer end Mænd, de smaa end de store og de læge end de lærde, hvad efter Menneske-Naturens Love maa være Tilfældet med al folkelig Tale."⁹⁵

Ud af det tolker Baunvig, at skjalde er folkelige præster, der forstår at skabe ligevægt mellem det til hjernen, som er information, og det til hjertet, som er begejstringen.⁹⁶

⁹² Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 80

⁹³ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 80

⁹⁴ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 81

⁹⁵ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 46

⁹⁶ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 86

"Grundtvig var altså ikke langt fra at erklære sig som Borch-forsamlingens civilreligiøse præst. Kan foredragene opfattes som prædikener? Det mener jeg, at de kan".⁹⁷

Ifølge Baunvig er det bl.a. måden Grundtvig bruger sit historiske stof på:

"Foredragene forener træk fra almenprædikenen med vækkelsesprædikenen. Det almenprædikende kommer for det første til udtryk i Grundtvigs behandling af sit indhold; den måde han anvender det historiske stof på."⁹⁸

Det er virkelig interessant i forhold til, hvordan vi skal opfatte publikums tolkning af foredragene. Hvis der er tale om genren prædikener, så er det især noget identitetsmæssigt, som Blacks teori går på, der er på spil.

Baunvig bruger ordet vækkelse om, hvordan vi skal forstå foredragene:

"Ud over de almenprædikende træk var der en omstændighed, som gav foredragene et vækkelsestilnit. Teksterne giver det indtryk, at Grundtvig i sin henvendelse til foredragsdeltagerne forsøgte at vække dem til omvendelse og handling. Det kom eksempelvis til udtryk da han om det historiske evangelium indskærpede, at "Oplivelsen af Historien staar i udadskillelig Sammenhæng med Fornyelsen af Fortidens Stovværk" (338). Han ville som nævnt, "vække de yngre til at gjøre det langt bedre, til, som det er deres Kald, at stige paa vore Skuldre (129) og fordrede altså handling af dem, der hørte budskabet"⁹⁹

Baunvig afslutter endda med, at de unge skal sprede budskabet.

⁹⁷ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 86

⁹⁸ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 87

⁹⁹ Baunvig, Det folkelige foredrag, s. 88

"sidste foredrag kaldte han derfor de unge mænd til at tage del i vækkesesarbejdet og understregede: "Ja, m. H., jeg sætter Dem bestemt i Stikken"¹⁰⁰.

Vanja Thaulow: Herrens Stridsmand. Den yngre Grundtvigs retorik

En grundtvigforsker, som her vil få en del plads, er Vanja Thaulow. Det vil hun, fordi min undersøgelse ligger i forlængelse af hendes afhandling. Thaulow forsvarede i efteråret 2018 sin ph.d.-afhandling 'Herrens stridsmand'. Thaulow er ikke retoriker, men hun brugte retoriske teorier til at undersøge Grundtvig på en ny måde. Thaulow beskæftiger sig med Grundtvig fra 1810-1825. Hun analyserer bl.a. Grundtvigs dimisprædiken 'Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?* (1810), hans 'Verdens Krønike' (1812), 'Kirkens Gienmæle' (1825) og hans personlige fejder med Christian Molbech og H.C Ørsted. Det er udelukkende den skriftlige retorik Thaulow beskæftiger sig med.

Læser man Thaulows konklusion, fremstår den yngre Grundtvig mildest talt ikke flatterende. Jeg vil nu fremhæve nogle retoriske aspekter hos den yngre Grundtvig, som Thaulow er kommet frem til. Det er de aspekter jeg vil nuancere og dykke ned i hos den ældre Grundtvig.

1. Publikum

Ifølge Thaulow var den yngre Grundtvig "ikke en dygtig retoriker".¹⁰¹ Hun analyserer hans tekster og undersøger, hvilket publikum han skrev til. Hun vurderer, at han retorisk var ineffektiv i forhold til at overbevise sit publikum.

"Grundtvigs polemiske retorik er også kun delvist effektiv. Han fik folks opmærksomhed, men han fik ikke mange overbevist om, at de skulle tilslutte sig hans kamp for den gammellutherske tro. Han formåede ikke at finde og bruge de midler, der kunne overbevise, og var i den forstand ikke en dygtig retoriker. Udtrykt med et billede er hans retorik ikke den åbne hånds retorik, men den knyttede næve."¹⁰²

¹⁰⁰ Grundtvig, Mands Minde, foredrag

¹⁰¹ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 233

¹⁰² Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 233

Her introducerer Thaulow "den knyttede næves retorik", som hun har fra Edward Corbett. Den handler om, at den unge Grundtvig får opmærksomhed, men det lykkes ham ikke at overbevise nogen:

"Som Edward Corbett siger om den knyttede næves retorik: "Shouts, threats, obscenities do gain attention. Whether they elicit conviction or action from anyone not already committed to the speaker's point of view is another matter" (1969, s. 295). Det er lige præcis det, der er situationen for Grundtvig i årene 1810-1825: Med sin polemiske retorik fik han opmærksomhed, skabte sensation, solgte en masse eksemplarer af sine skandaleskrifter og blev i en vis forstand berømt og berygtet, men han overbeviste ikke."¹⁰³

Thaulow fastslår, at Grundtvig i stedet burde fokusere på at skabe identifikation og persuasio, som er dét, der kan få folk til at tilslutte sig ens holdninger:

"Hans retorik er uforsonlig, og han anvendte tvingende sproglige midler i stedet for at søge identifikation og persuasio."¹⁰⁴

Hvad er dét, der gør, at Grundtvigs retorik vurderes så uhensigtsmæssig? Her vil jeg slå ned på flere ting.

For det første er hans publikumskonstruktion asymmetrisk. Det vil sige, at Grundtvig hæver sig over sit publikum og mener, at han selv har sandheden. Derudover skriver Thaulow, at han bruger dét, der kaldes "retorisk tvang". Det vil sige, at han ikke anerkender publikums frie valg til at fortolke anderledes end han selv:

"I teksternes udsagn og i deres stil ligger en bestemt publikumskonstruktion. Det mest iøjnefaldende ved konstruktionen er, at den er asymmetrisk: Grundtvig er hævet over sit publikum. Han mener at vide mere om verdens sammenhæng og om kristendommens sandhed end sine læsere. Han positionerer hver gang publikum som nogle, der tager fejl eller er faret vild, og som nu skal tilbage på sporet ved at adlyde 'sandhedens

¹⁰³ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 233

¹⁰⁴ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 233

*enlige stemme', dvs. Grundtvig. Han anerkender ikke sit publikum som ligeværdige samtalepartnere. Han anerkender ikke deres ret til at fortolke anderledes end ham og respekterer ikke deres frie valg. I et brev til Molbech fra 1826 beskriver han sin holdning til publikum i 1810'erne med følgende ord: "Jeg vilde som en luthersk Munk ikke med Haandens men dog med Mundens Vaaben tvinge verden til ei blot at synes, men at være christelig" (1888, s. 140). Han søger tilslutning ved hjælp af retorisk tvang.*¹⁰⁵

For det andet søger han ikke at overbevise nogen gennem identifikation. Det gør ifølge Thaulow, at han med Thaulows ord bliver "meget lidt retorisk". Når man skal overbevise sine lyttere, bør man tage udgangspunkt i deres værdier og skabe identifikation. Men i stedet for dét skaber Grundtvig en stor splittelse blandt sig selv og sit publikum. Derfor overbeviser han ingen:

*"Dette udgør en form for paradoks i min undersøgelse. Jeg har fundet, at retorikken var det bedste værktøj til at analysere Grundtvigs polemiske tekster, og jeg har kredset om retorikkens nøglebegreber om identifikation og persuasio for at konstatere, at Grundtvig på dette punkt er meget lidt retorisk. Han tager ganske enkelt ikke hensyn til publikum, han tager ikke udgangspunkt i deres værdier for derefter at lede dem i retning af sin egen overbevisning. Han skaber ikke identifikation, men etablerer tværtimod en dyb splittelse mellem sig selv og dem, han taler til. Han er som herolden, der udråber sine kundgørelser uden tilpasning til tilhørerne.*¹⁰⁶

For det tredje har Grundtvig et helt bestemt indskrevet publikum som han søger at overbevise. Indskrevet publikum er som bekendt den teori, som jeg ovenfor har udlagt i teori afsnittet af Edwin Black. Hos Grundtvig er 'det indskrevne publikum' en gruppe af mere eller mindre lærde, der er i fare for at blive påvirket af rationalismen. Han vil lære dem at foragte det, han selv foragter. Polemikobjektet er rationalisterne og lægfolket:

"Det indskrevne publikum, the second persona, kan, som forklaret i afsnit 4.2., udledes af en tekst. Hvis vi først ser på de mere eksplicitte udtalelser om publikum, så fremgår det rimelig tydeligt af krøniken, at der er nogle

¹⁰⁵ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 230

¹⁰⁶ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 223

grupper, som ikke regnes med til publikum. Det er først og fremmest rationalisterne, som Grundtvig som nævnt udskammer og kalder mange skældsord. De er "Tidsalderens selvkloge Daarer" (s. 291, 369) eller ligefrem "den Ondes Børn" og apostle (s. XVII). Denne gruppe er ikke tekstens publikum, men dens polemikobjekt, og det er ikke dem, som skal formidle den forandring, som Grundtvig ønsker. Det er heller ikke almuens/menigmand, som jo ikke læste denne slags bøger, og som omtales i tredje person i krøniken og på en lidt nedsættende måde: "menig Mand er et aandeligt Barn, der vel fornemmer Sygdommen og længes efter Helbred, men veed ei selv ret hvor det har ondt, end sige hvad Lægedom det har behov" (s. 192). Og: "Det er end de fleste Børns Kendemærke, at de baade maa lokkes og trues til den beedske Lægedrik" (ibid.). De skal lokkes eller trues til kristendom, dvs. man kan åbenbart ikke overbevise dem. Grundtvigs publikum er, vil jeg mene, dem, der er tilbage, når rationalister og lægfolk er sorteret fra. Dvs. det er den gruppe af mere eller mindre lærde, som kommer fra en 'gammeldags' kristendom, men som står i fare for at blive påvirket af rationalismen. Det er dem, Grundtvig vil vække og have tilbage i folden. Det er dem, han vil lære at foragte alt det, som han selv foragter, og dem han vil have til at tilslutte sig sin åndskamp."¹⁰⁷

Det gør at Thaulow slutter af med denne krasse vurdering af Grundtvigs læser – eller rettere: Hvordan Grundtvig selv opfattede sin læser:

"Hvis man skulle sætte det på spidsen, er Grundtvigs implicitte læser altså et menneske, hvis fornuft ikke er værd at appellere til, og som er villig til at underordne fornuften under troen og afstå fra spidsfindig grublen. Den implicitte læser er desuden en alvorshand, som nærer had til synd og verden, og hvis relation til Gud og hans forkyndere er præget af lydighed, ydmyghed og ikke mindst frygt. At dømme efter de reaktioner, der kom på værket, var der ikke mange virkelige læsere i Danmark anno 1812, som

¹⁰⁷ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 160

kunne se deres værdier, verdens- og menneskesyn afspejlet i denne konstruktion. ”¹⁰⁸

For det fjerde søger Grundtvig at øve tvangsmæssig og ikke retsmæssig magt over sit publikum.

*”Det største problem ved publikumskonstruktionen i VK (Verdenskrøniken, JBH) 1812 er nok publikumsrelationen. Når en forfatter ophøjer sig til noget, der minder om en profets stilling, så kan det ikke undgås, at der bliver tale om en asymmetrisk relation til publikum. Han er den, der er vågen og ser klart, hvorimod læseren enten sover, er nedsunken i fordærvelse eller er faret vild. Når publikumsrelationen bliver så asymmetrisk, betyder det, at identifikation mellem forfatter og læser bliver svær, hvis ikke umulig. Problemet ligger også i den form for retorisk magt, Grundtvig forsøger at udøve på sit publikum. Det er med McCroskeys begreber (jf. kap. 4.1.1.) enten en retmæssig magt, idet han kræver indflydelse på publikum i kraft af sin rolle som profet, eller en tvangsmæssig magt, dvs. han kræver indflydelse under trussel om Guds straf. Man kan undre sig over, at Grundtvig slet ikke forsøger at motivere med håbet om det gode i stedet for frygten for straf.”*¹⁰⁹

2. Selvfremstilling

Det næste punkt, som jeg vil fremhæve hos Thaulow, og hvor Grundtvig har ændret sig siden sin ungdom, er hans selvfremstilling.

Thaulow skriver, at Grundtvig både sammenligner sig selv med Martin Luther og profeten Ezekiel. Thaulow kalder det ”en selvfremstilling som Nordens nye Luther” og fremhæver følgende Grundtvig-citat: ”Kald mig i Spot kun Lutherlil / jeg skal til Navnet svare”¹¹⁰

¹⁰⁸ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 161

¹⁰⁹ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 161-2

¹¹⁰ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 132

En anden, som Grundtvig sammenligner sig med, er som nævnt Ezekiel, som rettede voldsomme angreb mod alle stænder: ”fyrster, præster, stormænd og andre profeter (Ez 22,24 ff., jf. også Es 3,1 ff. og Mika 3). Endelig angreb han også folket, hvis de ikke fulgte Jahves bud.”¹¹¹

Thaulow vurderer, at Grundtvig flere steder anser sig selv som en profet for Danmark:

”Grundtvig gør i ”Om Polemik og Tolerance” Ezekiels ord til sine egne og påtager sig derved rollen som profet eller ”vægter”, ikke for Israels, men for Danmarks hus. Han taler, fordi hans hjerte ”brænder over Fædrelandet” (s. 105). Han ser det som sin opgave at advare sine landsmænd om Guds dom – og han gør det formentlig med den forståelse, der ligger i citatet ovenfor, at hvis han ikke advarer tilstrækkeligt, så rammer dommen ham selv. Man kan undre sig lidt over, hvordan Grundtvig har fundet ind i denne profetrolle, han er jo ikke ligefrem, som Ezekiel siger, ”valgt af folkets midte”. ”¹¹²

Grundtvig fremstiller sig selv som ”ydmvig og sagtmodig”, men alt, han gør i teksten, peger i den modsatte retning.

”Som læser oplever man en skurrende inkonsistens i teksten. Grundtvig siger eksplicit om sig selv, at han er ydmvig og sagtmodig og går ind for tolerance, men alt hvad han i øvrigt siger og gør i teksten, peger på det modsatte, nemlig på selvovervurdering og dømmetrang. Han siger, at han er den ringeste blandt præster, men optræder samtidig ophøjet med en selvforståelse af at være Guds højre hånd og den eneste præst i Danmark, der gør det rigtige. Han siger, at han ikke bestrider den bibelske form for tolerance, der opmuntrer til at elske sine fjender og at dømme skånsomt, og samtidig hører vi ham dømme sine tilhørere over én kam som lunkne og utro hyrder, der ikke forkynder kristendom. Endelig siger

¹¹¹ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 41

¹¹² Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 142

han, at man ikke må blande sine egne fjender sammen med Guds, men det er netop, hvad han gør.”¹¹³

3. Appelformer

På grund af at Grundtvig betragter sig selv som et sandhedsvidne, er der ofte en stærk etos-appel. Folk skal lade sig overbevise – ikke af argumenter, men fordi Grundtvig siger det.

”Hvis vi til sidst skal runde appelformerne i teksten, så må man sige, at der med de mange referencer til Grundtvigs person og rolle, er en kraftig etos-appel i teksten. Der appelleres til, at tilhørerne skal lade sig overbevise af Grundtvig, fordi han er et sandhedsvidne, en uforfærdet forkynder (profet) og en martyr, som gerne ofrer sig for sandheden. Der benyttes desuden megen patos-appel. Fra start til slut benyttes værdiladede ord, forstærkende udtryk, overdrivelser, en meget direkte involvering med tilhørerne i form af tiltale, imperativer, retoriske spørgsmål og appel via trusler. Selvom der også forekommer passager med logosappel, især i udredningen af begrebet tolerance, er det de to følelses-appeller (etos og patos), der dominerer.”¹¹⁴

Og det fører os frem til hans argumentation – eller mangel på samme.

4. Manglende argumentation

Fordi Grundtvig betragter sig selv som et sandhedsvidne, behøves han ikke at argumentere. Han smæder og revser i alle mulige retninger:

”Og så er vi fremme ved noget af det helt centrale: Profeten varsler dom over samtiden og optræder som Guds vidne imod folket. Det er på dette punkt, jeg mener, at Grundtvig bruger profetrollen til at udsige sine personlige meninger, som om de var almengyldige betragtninger. Grundtvigs fremstilling er typisk sådan, at hans beskrivelse til at begynde med er

¹¹³ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 144

¹¹⁴ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 144

relativt neutral, men så munder den ud i en vurdering, typisk en negativ dom, som af og til grænser til smæderi (invektiv). Grundtvig revser og smæder praktisk taget alt: lande, kunstarter, kirkelige retninger og navngivne personer i fortid og nutid. Her skal blot gives et par eksempler: Frankrig står for vantro, ryggeløshed og ligegyldighed for det guddommelige (s. 266, 275). Spanien har som søvngængere fulgt Frankrig, og hvis de ikke var vågnet i tide, ville de være "raadn[e]t] paa Leiet" (s. 283). England for sin del ligner "en kalket Grav, der udvortes skinner, men indvortes er fuld af Ureenhed og Dødningeben" (ibid.)¹¹⁵

5. Retoriske virkemidler

Det sidste, jeg vil vende, er den retoriske stil. Det er nemlig et af de aspekter, hvor jeg ser en kontinuitet fra den unge Grundtvig til den ældre. Han bruger et meget dramatisk sprog:

"Det samme gælder stilen. Her er det også de stilfigurer, man normalt knytter til patos, som er fremtrædende: Grundtvig benytter sig hyppigt af overdrivelser, som provokerer, "krasse metaforer" som martialske metaforer og sygdomsmetaforer, der virker skræmmende, og i det hele taget mange emotionelt ladede udtryk. Stilen er desuden meget dramatiserende: Han går helt tæt på læseren ved at benytte sig af apostrofe, mange retoriske spørgsmål og imperativer."¹¹⁶

Grundtvig bruger altså ofte overdrivelser, provokationer og er dramatisk.

For at opsummere så er der en række grunde til, at Grundtvigs retorik ikke er overbevisende. Han formår ikke at skabe identifikation hos sit publikum. Hans selvfremstilling er selvovervurderende. Han bruger ofte etosappel uden dog at have den nødvendige troværdighed, som er fundamentet for en etosappel. Ofte bruger han ikke klar argumentation, men ser sig selv som et sandhedsvidne. Og han bruger dramatiske virkemidler, der kan være overdrevne og ligefrem provokerende.

¹¹⁵ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 156

¹¹⁶ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 229

5. Analyse

Før jeg begynder analysen, vil jeg nu dykke ned i Grundtvig som taler. For at forholde sig til talesituationen, er det relevant at vide, hvordan Grundtvig rent faktisk talte.

For at være en taler, der kan få publikums opmærksomhed og få dem til at dukke op til foredrag efter foredrag, er det vigtigt at have en god stemme. Da der naturligvis ikke findes optagelser af Grundtvigs stemme, må man læse sig frem til, hvad man kan få ud af kilderne, der har hørt Grundtvig tale og beskrevet hans stemme. Historikeren Povl Eller har skrevet om Grundtvigs ydre, herunder hans stemme:

”Næsten alle vidnesbyrd går ud på, at Grundtvig, når han trådte offentlig frem (i kirke, på talerstol), havde en dyb, men tydelig og stærk stemme, der dog ofte kunde virke monoton. Den kunde uden anstrengelse høres til de fjerneste kroge. Den stærke stemme skyldtes et par kraftige lunger, hvorfor Thorvaldsen også skal have kaldt Grundtvig elefanten.”¹¹⁷

Grundtvig kunne imidlertid godt hæve stemmen, hvis det blev nødvendigt, og talte ikke altid monotont. Povl Eller konkluderer ud fra de fleste vidnesbyrd, at Grundtvig til offentlige taler:

*”hovedsageligt talte jævnt, roligt, naturligt, som til daglig brug, uden forsøg på at understøtte indholdet af det sagte med stemmemæssige overdri-
ser eller lignende”¹¹⁸*

5.1 De første foredrag

Jeg vil begynde analysen med at fokusere på tre aspekter ved Grundtvigs første to foredrag. Grundtvig fortæller i det første foredrag, at foredragene vil komme til at handle om 'nordens ånd'. Jeg vil analysere, hvordan man skal forstå nordens ånd. Og jeg vil analysere Grundtvigs publikumskonstruktion.

¹¹⁷ Povl Eller. *N.F.S. Grundtvig portrætter*, Frederiksborg: Det nationalhistoriske museum, 1962, s. 21

¹¹⁸ Eller, N.F.S. *Grundtvig portrætter*, s. 22

Aldersaspektet

Allerede fra begyndelsen – faktisk som det allerførste – italesætter Grundtvig sit publikum. Der står ikke i manuskriptet hvor mange, der er til stede, men han skriver, at det er en lille kreds. Han omtaler desuden publikum som venner:

"jeg staar nærmest i en lille Kreds, mest af Venner og Kyndinger".¹¹⁹

Af det kan udledes, at stemningen ikke er som til et debatarrangement, hvor meninger og holdninger diskuteres, men at det i højere grad er personer, der er ham venligt stemt. Måske er de enige i hans anskuelser, eller også har anskuelserne eller Grundtvigs person en interesse hos dem.

Manuskriptet er naturligvis skrevet, før han holdt foredraget, og vi ved fra Svend Grundtvig, at der ikke efterfølgende er rettet i det.¹²⁰ Derfor kan kilden ikke sige noget om, hvor mange der rent faktisk deltog til de første foredrag. Den kan kun bruges til at sige noget om, hvor mange Grundtvig antager, der vil deltage i foredraget.

Det er ikke umuligt, at der ville dukke flere op, end Grundtvig før foredraget havde antaget. Der blev nemlig reklameret med foredraget offentligt. I avisen 'Berlingske Politiske og Avertissementstidende', der udkom *inden* det første foredrag, var der følgende notits:

"Den berømte Skribent og Digter, hr. Pastor Grundtvig begynder i Aften kl. 8 i Auditoriet paa Borchs Kollegium offentlige Forelæsninger over de sidste halvhundrede Aars historie."¹²¹

Det er i øvrigt vigtigt at hæfte sig ved, hvordan Berlingske titulerer Grundtvig. De titulerer ham både som skribent, digter og pastor. Det er vigtigt for at forstå, hvordan publikum opfatter Grundtvig. Er det en præst, der er forankret i kristendommen, der taler til publikum?

¹¹⁹ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

¹²⁰ Svend Grundtvig, Mands Minde, indledning

¹²¹ Berlingske Politiske og Avertissementstidende, d. 20. juni 1838

Er det en historiker forankret i videnskaben? Eller er det en digter forankret i skønlitteraturen? Det vil jeg senere diskutere.

Læser man dagbladene de efterfølgende dage, finder man en notits under titlen ”Kirkelige og literære Efterretninger” bragt i Nordisk Kirke-Tidende d. 24. juni:

”Pastor Grundtvig har erholdt Regjeringens Minde til at holde offentlige Forelæsninger over historie, har han begyndt disse Onsdagen den tyvende Juni, som er halvhundrede Aarsdagen siden Majestæten løste Bondens Lænker”.¹²²

Notitsen nævner også, at der ikke var et særlig stort publikum, men at det forhåbentlig vil vokse:

”Tilhørernes Antal var ved den første Forelæsning ved omtrent indskrænket til dem, som ved deres Opfordring til Pastor Grundtvig foranledigede denne hans Fremtrædelse, men vil uden Tvivl snart stige betydeligt”.¹²³

Herudfra kan det udledes, at tilhørertallet til det første foredrag var begrænset til dem, der havde opfordret Grundtvig til at holde forelæsningerne.

Et venlig stemt publikum: Dig en Yndling-skare!

Som nævnt i forskningsdiskussionen har Grundtvig væsentligt flere tilhørere hos generationen, der er yngre end ham, mens hans egen generation i mindre grad tilslutter sig hans holdninger.¹²⁴

Allerede fra første foredrag er Grundtvig bevidst om, at hans publikum er yngre end ham selv. Når man skal opbygge etos og søge at vinde tilslutning, er det klogt at fokusere på, hvem det er, der sidder i publikum, og hvad deres værdier er.

¹²² Nordisk Kirke-Tidende d. 24. juni Nr 25. 1838. Sjette årgang

¹²³ Nordisk Kirke-Tidende d. 24. juni Nr 25. 1838. Sjette årgang

¹²⁴ Koch & Christensen, N.F.S. Grundtvig, s. XXIV

Som nævnt i teori afsnittet kan man opbygge sin etos hos publikum ved at vise dem velvilighed. 'Perceived caring' som er dét, der opbygger velvillighed, består ifølge McCroskey af empati, forståelse og lydhørhed for ens publikum.

Grundtvig skaber velvillighed hos sit publikum ved at sige, at han ser disse foredrag som svære eksaminer. Her taler han durk ind i de studerendes univers og skaber derigennem identifikation:

*"en Smule Feber forud dog efter min Erfaring selv i Ungdommen uundgaaelig, endsige da i mine Aar, da man faar Skræk i Blodet selv bare ved at drømme om de overstaaede Examinere som forestaaende; og alle de Examinere var jo dog Børneleg imod denne, naar man først er bleven saa adstadig, at man besinder sig paa, hvad det er at komme i Forhør, ikke hos Forfædrene, men hos Efterslægten."*¹²⁵

Han opbygger også velviljen over for de unge ved at sige, at han har ekstra respekt for at komme i forhør hos netop deres generation. Han opbygger desuden sin velvilje ved at sige til det unge publikum, at det er deres unge generation, der skal udvikle efterslægten og menneskeånden. På den måde formår han at gøre publikum betydningsfulde:

*"sine yngre samtidige, der, efter Naturens Orden, dels selv skal udgjøre og dels udvikle den Efterslægt, Menneske-Aanden i ethvert af sine skrøbelige Redskaber maa kalde sit Haab og sin Alderdoms Støtte"*¹²⁶

I forhold til den unge Grundtvig hos Thaulow, er det en mere ydmyg Grundtvig, der holder foredragene på Borchs Kollegium. Det vil jeg gå i dybden med i vurderingen.

Nordens ånd

Jeg vil i dette afsnit komme ind på, hvad Grundtvig mener med 'nordens ånd'. For at forstå hvordan publikum har fortolket foredragene, er det vigtigt at kende til de følgende aspekter af Grundtvigs tankegods. 'Nordens ånd' og Grundtvigs historiesyn, som han kalder 'Den universalhistoriske Anskuelse'. Grundtvig har desuden en pædagogisk filosofi, der hedder

¹²⁵ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

¹²⁶ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

den 'historisk-poetiske' metode, der hænger sammen med hans historiesyn. Den vil jeg efterfølgende komme ind på.

Allerede fra begyndelsen af det allerførste foredrag siger Grundtvig følgende om sig selv, der både rummer både et aldersaspekt, et åndeligt perspektiv og en ydmyg selvfremstilling:

*"en halvgammel Mand med en særegen Betragtning af Menneske-Livet baade forðum, nu og herefter maa hjemsøges af, naar han tænker paa levende at forplante eller dog oplive og udvikle denne Betragtning, især hos sine yngre samtidige, der, efter Naturens Orden, dels selv skal udgjøre og dels udvikle den Efterslægt, Menneske-Aanden i ethvert af sine skrøbelige Redskaber maa kalde sit Haab og sin Alderdoms Støtte."*¹²⁷

Citatet viser, at det er "Menneske-Aanden", der er på spil til foredragene, og at det er den han vil udbrede til næste generation. Da han anvender verbet "forplante", kan det udlades, at Grundtvig har en idé, som han vil så og lade vokse videre hos publikum. Man har altså allerede et indtryk af, at der ikke er tale om vidensdeling, men sat på spidsen kan man tale om disciple, der skal udbrede "Menneske-Aanden".

I citatet er der en klar italesættelse af aldersaspektet: Grundtvig omtaler sig som en "halvgammel Mand" og tilhørerne som "sine yngre samtidige". Han opbygger sin etos ved at sige, at det er dem, der skal udvikle efterslægten. De har altså en vigtig opgave. Man fornemmer i øvrigt en ydmyg selvfremstilling hos Grundtvig både ved, at han kalder sig halvgammel, men også at han har "en særegen Betragtning af Menneske-Livet".

Grundtvig har siden sin såkaldte asa-rus som ung, hvor nogle forskere mener, at han side-stillede den kristne tro med de nordiske guder, beskæftiget sig med nordens mytologi og med 'nordens ånd'. Han kalder nordens ånd for hans ungdoms kærlighed:

"jeg først nu, først under graa Haar, skal føre Ordet om min Ungdoms Kjærlighed: først nu, da jeg selv er nær ved ganske at tilhøre den

¹²⁷ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

forbigangne Tid, prøve paa at være dens levende Vidne og Talsmand, at fremstille den for Efterslægten, der naturligvis ingen Lyst har til at opsøge den i Graven."¹²⁸

At han nu er en ældre mand med gråt hår, rummer selvironi, men det opbygger også hans etos, fordi det viser, at han har beskæftiget sig med nordens ånd siden hans ungdom. Vi skal senere se i en førstehåndskilde fra en tilhører, Frederik Barfod, at det netop har opbygget hans etos, at han har beskæftiget sig med nordens ånd i 30 år.

At der ikke blot er tale om foredrag om verdenshistorien, men at der er emner som ånd, identitet og tro på spil, kan ses ud fra følgende citat. Selvom Grundtvig ikke eksplicit nævner Bibelen, så er der spor af ideologi i de udtryk, han bruger, som kan knyttes til skabelsesberetningen i Det Gamle Testamente:

"min Lykke er, som De vel véd, ingen svær Hob Penge, ingen betydelig Rang eller overdreven Ros, men: hvad man har fortalt om Skjaldens Lykke, som kom bag efter, hvor Lykkens almindelige Gaver blev skiftet og delt, men fik til sin Trøst Indbydelse af Sevs til, saa tit han lystede, at bestige Olymp, eller med andre Ord: saa tit han ønskede det, at være i Aande, at besøges af Vaaren midt under Høstens Storme og under Vinters Hjærte, ja, at føle Aanden den evig unge svæve over Issen, naar den graaner, som naar den gulner, Aanden, som raader for Ordet paa Jord, for det vingede Ord, der bevæger Hjærter, som Vindene Havet, kan, som det faldt i vor Lod, vel intet skabe, ej nævne Lys, saa Lyset udbryder af Mørket, ej nævne Liv, saa Dødens Lænker springe, men stiller dog lyslevende for Øjne, hvad Hjærtet begjærer, saa alt det beslægtede i Tankens og Følelsens Verden muntres op og mødes smilende og virker sammen til fælles Gavn og Glæde."¹²⁹

¹²⁸ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

¹²⁹ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

At Grundtvig bruger formuleringen "Ånden svæve over Issen" skaber associationer til skabelsesberetningen i Det Gamle Testamente, der som bekendt lyder: "I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Jorden var dengang tomhed og øde, der var mørke over urdybet, og Guds ånd svævede over vandene".¹³⁰ At han bruger netop formuleringen "ånden svæver over", kan som en meget bibelkyndig person som Grundtvig næppe være et tilfælde.

Han bruger også en formulering om lyset, der udbryder af mørket. Det minder om de efterfølgende linjer i skabelsesberetningen: "Gud sagde: "Der skal være lys!". Og der blev lys. Gud så, at lyset var godt, og Gud skilte lyset fra mørket"¹³¹

Grundtvig skriver, at ånden råder over "ordet", og at ordet er "vingede" og "bevæger Hjærtter". Det skaber associationer til Johannes Åbenbaring i Det Nye Testamente: "I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud."¹³²

Man kan således udlede en klar kristen ideologi af teksten. Det er et af de steder i foredraget, hvor Grundtvigs talerposition er uklar. Som vi senere skal se, befinder han sig andre gange som historiker og andre gange som politiker eller debattør. Men her er det præsten Grundtvig, der taler. Eksistentielle emner, som hvor individet finder lykke, hører i højere grad inden for præstens felt end historikerens.

Det er karakteristisk, at Grundtvig i citatet sammenstiller ånden med 'det fælles'. For Grundtvig er ånd ikke blot det individuelle, men det fælles. I Grundtvigs forståelse af ånd kan et helt folk glemme sin ånd. Men ved at lære sine myter og historie igennem sproget, kan ånden opbygges.

Grundtvigs folkeåndsforståelse er forankret i myten om babelstårnet fra Første Mosebog i Det Gamle Testamente. I myten har alle "samme sprog og samme tungemål".¹³³ Sammen vil de bygge et tårn, der når op til himlen. Dette er Herren imod og han spreder folket over hele jorden og "forvirrer deres sprog, så de ikke forstår hinanden"¹³⁴

Efter Babel blev urfolket med hver sit sprog opdelt i tre hovedgrupper i Asien, Afrika og Europa. Grundtvigs forståelse af de forskellige folkeånd er forankret i en bogstavtro

¹³⁰ Bibelen, Det Danske Bibelselskab, 2005, s. 9

¹³¹ Bibelen, s. 9

¹³² Bibelen

¹³³ Bibelen, s. 17

¹³⁴ Bibelen, s. 17

læsning af Bibelen. Denne fundamentalistiske læsning af Bibelen fastholdt Grundtvig hele sit liv.¹³⁵

Grundtvig udgav i 1815 en bog med titlen 'Europa, Frankrig og Napoleon, en dansk historisk Betragtning'. Her skriver Grundtvig om folkeslagenes udbredelse, efter de bliver adskilt af Herren efter Babelstårnet. Grundtvig beskriver fra oldtiden det jødiske, arabiske, græske og romerske folk. Af de senere folkeslag beskriver han de europæiske: franskmændene, englænderne, tyskerne og danskerne.¹³⁶ Grundtvig beskriver folkene især med baggrund i deres sprog og deres store personligheder. Når han skal beskrive den franske folkeånd, beskrives den således både med sproget og Napoleon og Voltaire.¹³⁷ Som vi skal se i Mands Minde-foredrage, er det især også de store skikkelser, Grundtvig lægger vægt på til at beskrive en folkeånd.

Kierkegaards kritik af folkeånds-begrebet

At der skulle eksistere en folkeånd, var der kraftige indvendinger mod. Blandt andet fra Søren Kierkegaard. Kierkegaards åndforståelse er ikke bundet op på historien, ligesom Grundtvigs, men på individet.¹³⁸

*"Lad os dog frem for Alt ikke forvexle Menneske-Aandens verdenshistoriske Udvikling med de enkelte Individder"*¹³⁹

Kierkegaards kritik går derudover på, at man ikke kan give ånd videre på slægtsled til slægtsled, sådan som Grundtvig hævder:

*"Aands-Udvikling er Selv-Virksomhed; det aandeligt udviklede Individ tager i Døden sin Udvikling med sig; skal et følgende Individ opnaae den, maa det ske ved hans Selv-Virksomhed"*¹⁴⁰

¹³⁵ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 119

¹³⁶ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 120

¹³⁷ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 120

¹³⁸ Hans Jørgen Schanz. *Ånd*. Århus: Forlaget Klim, 2017, s. 70

¹³⁹ Schanz, *Ånd*, s. 70

¹⁴⁰ Schanz, *Ånd*, s. 70

Generationsoverleveringen

For Grundtvig handlede nordens ånd, modsat Kierkegaards åndsforståelse, netop om at overlevere ånden fra generation til generation. Det understreger han i første foredrag, hvor han lægger linjen for foredragsrækken:

”Selv derfor om Drøbelen var uoprejselig sunken, om Aarene havde bøjet min Ryg og fortæret min Kraft, burde jeg have Mod til, saa længe nogen vilde høre, at tale godt og tale sandt om de forbigangne Dage som de nærværendes Mødre og de tilkommendes Spejl og om den vidunderlige Kjæde, som ikke blot udvortes men ogsaa indvortes forbinder Slægterne i Tidens Løb, de sidste med de første; men fordi jeg burde have Modet, var det ingeniunde sagt, jeg havde det, og jeg vilde sikkert fattes det nu, hvis jeg ikke følte stadfæstet paa mig, hvad jeg længe frit bekjendte: at Lykken er bedre end Forstanden.”¹⁴¹

At Grundtvig modstiller lykken med forstanden, er karakteristisk for hans verdenssyn. Normalt vil man ikke sige, at den ene udelukker den anden. Man kan således både være forstandig og lykkelig. Men Grundtvigs kritik af forstanden skal forstås sådan, at han sætter følelserne og poesien højere end forstanden og det logiske. Det ser man også ved, at Grundtvig sjældent anvender logos-appel, men næsten altid patos eller etos.

Grundtvig siger, at der eksisterer en vidunderlig kæde, der forbinder slægterne. Han siger ikke eksplicit i foredragene, hvordan han definerer nordens ånd. Men han har i sine øvrige værker behandlet den. Mennesket tilhører ifølge Grundtvig et folk, der består af mange mennesker, som deler sprog. I kraft af dét har de en folkeånd.¹⁴² Spørgsmålet er, hvordan nordens ånd skal formidles fra slægt til slægt?

Det historisk-poetiske

For at forstå hvordan Grundtvig forholder sig til historien, og hvordan publikum har oplevet ham på Borchs kollegium, er det relevant at kende hans pædagogiske filosofi: det historisk-poetiske.

¹⁴¹ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

¹⁴² Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 111

Når Grundtvig taler om det historisk-poetiske, er det en forbindelse mellem historie og poesi. Grundtvig mener ikke, at et menneske kan forstå sig selv uden at have en forståelse for historien, vi som mennesker er rundet af. Hvordan vi agerer i verden, er betinget af den historiske udvikling og af historiske sammenhænge. Vi skal dog ikke blot være orienteret mod fortiden, men også fremtiden. Og det er her, det poetiske element eksisterer.¹⁴³

På græsk betyder *poiesis* skabelse. Skabelsen er ifølge Grundtvig ikke noget, der blot fandt sted, da verden blev skabt. Der skabes også i nutiden, både af det enkelte menneske og af samfundet. Fordi man ikke kan gå tilbage i tiden og vide, hvad der skete dengang, eller tage til fremtiden og finde ud af, hvad der vil ske, så må man i nuet bruge digtningen og fortællingen som metode. På den måde kan man få livskræfter frem i nuet. Det understøttes af Grundtvigs tanker i Nordens Mythologie fra 1832: "at få det store skole-giftermål i stand: mellem forstanden og den dramatiske poesi."¹⁴⁴

Det historisk-poetiske handler eksempelvis om at fortælle myterne fra den nordiske mytologi, fordi de vidner om kræfter i sindet mellem mennesker. Grundtvig anbefalede, at man fortalte unge mennesker om myten om Tyr, der sejrede "over sig selv, da han stak armen i gabet på Fenrisulven, vel vidende at han ville miste sin højre arm, når det viste sig, at Fenrisulven ikke kunne sprænge lænken".¹⁴⁵ Når tilhørerne hørte denne myte, måtte de tage stilling til, om de ville tage afstand fra Tyr eller identificere sig med ham. Det var således etiske og moralske spørgsmål, tilhørerne gennem myterne blev stillet. Og det var en måde at skabe selvbesindelse på. I de græske og nordiske myter kunne man ifølge Grundtvig finde profetiske udsagn om fremtiden.¹⁴⁶

Folkeånden er en løsning på folkets stilling

For at forstå hvorfor Grundtvig introducerede begrebet folkeånd, er det vigtigt at forstå statens opbygning før Grundloven af 1849. Før Grundlovens vedtagelse var Danmark en evangelisk-luthersk stat. Grundtvig var én af de første til at se, at det blev udfordret af idéen om folkesuveræniteten. For hvordan skulle folkets magt og Guds magt fordeles? Man diskuterede,

¹⁴³ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 202

¹⁴⁴ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 202

¹⁴⁵ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 203

¹⁴⁶ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 184

om der var to forskellige former for magt: religiøs og politisk. En anden løsning var at hierarkisere kirkens magt over folkets.¹⁴⁷

Man kunne modernisere Luthers to regimenter ved at placere det verdslige i staten og det åndelige i kirken, altså i to klart adskilte rum. På den måde ville Gud høre til i det åndelige og folket i det verdslige. Men Grundtvig kritiserede Luthers opdeling for kun at tilgodese Helligånden, men ikke folkeånden. Grundtvig mente, at de to ånder måtte supplere hinanden. Folkeånden skal understøtte Helligånden, fordi der i folkeånden er et modersmål, som kan røre hjertet.¹⁴⁸

Grunden til, at Luther ikke forholdt sig til folkeånden, var, at der i hans tid ikke var diskussioner om folkesuverænitæt, mens det jo i Grundtvigs tid var netop folkets stilling, der blev diskuteret.¹⁴⁹

Historiesynet: Den universalhistoriske Anskuelse

Nordens ånd hænger sammen med Grundtvigs historiesyn. For Grundtvig er der en sammenkobling mellem historiens gang og Guds forsyn. Hvordan historien udvikler sig, er således dikteret af Gud. I det første foredrag siger Grundtvig, om det han kalder "den universalhistoriske Anskuelse":

*"Ja, det er i Aar netop tredive Aar, saa nær en hel Menneskealder, siden jeg, nylig vaagnet i Nordens Aand, det er i den universalhistoriske Anskuelse af Menneskelivet, som var, som er, og som skal komme: det store, det mageløse Kæmpeliv, der naar fra Tidens Ophav til dens Ende, fra Legen med Guldtærning paa Ida-Slettens lysegrønne Tavlebord til den evige Sejersfest i det guldtakte Gimle, – nylig vaagnet i denne Anskuelse, hvori Fortid og Fremtid levende sammensmelte med det nærværende Øjeblik, ja, sammensmelte i det som Mindet og Haabet i den nordiske Kæmpenatur, – nylig vaagnet i den nordiske Anskuelse af Livet og glødende for den, med brændende Længsel efter at være dens Talsmand for mine jævnaldrende."*¹⁵⁰

¹⁴⁷ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 131

¹⁴⁸ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 131

¹⁴⁹ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 131

¹⁵⁰ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 1

Som nævnt i forskningsdiskussion skriver Erik Møller i sin bog 'Grundtvig som samtidshistoriker', at "Grundtvig ikke lever op til moderne krav til en samtidshistoriker, og at han ofte forledes til "poetiske Følgeslutninger og aandshistoriske Ønskedrømme."¹⁵¹ Ifølge Grundtvig – modsat Herder – gennemstrømmer en ånd det enkelte folk og menneske. Ånden kommer fra Gud, og det er Gud, der sætter historiens mål gennem ånden.¹⁵²

Det er ifølge Grundtvig Gud, der står bag "menneslægtens verdenshistoriske, timelige udvikling". Som nævnt i forskningsdiskussionen er Gud til stede i alt historisk Grundtvig skriver efter 1832.

I Grundtvigs verdenshistorie fra 1833 begynder historien således efter den bibelske tidsregning med beretningen om verdens skabelse, syndefaldet, babelstårnet og folkeslagnenes adskillelse.¹⁵³

"Gennem hele historiens forløb er det Guds Forsyns veje, der spores bag det stadige fremskridt i verdenshistorien. Det er således Forsynet, der lader den græske verden afløse af romerriget, og som ved dettes sammenbrud med et "Mester-Stykke af Guddoms-Konst" skaber den nordisk-germanske folkeverden."¹⁵⁴

På den måde forener Grundtvig Helligånden og folkeånden som to instanser, der arbejder sammen.¹⁵⁵ I Grundtvigs historiesyn ligger som nævnt en sammenkobling af Helligånden og folkeånden. Folket stammer fra Jafets sønner, "Der spredes på jorden "hver med sit sprog, slægt for slægt, folkeslag for folkeslag".¹⁵⁶ Grundtvig betegner det jødiske, det græske, romerske og nordiske folk som hovedfolk, men der findes også mindre folk, eksempelvis det franske. Det er ethvert folks opgave at kende sig selv gennem sine myter, der skal fortælles i hvert slægtsled. Det er som nævnt en skabende poetisk proces, hvor man i nutiden må tage stilling til etiske spørgsmål i fortiden for at komme til bevidsthed om sig selv.

¹⁵¹ Møller, Grundtvig som Samtidshistoriker, s. 159

¹⁵² Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 162

¹⁵³ Vind, Grundtvigs historiefilosofi, s. 240

¹⁵⁴ Vind, Grundtvigshistoriefilosofi, s. 240

¹⁵⁵ Korsgaard, Grundtvig rundt, s. 131

¹⁵⁶ Bibelen, s. 16

For tilhørerne på Borchs Kollegium blev de derfor fjernet fra deres individualitet og sat ind i en større sammenhæng. At være tilhører må have føltes på samme måde, som man i en kirke fornemmer Guds nærværet. De er blevet sat ind i en religiøs sammenhængskæde. Har man troet på Gud, og har man anerkendt Grundtvigs præmis som sand: at det er Guds forsyn i forening med folkeånden, der driver historien, så må det have været en nærmest religiøs oplevelse at deltage i foredragene med præsten Grundtvig på talerstolen. At den har mindet om en prædikestol er ikke utænkeligt.

5.1 Nordens ånd fortolket af en tilhører

Jeg vil i dette afsnit analysere Grundtvigs 34. Mands Minde-foredrag, der blev afholdt d. 17. oktober 1838. Det vil jeg, fordi Frederik Barfod, der var til stede under foredraget, har skrevet et brev¹⁵⁷ til redaktøren af bladet *Kjøbenhavnsposten* angående foredraget.

Kilden har tendens. Barfod er én af de tre initiativtagere til foredragsrækken. Han er desuden én af de tre grundtvigstøtter, der året efter kom til at sidde i bestyrelsen for Danske Samfund, en foredragsforening som Grundtvig var bestyrelsesformand for, der blev oprettet som en konsekvens af Mands Minde. Derfor er kilden venlig stemt mod Grundtvig. Den kan dog stadig bruges til at vise, hvad Barfod lagde vægt på som det vigtigste i foredragene, og hvordan Barfod forsøgte at overbevise *Kjøbenhavnspostens* redaktør og indirekte bladets læsere om, at det var værd at deltage i foredragene og eventuelt tilslutte sig Grundtvigs holdninger. Selvom det er et brev til redaktøren og ikke til selve avisen *Kjøbenhavnsposten*, antager jeg, at brevet højst sandsynligt er sendt for at få *Kjøbenhavnsposten* til at omtale foredragene. Selvom der er en intention om at markedsføre Grundtvig, kan kilden stadig bruges til at vurdere, hvad Barfod vægter som det vigtige i foredragene. Hvad fremhæver han, og hvad nedtoner han? Barfods beskrivelse af foredraget er også interessant, fordi jeg kan sammenligne hans beskrivelse af det specifikke foredrag med Grundtvigs udlægning af foredraget i hans manuskript. Dermed kan jeg vurdere om Grundtvig faktisk holdt sig tæt til manuskriptet i det tilfælde.

¹⁵⁷ *Kjøbenhavnsposten*, Et Brev til *Kjøbenhavnsposten* Redacteur, 19. oktober 1838

I Barfods brev kan vi se, hvordan Grundtvig, i forhold til Black, konstruerer sit indskrevne publikum. Og vi kan se, hvordan Grundtvig i forhold til Charland bruger konstitutiv retorik til at konstituere en særegen nordisk ånd. Jeg vil i det følgende undersøge følgende spørgsmål:

1. Hvordan fremstiller Barfoed foredraget? Hvad anser han for det vigtigste?
2. Hvad kan man sige om Grundtvigs publikumsfremstilling baseret på Barfods brev?
3. Er der forskelle på Barfoeds fremstilling af foredrag 34 og Grundtvigs manuskript til foredrag 34?
4. Hvordan er Grundtvigs selvfremstilling i henholdsvis Grundtvigs manuskript og Barfods brev?

Modtageren af brevet var en unavngiven redaktør på Københavnsposten. Før jeg dykker ned i undersøgelsen, vil jeg fastslå, hvad Københavnsposten stod for som avis.

Københavnsposten

Københavnsposten var grundlagt i 1827 af A.P. Liunge, og var sammen med Fædrelandet frem til 1848 et førende oppositionsblad. Frem til 1848 førte regeringen 38 pressager mod bladet. Bladet har gennem tiden haft skiftende politiske positioner, men fra 1835-39 var den nationalliberale Orla Lehmann og J.F. Giødwad ansvarshavende for den politiske del af bladet. Lehmann stod for en kritisk reformlinje, der senere førte til uenigheder med Liunge om, hvilken linje redaktionen skulle lægge. Det betød, at Lehmann i 1839 forlod bladet.¹⁵⁸ Men i 1838 hvor Barfoed skriver sit brev, er det altså stadig Lehmann, der kontrollerer den politiske linje. Hvorvidt det er Lehmann, der modtager brevet, vides ikke med sikkerhed, men man må formode, at han som politisk redaktør har haft redaktionel indflydelse på, hvorvidt brevet skulle bringes.

Brevet blev d. 19. oktober 1838 bragt på forsiden af Københavnsposten. Faktisk fylder det de tre første sider i bladet. Der blev efterfølgende i flere af landets provinsaviser,

¹⁵⁸ Leksikon.org, Københavnsposten

herunder 'Fyens Stifts Kongelig ene privilegerede Adresse-og politiske Avis samt Avertissementstidende'¹⁵⁹ og Aalborg Stiftstidende¹⁶⁰ bragt kortere uddrag af brevet.

I afsnittet "De første foredrag" viste kilden fra Nordisk Kirke-tidende, at der til de første foredrag kun var dukket de mennesker op, som havde taget initiativet til foredragsrækken. Det har nu ændret sig. Ifølge Barfod er foredragene så populære, at man må komme en halv time før for at få en plads:

*"At paa dem enhver siddende Plads er optagen en halv Time, inden Forelæsningen begynder, at hverken Bænkene eller de aflukkede Stole kunne slaa til, og ikke engang Avditoriets Gange, tæt stuvede lige indtil Katederet, paa hvis Fodtrin hver Aften en syv, otte Stykker maa bænke sig, mens en hel Del desuagtet hyppig maa staa langt ud paa den aabne Trappegang, det kan nu vel lige lidt interessere den lærde og den ulærde Almenhed."*¹⁶¹

Når man skal pirre en avisredaktørs nysgerrighed, er det selvfølgelig klogt at fremhæve, at foredragene er populære. Men taget i betragtning af, at foredragene bliver modtaget med så stor begejstring også af andre kilder, er det nok ikke et helt misvisende billede.

Barfod fremhæver også for redaktøren, at stemningen er god: "behøver jeg nu vel at skildre Dem Klyngens Stemning under og efter Sangen, da Grundtvig dybt bevæget atter besteg Katederet og bragte os sin Tak?".¹⁶² Dét, at Grundtvig er dybt bevæget, understøtter, at der er noget større på spil, og man fornemmer, at både publikum og Grundtvig har et følsomt forhold til foredragene. Det understøttes i øvrigt af H.V. Kaalunds digte, der vil blive analyseret sidst i analysen.

¹⁵⁹ Fyens Stifts Kongelig ene privilegerede Adresse-og politiske Avis samt Avertissementstidende. D. 23. oktober 1838. No 185. Årgang 67.

¹⁶⁰ Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis forsendes med Brevposten, ifølge Kongelig allernaadigst Bevilling. No. 184. 25. oktober 1838.

¹⁶¹ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁶² Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

Nordens ånd som konstitutiv retorik

Barfods giver nordens ånd en central plads i brevet. Brevet er opbygget ved, at han som nævnt indleder med at fortælle om, hvor populære foredragene er, og at man må komme en halv time før, for at få en plads. Herefter redegør han for indholdet af foredragene. Til allersidst fastslår han, hvad han anser for det vigtigste i foredragene. Det er, at nordens ånd eksisterer:

”Men, endnu er min Fortælling ikke endt; thi jeg maa endnu give Dem et glædeligt Bevis paa, at Nordens Aand er ikke uddød, at den endnu lever kraftig hos dets Sønner og behøver kun at anslaas, behøver kun et vinget Ord fra den begejstrede Taler, for at blive sig selv og sin Glæde over sig selv bevidst.”¹⁶³

Her får man det indtryk, at han vil overbevise læseren af brevet og i sidste ende læseren af Københavnsposten om, at nordens ånd eksisterer. Siden han vil give det som ”Bevis”, må det betyde, at der er et modsat synspunkt, der mener, nordens ånd *ikke* eksisterer. I forrige afsnit har Kierkegaards kritik af en såkaldt nordisk ånd været fremsat, hvilket viser, at der har været en opposition mod den. Man får det indtryk, at Barfod betragter nordens ånds eksistens som grundlaget for foredragene.

Barfod forsøger med sit brev at opbygge Grundtvigs etos. Det gør han ved at fremhæve, at Grundtvig har kæmpet en kamp for nordens ånd de seneste 30 år:

”Jeg vil slutte med den Forvisning, der har opholdt hans (Grundtvigs, jbh) Mod i en trediveaarig Kamp, med hvilken han ogsaa i Aftes sluttede, og med hvilken enhver iblandt os frejdig vil tage fat paa sin Gjerning: ”Nordens Aand er endnu ikke død.”¹⁶⁴

Her er det relevant at bruge Charlands teori om konstitutiv retorik, som jeg har introduceret i teori afsnittet. Konstitutiv retorik er relevant, når man fx forsøger at etablere et folk eller et

¹⁶³ Københavnsposten, Et Brev til Københavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁶⁴ Københavnsposten, Et Brev til Københavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

nationalt fællesskab eller identitet. Charland mener, at ytringer i sig selv kan skabe nye opfattelser, der grundlægger en gruppe, en nation eller et fællesskab.

Ifølge Barfoed siger Grundtvig, at vi bliver nødt til at dyrke vores egen ejendommelige nordiske ånd og ikke blot forvandle os til andre kulturer:

”Trods mod vor nordiske Natur, vilde aandelig forvandle os selv enten til Grækere eller Romere, Franskmænd eller Tyskere; saa det eneste kloge for et Folk er, at leve og virke i sin ejendommelige Aand og kun stræbe at tilegne sig saa meget af, hvad stort og godt man finder hos de fremmede, som lader sig dermed forlige og forbinde.”¹⁶⁵

Afslutningsvis citerer Barfoed Grundtvig for at sige, at nordens ånd er at finde i det levende ord og på modersmålet. På den måde skal vi opbygge slægter:

”Nordens Aand er endnu ikke død, og Danmarks Sønner ere ikke saaledes vanslægtede fra Fædrene, at jo det levende Ord paa Modersmaalet skal og vil vække selv den, der sover tryggest, og fremkalde en Slægt, ved hvilken vi, som nu leve, ikke skulle skamme os, naar den blot aldrig skal skamme sig ved os!”¹⁶⁶

Der kommer ikke en eksplicit formulering af, hvad nordens ånd består af. Men det nævnes, at det er det levende ord på modersmålet. Og så ved vi fra forskningen, at Grundtvig udover at betragte modersmålet og sproget som vigtige elementer for ånden, også anså et folks store skikkelser for at være dét, der kendetegner et folk. Som vi vil se om lidt, er det netop de store skikkelser i danmarkshistorien, som Grundtvig fremhæver som vigtige for den nordiske ånd.

Det er i øvrigt vigtigt at bemærke, at Barfoed bruger ordet ”vække”. Det skaber associationer til de vækkelsesbevægelser, der i samtiden vokser sig større og større. Det støtter påstanden om, at foredragene har et religiøst tilsnit.

¹⁶⁵ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁶⁶ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

Identitet og det indskrevne publikum

At det ikke blot er faglige foredrag, men at der er identitet på spil, fremgår også af Barfods brev:

”vi vel dristig kunne lægge til de øvrige Tegn paa et friskere og fyldigere Liv, som mere og mere rører sig hos os, og som maa sejre over al den Dødsighed, i hvilken vi saa længe vare hensunkne.”¹⁶⁷

Her efter 33 foredrag skriver Barfod, at der er noget, der ”rør sig hos os”, og at det er ”Tegn paa et friskere og fyldigere Liv”. Foredragene er altså ikke blot noget, studenterne kommer for at tilegne sig faglig viden, men de kommer for at få næring til deres eksistens.

Men hvad er dét, Grundtvig opfordrer til? Hvilke tegn i teksten ser vi på en indskreven ideologi, som Grundtvig fremfører, og som publikum kan tilslutte sig? Jeg vil nu undersøge, hvilke emner Grundtvig taler om i foredragene. Her kan man med Blacks teori om det indskrevne publikum analysere, hvad Grundtvig eksplicit giver udtryk for i sin tekst. Men jeg vil også se, hvad der ligger af iboende ideologi i teksten, der ikke direkte italesættes, men hvor der stadig kan spores tegn på ideologi.

Krigsromantikken

Når Grundtvig taler om slaget mod England, er det med ladede ord. For det første kalder han slaget for ”Kampen paa Kongedybet, ved hvilken dette Hundredaar viede sig til Stordaad og til Folkelivets Fornyelse”.¹⁶⁸ Ord som ’stordåd’ og ’folkelivets fornyelse’ taler både til nationalfølelsen, men også patosfyldt til folket som én samlet enhed.

Der er i foredraget også en hyldest af det heroiske, når der tales om soldaterne: ”Hjærtet var paa det rette Sted, det viste under Krigen Kanonbaadenes Kamp” og ”en hæderfuld kamp”.¹⁶⁹ Peter Willemoes omtales som ”Helten fra Kongedybet, den gjæve Willemoes”. Der er altså både en italesættelse af de store skikkelser som Willemoes, der kaldes en helt. Og der er klare krigsromantiske ord som stordåd og hæderfuld.

¹⁶⁷ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁶⁸ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁶⁹ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

Nordens ånd i litteraturen

Ud over de store skikkelser i historien, lægger Grundtvig også vægt på den danske litteratur. Der er generelt en tendens til, at Grundtvig – for nu at bruge hans eget udtryk – vil have tilhørerne til at gå i vekselvirkning med historien. Eksempelvis skal skjaldesang begejstre folket:

”saa var der vel mange, der i Skjaldesangen, saa’ kun Drømmerier og Sværmerier; men vist er det dog, at stor bliver altid dens Betydning, hvor den ej blot er udgaaet fra Folket, men atter tiltaler og begejstrer det.”¹⁷⁰

Derudover er det de digtere, som Grundtvig betegner som folkelige digtere, først og fremmest Adam Øhlenschläger:

”Med Hensyn da til vore Digtere, saa lyder der jo vistnok mangen fremmed Tone mellem dem, som aldrig bliver hjemme hos Folket, men vist er det dog, at aldrig sang nogensteds saa hjemligt et Sæt digtere, som det, der nu synger hos os, og fremfor alting var der aldrig saa folkelig en Digter til, som Adam Øhlenschläger.”¹⁷¹

Der er i foredraget en klar afstandstaget fra de digtere, der taler ”den fremmede Tone”.¹⁷² Grundtvig roser, ifølge Barfoed, Øhlenschläger med ”mageløse Storhed, var en af de herlige Spaadomme om, at et nyt Liv nødvendigt maatte fødes hos os”.

Ifølge Barfoed siger Grundtvig, at det er i de nordiske digte, at Øhlenschläger finder Norden: ”i hine nordiske Digte, dér fandt han netop det Norden, det Heltehjem, til hvilket Øhlenschläger havde svunget sig paa sin Ørnevinge”.¹⁷³ Der bliver igen brugt storladne ord som: heltehjem og ørnevinge.

¹⁷⁰ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁷¹ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁷² Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

¹⁷³ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

Det er i teksten en hyldest af det nationale, historien, det heroiske og digterne. Det er underliggende i teksten, at det er her, man finder nordens ånd.

Ydmyg selvfremsstilling

Når vi har både Barfods brev og Grundtvigs manuskript, kan det udledes, hvordan Grundtvig planlagde at fremstille sig selv, og hvordan publikum efter foredraget opfattede Grundtvig.

I manuskriptet sammenligner Grundtvig sig selv med Øhlenschläger. Måden, Grundtvig gør det på ifølge sit manuskript, er ydmygt. Han siger, at han i storhed knapt når Øhlenschläger til skuldrene:

*"Og nu begyndte jeg at komme med, ingenlunde for at gjøre Øhlenschläger Rangen stridig eller i det hele vinde en Digterkrans, – nej, Øhlenschläger var i mine Øjne, fra jeg saa' hans Poetiske Skrifter, en Skjald, til hvis Skulder jeg knap kunde naa, og hvis Krans jeg ej engang havde Lyst til."*¹⁷⁴

Den ydmyge selvfremsstilling, hvor Grundtvig understreger, at han ikke vil sammenligne sig selv med Øhlenschläger, ser man direkte overtaget af Barfoed i brevet til redaktøren:

*"Han maatte nu ogsaa omtale sig selv, ikke for at hige efter den Lavrbærkrans, som han aldrig havde bejlet til, og heller aldrig naat, og endnu mindre for at stille sig ved Siden af Øhlenschläger; thi da han havde læst de nordiske Digte, da følte han det strax fuldt vel, at voxte han nogen Sinde Øhlenschläger til Skuldren, da voxede han heller aldrig højere."*¹⁷⁵

Jeg vil i vurderingen sammenligne den mere ydmyge selvfremsstilling med den unge Grundtvigs selvfremsstilling hos Thaulow. Nu vil jeg på, hvor Grundtvig opbygger sin etos.

¹⁷⁴ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 34

¹⁷⁵ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

Etos

Hos Aristoteles er det selve den konkrete tale, hvor tilskueren er til stede, der giver et indtryk af, hvordan vi skal opfatte en retors etos. Hvis taleren udsender klogskab, moralsk karakter og velvilje i sin tale, så kan han opbygge sin troværdighed. Hos Aristoteles er det altså det fysiske publikum, der er til stede, der vurderer retors etos på baggrund af talen, han holder.

Grundtvig har for øje at opbygge velvilje hos sit publikum. Han vender igen og igen tilbage til aldersaspektet. Han fokuserer i sit foredrag ikke på de midaldrende, ikke på de ældre, men altid på de unge.

Eksempelvis siger han, at alderen fra start-tyverne til start-tredive er vores naturlige heltetid:

"Ungdoms-Alderen fra nogle og tyve til nogle og tredive Aar er vor naturlige Heltetid, da Kraften nærmer sig sin Højde, og Haabet har sine lyseste Øjeblikke, det er Livets fulde Vaar og Forsommer."¹⁷⁶

Og når han mindes krigen mod England, er det også de unge studerende, han fokuserer på. Grundtvig skriver, at majestæten huskede studenternes sindelag. Det her fortæller Grundtvig vel for, at han kan ses som en konge, som de unge studenter kan ofre sig for.

"Majestæten erklærede os, at Studenternes Sindelag ved denne Lejlighed skulde han aldrig glemme, saaledes glemmer jeg heller aldrig de højtidelige Aftner i Kredsen af Ungersvende med Sind til det store Offer paa Fædrelandets Alter; thi saadanne Timer er i mine Øjne mange Aar værd".¹⁷⁷

I McCroskeys etosteori skriver han, at man kan opbygge etos gennem "perceived caring", altså at publikum opfatter taleren som én, der bekymrer sig for dem. McCroskey fremhæver empati, lydhørhed og forståelse som tre søjler, der alle opbygger etos. Ved at det netop er studenterne, han fokuserer på i krigen, opbygger han sin etos ved at vise, at det også er studenter i krigen, han fortæller om. Der er for det unge publikum en højere grad af identifikation.

¹⁷⁶ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 34

¹⁷⁷ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 34

Opsummering: Hvad kan der udledes af brevet?

Selvfremsættelsen er ikke – ligesom hos den yngre Grundtvig – selvovertøende. Der er en ydmyghed i, at han siger, at han ikke når Øhlenschläger til skuldrene. Og at han igen og igen fortæller historien fra de unges perspektiv. Som nævnt i forskningsdiskussionen sammenlignede den yngre Grundtvig sig med Luther og Ezekiel.

Barfod lægger vægt på, at det er den nordiske ånd, der er omdrejningspunktet for foredragene. I Barfods brev får den nordiske ånd en central plads. Han bruger en formulering om, at det vil give dem et friskere og fyldigere liv. Og hidtil har de været hensunken i en dødsghed. Det vidner om, at det ikke er historiske forelæsninger, men at der er identitet på spil. Det er et livssyn, man kan tilslutte sig. Barfoed bruger i øvrigt en formulering om at "vække", hvilket skaber associationer til de religiøse vækkelser, der skete i samtiden. Dette bidrager til opfattelsen af at der er noget religiøst på spil.

Teoretisk ved vi, at Grundtvig siger, at den nordiske ånd er i sproget, litteraturen, heltene og historien. I foredragene er det netop myterne, som han fremhæver, og de store historiske helte som eksempelvis Willemoes og Øhlenschläger som litteratur. Han bruger storladne og patosfyldte ord: heltehjem og stordåd.

Selvom foredragene handlede om verdenshistorien de seneste 50 år, altså med et vist fagligt islæt, så handlede de om meget mere end blot faglighed. De handlede om, hvordan tilhørerne skulle opfatte nordens ånd. Barfoed skriver som nævnt, at det Nordens ånd ikke er uddød, og at det er en glæde "at blive sig selv" og at blive "sig selv bevidst".

Det er altså også publikum, den studerende ungdom, der skal blive bevidste om sig selv. Dét, at blive bevidst om sig selv, understøtter, at foredragene handler om de unges identitet. Ove Korsgaard skriver i sin doktordisputats 'Kampen om folket', at Grundtvigs projekt var, at folket skulle dannes og blive sig selv bevidste. Først var man almue, men ved at blive bevidst om sig selv, ville man blive et folk.¹⁷⁸ Her får man det indtryk hos Barfod, at det ikke er en tanke, der begrænser sig til almuen. Det gælder alle, herunder studenterne, at de gennem historien skulle blive bevidste om sig selv.

¹⁷⁸ Ove Korsgaard. *Kampen om folket. Det dannelseperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. København: Gyldendal, 2005, s. 265

Hvordan bliver man bevidst om sig selv? Grundtvig siger i dette foredrag ikke eksplicit, hvordan det gøres, men ifølge Korsgaard handler det om, at folket skal kende sin egen historie og litteratur. Når Grundtvig i foredraget lægger vægt på netop historien, de store skikkelser og litteraturen, er det netop de unges selvbevidsthed, der er på spil

Det indskrevne publikum bliver dermed et ungt menneske, der skal blive sig selv bevidst. Den unge bliver sig selv bevidst ved at beskæftige sig med nordens ånd gennem sproget, myterne, historien og litteraturen. Man skal læse digtere som Øhlenschläger, der skriver om den nordiske mytologi.

5.3 Frederik Hammerichs første brev

Jeg vil nu analysere tre breve, som én af tilhørerne, Frederik Hammerich, skrev til sin bror Martin Hammerich. I brevene ser man den udvikling, som Hammerich gennemgår over foredragsrækkens halve år. Fra at være kritisk over for Grundtvig i begyndelsen af august, bliver han én af dem, der til det sidste foredrag holder tale for Grundtvig. Året efter bliver han medstifter af en forening, der skal udbredes nordens ånd. Jeg vil starte med første brev, hvor han kritiserer Grundtvig for at være for politisk. Før jeg vender tilbage til brev 2 og 3, vil jeg se på, hvordan Grundtvig er politisk i Mands Minde.

Det første brev er afsendt fra København d. 2. august 1838. Hammerich indleder med at fortælle broderen, der opholder sig i Paris, at Grundtvig blev opfordret af "et Halvt Hundrede med Kirkegaard, Köbke og Barfoed i spidsen"¹⁷⁹ til at holde foredragene. Vi ved fra kilden i Nordisk Kirketidende, at der til det første foredrag kun deltog omtrent 50. Men Hammerich skriver, at antallet af deltagere i starten af august er "under stort Bifald for en stedse voxende Mængde".¹⁸⁰

Hammerich forholder sig især kritisk til, at Grundtvig i sine foredrag blander historien med sine egne politiske anskuelser:

¹⁷⁹ Hammerich, 2. august 1838

¹⁸⁰ Hammerich, 2. august 1838

"Han har valgt sig til Æmne den nyeste Historie fra 1789 og blander den paa sin Viis med hvad han selv har oplevet. Midt i den historiske Gang, ved ved hvis Fortælling han ellers viser en, efter min Forestilling for vidt dreven, Billighed baade mod Rusland og Frankrige, afbryder han Begivenhederne underlig med Indfletning af sine Anskuelser, og har allerede paa denne Maade leveret en Række poetisk-politiske Betragtninger over Bondefrihed, (...) det latinske Sprog, det danske Folkeraad, Høstgildet, Frihedsstøtten, Strandveien, hvor "Havet brummer Bas til Fuglechoret", Københavns Beliggenhed og aandelige Betydning, Danmarks Forfatning sammenlignet med Englands, Finantser, Rettergang, Fattigvæsenet, den danske Enevolds-Konges Stilling, etc., Alt paa sin eiendommelige Maade."¹⁸¹

Hammerich er her kritisk over for, at Grundtvig på en underlig måde i hans historiske fortælling indfletter sine anskuelser om en række politiske emner som eksempelvis Danmarks forfatning, det latinske sprog og stænderforsamlingerne. Hammerich mener, at Grundtvig er "for vidt dreven" og bruger ordet "Billighed" om hans fremstilling af Rusland og Frankrig. Hammerich virker ikke videre imponeret over Grundtvig.

Hammerich skriver, at han også havde hørt Grundtvig til en tale i maj, hvor han også blev for politisk:

"Siden 28de Mais sidste Gilde, hvor han var indbudt og holdt Taler, er hele hans Retning bleven meget politisk."¹⁸²

Før jeg går videre til Hammerichs andet og tredje brev, vil jeg nu analysere nogle af de steder i foredragene, hvor Grundtvig bliver politisk. Det er nemlig her, man kan spore en ideologi i teksten. Retorisk er denne del også interessant, da det jo er politiske holdninger, som publikum kan vælge at tilslutte sig eller lade være. Det er også et sted, hvor

¹⁸¹ Hammerich, 2. august 1838

¹⁸² Hammerich, 2. august 1838

Grundtvigs talerposition bliver uklar. Er det en politiker, præst eller digter, der holder foredragene?

5.4 Demokratiet

Én af grundene til at Grundtvig i så høj grad gik op i, at folket skulle kende nordens ånd og blive selvbevidst, handler om den styreform Danmark, han mener, Danmark bør have.

Grundtvig gik ind for det, den norske historiker J.A. Seip betegner som 'Det opinionsstyrede enevælde'. I denne styreform er det ikke Guds velsignelse, der legitimerer kongemagten, men det er kongen, der træffer beslutninger på folkets vegne. I det opinionsstyrede enevælde er det kongens opgave at lytte til sin befolkning, og på folkets vegne træffe de beslutninger, som kongen anser som det fælles bedste. Ræsonnementet i denne styreform er, at det stadig er kongen og ikke én bestemt samfundsklasse, der har beslutningskraften, da kongen ikke er bundet af særinteresser, og derfor kan agere neutral beslutningstager på befolkningens vegne.¹⁸³

Denne holdning står i kontrast til især de nationalliberale, som kæmpede for en demokratisk styreform. I adskillige af Mands Minde-foredragene forholder Grundtvig sig til demokratiet som styreform.

Frygten for pøblen

I foredrag seks forholder Grundtvig sig til den demokratiske styreform. Han har ikke megen tillid til folket i et demokrati:

"om saa end hele Folket lægger sin Vankundighed sammen, bliver der dog ikke Visdom af, en højst naturlig Ting, som man skulde tænke, enhver kunde forudse, men som de fleste dog endnu, trods Erfaringens Vidnesbyrd, har ondt ved at tro."¹⁸⁴

Her bruger Grundtvig ordet 'vankundighed' om folket, som er et ord med negativ klang, der står i kontrast til den positive måde, han normalt omtaler folket. Men når det kommer til demokratiet, er han ikke klar til at fæstne sin lid til folket alene. Grundtvig gik i modsætning

¹⁸³ Korsgaard, Kampen om folket, s. 167

¹⁸⁴ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 6

til fx det nationalliberale ind for en demokratisk styreform. Gang på gang fremhæver han den franske revolution som et skrækeksempel på, hvad der sker, hvis en udannet folkemængde får magten. Grundtvig bruger den franske revolution som bevis på, at vi skal være forsigtige med at indføre demokrati:

*"Dette, paastaar jeg, har den franske Revolution soleklart bevist, uden at det dog burde trængt til Bevis, at kloge Folk aldrig maa rive deres Hus ned, hvor ubekvemt det end er indrettet, før de véd, om de kan bygge sig et bedre, og véd, hvor de kan være, til det bliver færdigt; saa det var let at se, Franskmændene bar dem galt ad, da de tog Souveræniteten fra Kongen, uden at kunne hindre den fra at falde i Pøbelens Hænder, der vel kunde rive al Ting ned, men ikke bygge andet op i Steden end en Guillotine til alle de Hoveder, der ikke var efter Pøbelens Hoved."*¹⁸⁵

Det er karakteristisk for den kongetro Grundtvig, at han i det følgende citat ligefrem frikender den royale familie for problemerne i Frankrig, der ledte op til revolutionen. Ifølge Grundtvig var det ikke kongen eller statsgælden, men adelen, gejstligheden og parlamentet, der var problemet:

*"Ja, m. H., jo mer jeg sammenligner den danske National-Forsamling og Revolution 1660 med den franske 1789, des mer maa jeg beundre vores, og des klarere bliver det mig, at det gaar med Revolutionerne, der efter Middelalderens Kaos alle Vegne var uundgaaelige, omtrent som med Kopperne, der sædvanlig overstaas lettere, jo tidligere man faar dem, men bliver i den voxne Alder meget let dødelige. Spørge vi nemlig, hvad der i Frankrig gjorde Stillingen fortvivlet, da var det ingenlunde Statsgjælden og Kongens Enevoldsmagt, men Adelens, Gejstlighedens og Parlaments selvtagne Myndighed."*¹⁸⁶

¹⁸⁵ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 6

¹⁸⁶ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 6

Det franske kongehus havde som bekendt et eklatant forbrug, mens der var fattigdom og sult i befolkningen, men Grundtvig, som jo støtter op om monarkiet, placerer i stedet skylden hos adelen, gejstligheden og parlamentets myndighed. Det viser, at også Grundtvigs historiefortolkning er præget af hans politiske mål om, at kongen skal bevare sin magt. Det er i øvrigt værd at hæfte sig ved, at Grundtvig bruger ordet 'Revolution' om enevældens indførelse i Danmark. Måske kan der lægges dét i det, at når man har haft én revolution, er det ikke nødvendigt med en ny.

Han bruger også i citatet en lignelse om sygdommen kobber: "Jo senere man får, jo farligere er den". Det er hos Grundtvig en retorisk strategi at anvende sygdomsmetaforer om dem, som han er uenige med.

Når Grundtvig skriver så negativt om pøblen, som han gør, kan det forekomme overraskende, at han ellers har så stor tiltro til folket. For at forstå Grundtvigs standpunkt er det vigtigt at forstå hans skelnen mellem almue og folk. Almuen er personer fra jævne, små kår og ofte med mangel på kultur eller uddannelse. Folket betegnes som en lidt bredere befolkningsgruppe. I Det Danske Sprogs ordbog betegnes folket som "den store del af befolkningen, i modsætning til den politiske, økonomiske og kulturelle elite". For Grundtvig var det helt centralt, at en almue ikke kunne regere sig selv:

"Almuen kan ligesaa lidt repræsentere som regiere sig selv, om Man saa end fyldte hele Stats-Raadet med dem, thi for at kunne det, maatte de først ved en høiere Dannelse være aandelig traadt ud af deres Sphære og var da ikke længere Almue."¹⁸⁷

Her taler Grundtvig om, at almuen ved at opnå "en høiere Dannelse" åndeligt ville kunne træde ud af "deres Sphære og var da ikke længere Almue", hvilket betyder, at almuen med den rette dannelse vil kunne opnå at blive en del af folket. For Grundtvig handlede det derfor om, at almuen måtte få en selvbevidsthed om sig som et folk. Han mente, at en af vejene til, at almuen skulle opnå denne selvbevidsthed, var at komme på "dansk Høiskole". Højskolen vender jeg tilbage til i næste afsnit. Først skal Grundtvigs kritik af demokratiet uddybes.

¹⁸⁷ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 6

Demokratiet vil ”befordre baade Fattigdom og Dovenskab, Ødselhed og Nærighed, Svir og Spil”

Grundtvig giver i foredrag 8 med en lignelse et eksempel på, hvorfor demokratiet er en dårlig idé:

”Lad os en Gang tage et Exempel lige ud af Livet! Sæt, vi havde her for os alle voxne Mandfolk i Kjøbenhavn, og fortalte dem, at de som et frit Folk burde ikke lyde andre Love end dem, der var Udtrykket for den almindelige Vilje og gav følgelig alle Frihed og Lighed, samt, at for at faa at vide, hvad der var den almindelige Vilje, behøvede man blot i ethvert Tilfælde at tælle Stemmerne, da de fleste Stemmer altid maatte gjælde for den almindelige Vilje!”¹⁸⁸

Den almindelige vilje findes altså, ifølge Grundtvig, ved at se, hvad flest mennesker stemmer. Dette er en modsætning til at anse 'Den almindelige vilje' som hvad der er det fælles bedste. Der er i Grundtvigs formulering af 'den almindelige vilje' en antagelse om, at folket stemmer efter egeninteresse og ikke efter hele befolkningens ve og vel. Han fortsætter sit eksempel:

”Sæt nu, denne Synsmaade for Lov og Ret vandt de fleste Stemmer, som jeg er nær ved at tro, den vilde, og én derpaa udbredte sig over den gruelige Ulighed, især Formuen efter vore gamle Indretninger har gjort mellem Stadens Indbyggere, og det ingenlunde efter Fortjeneste, Flid og Gavnighed, men dels ved Slumpetræf og dels ved Puger, Ager og anden Udsøelse, saa nu vilde han spørge den almindelige Vilje, om det ikke skulde være en Lov, og det en Grundlov i Staden: at hvem der havde over 10,000 Rdl., skulde levere Overskuddet i Kæmner-Kassen, hvorfra det igjen ligelig deltes mellem dem, der havde mindre, saa de, som havde mindst, fik mest deraf, men alle noget!”¹⁸⁹

¹⁸⁸ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 8

¹⁸⁹ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 8

Grundtvigs frygt er, at man kan vedtage love, der kun tilgodeser ens egeninteresse og ikke det fælles bedste.

I Grundtvigs (skræk)eksempel har flertallet vedtaget en lov, hvor alle velhavende mennesker med over 10.000 rigsdaler skulle levere det overskydende i "Kæmner-Kassen", som er til en kommunal ansat, man kan betegne som en kasseimester. Vedtog man denne lov, ville det betyde, at landet ikke længere var økonomisk opdelt efter "Fortjeneste, Flid og Gavnildhed", men ved "Pugeri, Aager og anden Udsuelse".

I denne formulering ligger der en anerkendelse af, at de mennesker, der har over 10.000 rigsdaler, har dem, fordi de har været flittige og gavmilde. Det er en tilkendegivelse af at beskytte den rigeste del af befolkningens formue. Man kan således spore i ytringen, at Grundtvig ikke mener, at uligheden er et problem. Han siger derimod, at stemmemuligheden kan være en glidebane til, at folk kan lave denne lov, hvor formuen omfordeles, hvilket vil føre til "Slumpetræf og dels ved Pugeri, Aager og anden Udsuelse". Det er altså ord med en negativ klang, som publikum vil blive påvirket af. Når de kigger efter spor i teksten, er det sådanne ytringer, hvor de får hints til, hvilken holdning de ifølge retoren bør tilslutte sig.

"– Hvad saa? Hvem tør nægte Muligheden af, at dette Forslag ogsaa ved de fleste Stemmer blev den almindelige Vilje? Og nu vil vi forestille os det sat i Værk paa den allerroligste, billigste og humaneste Maade, saa alle de paa første og anden Sal, der skulde aarelades, fandt sig i deres Skæbne, og de fleste Stemmer fandt sig i, at en Del rige Knaster i Stuen og flere i Kjældereren snode sig fra den almindelige Vilje med den gode Samvittighed, at det var ikke deres Vilje, – se, det vilde dog give Handel og Vandel og al udbredt Virksomhed et Knæk, de sent eller aldrig forvandt, og paa alle mulige Maader befordre baade Fattigdom og Dovenskab, Ødselhed og Nærighed, Svir og Spil og slette Sæder, saa den Dag kom snart, da enten de flittige og virksomme underkastede sig hvilket som helst Aag for nogenlunde Sikkerhed paa velerhvervet Ejendom, eller ogsaa Staden blev i Bund og Grund ødelagt, da alt Rips-Raps vilde ty der til, hvor man, uden at arbejde, kunde, saa længe det varede, leve lystig paa andres Bekostning."¹⁹⁰

¹⁹⁰ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 8

Grundtvig frygter altså, at folket vil vedtage uretfærdige love, der kun tilgodeser deres egeninteresser. I Grundtvigs eksempel vil det kunne føre til, at man vedtog love, der ikke havde incitament til at være virksom og arbejdsom, men at det vil føre til "Fattigdom og Dovenskab, Ødselhed og Nærighed, Svir og Spil og slette Sæder". Det vil føre til, at man uden at arbejde vil kunne leve lystigt på andres bekostning.

I dette eksempel er der altså ideologi om at støtte kongemagten. Der er en lav tiltro til befolkningen. Grundtvig frygter, at man vil være egoistiske og mele sin egen kage, frem for at tænke på det fælles bedste, som Grundtvig mener, at kongen gør.

Grundtvig opstiller et skrækscenarie, hvor den mindre velhavende del af befolkningen vil vedtage en lov om at få fat i den velstillede del af befolkningens formue. Det er en ideologi, der antager, at befolkningen ikke vil kunne styre sine drifter. Først vil det vedtage egoistiske love. Herefter vil det være dovent og ødsel og forfalde til svir og spil, hvis det har muligheden for det og leve på andres bekostning.

Harmoni over demokrati

Når det tydeligvis ikke var demokratiet, lighed og rettigheder, der var det afgørende for Grundtvig, hvad var det så? Professor MSO i historie ved Syddansk Universitet Jeppe Nervers argumenterer for, at det vigtigste for Grundtvig er harmoni:

"Det strukturelt interessante ved Grundtvigs formuleringer er, at det var Folket, som optog sindene – ikke rettigheder, lighed og demokrati. Grundtvig så i ønsket om en fri forfatning noget jævnt, som slet ikke stod mål med drømmen om et folk i harmoni."¹⁹¹

Nervers' synspunkt om, at det var harmoni, Grundtvig søgte, kan bakkes op af Mands Minde-foredragene. Han frygtede, at folk ville stemme efter egeninteresse, i stedet for at stemme efter det fælles bedste.

¹⁹¹ Jeppe Nervers. *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2011, s. 89

For at blive oplyst om det fælles bedste var der behov for at "blive langt bedre oplyste". Det skulle ifølge Grundtvig foregå på "en folkelig Højskole".

Når Hammerich i sit brev til broderen kritiserer Grundtvig for ikke blot at formidle historien, men blande sine politiske anskuelser, er det altså ingen overdrivelse. Ud over at Grundtvig siger, at han er imod demokratiet, er der en iboende ideologi i teksten, der med negative vendinger kritiserer demokratiet. Det er vendinger som, at demokratiet kan føre til "Pugeri, Aager og anden Udsuelse".

Som nævnt tidligere ville jeg vende tilbage til Grundtvigs skoletanker. Det vil jeg gøre nu. Det er nemlig her Grundtvig ser at almuen skal gøres til et folk.

5.5 Skoletankerne

Grundtvigs bud på en samfundsindretning var som bekendt, at almuen skulle blive til et folk ved at blive selvbevidste. Det kunne ske på en højskole, hvor man ville lære om historien, litteraturen og samfundet. Ambitionen var også, at folket skulle dannes til at kunne rejse sig og give deres mening til kende på stænderforsamlingerne.

*"hvor Folkelighed i vore Dage skal trives, Folkeaanden herske, og den raadgivende Folkestemme blive i Stand til at [give] gjennemgribende, gavnlige Raad, dèr maa snarest muligt, heller i Dag end i Morgen, oprettes en folkelig eller patriotisk Højskole."*¹⁹²

Af citatet fremgår det også, at folkeånden vil eksistere på højskolerne. Når Grundtvig taler om højskolen, bruger han dramatiske ord som livet, døden, lyset og mørket. Det er en del af Grundtvigs retoriske stil.

"Da, naar Folkets livlige Ungdom træder i fri og levende Vexelvirkning med dem af os, der, om vi end ingenlunde gik gennem Helvede ubrændte, gennem den sorte Skole uskadte, dog ikke dèr aldeles glemte Dansken over Latinen, Fæderlandet over den klassiske

¹⁹² Grundtvig, Mands Minde, foredrag 4

*Jordbund, Danmark, vor søde Moder, over "alma mater" med Stilen og Ferlen, eller med ét Ord: glemte Mennesket over Bøgerne og Livet over Døden.*¹⁹³

Når Grundtvig bruger formuleringen "træder fri", ligger der en antagelse om, at ungdommen har været fanget. Den sorte skole, som han selv har været en del af, associeres med "Helvede" og "udbrændte", og det er én, man kan komme "uskadt i gennem". Det må samtidig betyde, at det er én, man kan slå sig på. Der valoriseres også: Dansken er *over* latinen, mennesket *over* bøgerne og livet *over* døden. Man får – hvilket Grundtvig ikke vil protestere mod – det indtryk, at hans modstandere repræsenterer en skole for døden. Det er kendetegnende for Grundtvig, at han bruger så ekstreme metaforer. Hvem anden vil i en diskussion om skolepolitik være så dramatisk?

Grundtvig udfordrer J.P. Mynster

Historikeren Claus Friisberg skriver, at Grundtvigs skoletanker især udfordrede biskoppen J. P. Mynster, der havde fremsat en pædagogisk teori i 1832, som dominerede den lærde skoles undervisning frem til 1840'erne.¹⁹⁴

Mens Grundtvig, som skrevet i afsnittet om nordens ånd, satte forstanden og lykken som modsætninger, ser vi hos Mynster en anden tilgang. Han skriver, at det er "den logiske forøvelse" og "videnskabelige erkendelse".¹⁹⁵ For Grundtvig var det følelser, man kan erkendte igennem, og han repræsenterer dermed et helt andet skolesyn.

I Mands Minde-foredragene fremhæver Grundtvig, at han ikke har noget at udsætte på klassikerne:

"Jeg behøver vel ikke at sige Dem, m.H., at det er ikke Klassikerne og ej Beskjæftigelsen med Oldtidens ypperste Mindesmærker, jeg hermed

¹⁹³ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 4

¹⁹⁴ Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 173

¹⁹⁵ Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 173

*laster, men kun vore Latinskoler, som jeg har kjendt dem, og Drenges-
videnskabeligheden, der er Aandens Pestilens”¹⁹⁶*

I dette synspunkt har Grundtvig en nyhumanistisk position, og han tager afstand fra den konservative nyhumanisme, som Mynster er en del af.¹⁹⁷

Grundtvig skelner mellem de lærde og de ikke lærde. De lærde kan sætte sig ind i verdens-
kulturen via hovedsprogene, mens de ikke-lærde bedst kan tilegne sig viden gennem den
nationale kultur. Her var Grundtvig af den opfattelse at folket skulle lære den nationale litte-
ratur at kende.¹⁹⁸

Generelt kan det siges, at Grundtvig gjorde op med rationalismen. Han gik ind for en verden
med følelser og fantasi. Det kan både ses i hans kirkelige opgør med Clausen, men det kan
også ses i hans skolepolitiske opgør med Mynster. Grundtvigs tanker om det historisk-poe-
tisk, der appellerer til både forstanden, men også hjertet, er kendetegnende for Grundtvig.
Baunvig bruger en passende beskrivelse af Grundtvigs kritik: Grundtvig var imod affortryl-
lelsen.

5.6 Medborgerskab og stænderforsamlinger

Én af grundene til, at folket skulle dannes på højskolerne, var, at de skulle kunne ytre sig på
stænderforsamlingerne. Når Grundtvig ikke gik ind for demokratiet, skal det dermed ikke
forstås sådan, at folket ikke bør have medborgerskab. Grundtvig mente, at kongen allerede
havde foretaget to ”Kæmpe-Skridt” ved at løsne stavnsbåndet og ved at indføre stænder-
forsamlingerne. Grundtvig havde som bekendt i 1820’erne gjort sin ’mageløse opdagelse’,
som Søren Kierkegaard ironisk kaldte Grundtvigs kristendomssyn. Grundtvigs teologi bun-
dede i, at det var det levende ord i menigheden, der var det egentlige kristne og ikke ”de
døde bogstaver” i Bibelen. På tilsvarende vis mente Grundtvig, at det egentligt danske var

¹⁹⁶ Grundtvig, Mands minde, foredrag 25

¹⁹⁷ Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 173-4

¹⁹⁸ Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 174

at finde på stænderforsamlingerne og det levende ord, der eksisterede i debatterne på disse.¹⁹⁹

Det tredje og sidste "Kæmpe-Skridt", som Kongen ifølge Grundtvig manglede at tage, var oprettelsen af højskolen:

"hvad jeg siger her: det er en stor Skam for de klogeste af alle Mennesker, ej at indse, at hvor Folkelighed i vore Dage skal trives, Folkeaaenden herske, og den raadgivende Folkestemme blive i Stand til at [give] gennemgribende, gavnlige Raad, dèr maa snarest muligt, heller i Dag end i Morgen, oprettes en folkelig eller patriotisk Højskole eller, da Navnet her gjør lidet eller intet til Sagen: en Oplysnings-Anstalt, aaben for hele Folkets Ungdom, hvor naturligvis Folkets Modersmaal har Enevoldsmagten, og hvor den simple men store Opgave er: at oplyse Folket om dets egen Natur, dets Fæderneland og Forfatning, Kræfter, Midler og sande."²⁰⁰

Grundtvigs håb er at udvikle modersmålet og det retoriske medborgerskab på højskolerne. Det er en inkluderende holdning og måske en mere fredelig løsning end en direkte indførelse af demokratiet. Det er ikke utænkeligt, at han med den franske revolution in mente har frygtet for, hvad det vil betyde, hvis alle pludselig fik stemmeret. Grundtvig leverer i Mands Mindeforedragene et samlet idésæt til en samfundsindretning, hvor hele befolkningen skal prise modersmålet, folket skal lære litteraturen og dem selv at kende og endda opnå medborgerskab. Man kan sige, at Grundtvigs svar på spørgsmålet om folket stilling i samfundet, er en langsom udvikling frem mod et samfund, hvor folket i højere grad høres.

5.7 Frederik Hammerichs andet brev

Jeg vender nu tilbage til Frederik Hammerichs andet brev. Som nævnt var det første brev afsendt d. 2. august, altså i begyndelsen af foredragsrækken, meget kritisk over for Grundtvig. Kritikken var især bundet i at Grundtvig blandede historien med hans politiske anskuelser.

¹⁹⁹ Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 170

²⁰⁰ Grundtvig, Mands Minde, foredrag 4

I Hammerichs andet brev, som han sender d. 4. december 1838, er Grundtvigs foredragsrække netop overstået. Her har han en helt anden positiv holdning over for Grundtvig og foredragene.

*"Grundtvig har nu endt sine Forelæsninger, der vakte det, de udsprang af, en sand Begeistring for Danmark og Norden."*²⁰¹

Hammerich fastslår også foredragenes popularitet:

*"De holdtes bogstavelig talt for aabne Døre, da Folk stod heelt nede ad Trapperne. De sidste Gange var Tilhørerantallet vel et halvt Tusinde."*²⁰²

Hammerich fortæller om indholdet i enkelte foredrag, eksempelvis da Grundtvig taler om Napoleon. Men Hammerich fremhæver ligesom Barfoed det 34. foredrag, hvor Grundtvig taler om Danmark. Man får et indtryk af, at stemningen har været euforisk:

*"høiest steeg dog hans Begeistring og opmærksomst blev han hørt, da han fortalte om Danmarks sidste Dage, om Slaget paa Rheden, om Fægtningen ved Sehested, og om Villemoes, dengang Danmarks Flaade rantes og hans Hjerte brast. Hans Ord fandt en saadan Gjenklang hos Alle, at, da en Stemme til Slutningen bad Forsamlingen synge Villemoes' Sang for Grundtvig, lød den fra Alles Læber. Ikke en forstandig tør Indvending lod sig siden høre mod den extemporerede Overraskelse."*²⁰³

Man fornemmer her en særlig vægt på nationalfølelsen. Hammerich beskriver, at både Grundtvigs tale og tilhørernes opmærksomhed er mere begejstret og opmærksom, når han taler om Danmark og Willemoes. Desuden virker det spontane udbrud i sang også som noget, der har spillet på nationalfølelserne. Hammerich skriver, at folk gør det ufortøvet, hvilket må have givet en stærk fællesskabsfølelse.

²⁰¹ Hammerich, 4. december 1838

²⁰² Hammerich, 4. december 1838

²⁰³ Hammerich, 4. december 1838

Hammerich beskriver også den allersidste forelæsning. I den anledning var skrevet to sange til Grundtvig. Det ene af den senere digter H.V. Kaalund. Her er et af versene:

Kæmpeaand fra Kraftens Alder!
Djærve Søn af Nord,
som med sølvgraa Isse kalder,
og med Flammeord,
frem til Kamp hver nordisk Broder
for den gamle heltemoder!
hør i Fimbul-Natten svare
dig en Yndling-skare!²⁰⁴

Sangen er højstemt og patosfyldt. Ord som "Flammeord" og "heltemoder" er storladne. Der er også tegn på skandinavisme med "Søn af Nord" og "hver nordisk Broder".

Sangen viser, at alderen også hos det tilstedeværende publikum er noget, der fokuseres på. Grundtvig kaldes en "Kæmpeaand." Hans "sølvgraa Isse kalder, og med Flammeord". I det ligger der naturligvis, at Grundtvig er væsentligt ældre end sit publikum. "Flammeord" siger også noget om, at Grundtvig er en alvorsmand og en intens retoriker.

Det er Grundtvig, der kalder til kamp, og ifølge Kaalund vil det unge publikum, hans "Yndling-skare", svare, når han kalder. Der er også en italesættelse af det nordiske og den nordiske ånd, som hos Kaalund, ligesom hos Frederik Barfoed, var det centrale i foredragene. Man fornemmer, at publikum har tilsluttet sig Grundtvigs holdning om, at følelserne er over logikken.

Efter den første sang holdt Hammerich selv "en lille Tale", hvor han gjorde "opmærksom paa Grundtvigs Betydning som den, der havde Blod (...) og Aand tilfælleds med de Gamle, og havde virket saa meget til Fædrenes Oplivelse hos os".²⁰⁵

²⁰⁴ Kaalund, Samlede Digte, s. 20

²⁰⁵ Hammerich, 4. december 1838

Hammerich beskriver altså Grundtvig som en, der har oplivet forfædrene for tilhørerne. Og så skriver han, at Grundtvig havde blod og ånd tilfælles med forfædrene. Hammerich beskriver, at Frederik Barfoed efterfølgende holdt en tale, hvor han taler om ånd og nordisk mytologi:

*"Barfoed talte efter mig om de Glimt af Valhals Aand, vi havde seet, da Øhlenschläger traadte frem, og Grundtvig som en Tyr i Nord stak Haanden i Fenrisulvens gab."*²⁰⁶

Barfoed har altså holdt en tale baseret på den nordiske myte om Tyr og Fenrisulven, som netop er den, Grundtvig gerne vil have, at de unge lærer, som en del af hans historisk-poetiske projekt.

Man fornemmer en euforisk stemning efter talerne og sangene:

*"tilkjendegav hele Forsamlingen sit Bifald og raabte (...) Grundtvig leve! Da den sidste Sang var sunget, steg Grundtvig op og takkede hjertelig og rørt."*²⁰⁷

Hammerich forholder sig afslutningsvis til foredragenes betydning:

*"At saadanne Forelæsninger have en dybere Betydning til Folkeaandens Oplivelse, er mig klart, den Lyst, hvormed de hørtes, mig et glædeligt Tegn"*²⁰⁸

5.8 Frederik Hammerichs tredje brev

Det tredje brev sender Frederik Hammerich d. 21. april 1839. Det er et halvt år efter foredragene er sluttet. Han nævner, at han har ved med til at oprette en "nordisk Forening", hvis målsætning vidner om, at han nu har tilsluttet sig Grundtvigs påstand om, at der eksisterer en nordisk ånd:

²⁰⁶ Hammerich, 4. december 1838

²⁰⁷ Hammerich, 4. december 1838

²⁰⁸ Hammerich, 4. december 1838

”Vor Plan med det er frit og livligt især ved Tale, men ogsaa ved Skrift at
vække den nordiske Aand.”²⁰⁹

Hammerich har altså i løbet af tiden i den grad tilsluttet sig Grundtvigs tanker om en nordisk ånd.

McCroskey taler om en etos før, under og efter en talehandling. Man kan sige, at Grundtvigs etos hos Hammerich i den grad er steget over de fire måneder mellem brev 1 og 2. Fra at være kritisk over for Grundtvig for at være for politisk i brev 1 (august), holder han en tale for Grundtvig i brev 2 (december). I brev 3 (april) er han medstifter af en forening, der skal udbrede nordens ånd. Hos Hammerich går Grundtvigs *initial ethos* fra at være lavt til at ende med at være en højt *terminal ethos*.

5.9 Delkonklusion

Mens der til at begynde med er cirka halvtreds deltagere, er der til de sidste foredrag omtrent 500. Der blev skrevet sange og holdt taler for Grundtvig, der vidner om, at han blev hyldet. Man fornemmer, at der til især de sidste foredrag har været en euforisk stemning. Af Hammerichs brev, Kaalunds digt og af Barfoeds brev fremgår det, at de alle tre anerkender, at nordens ånd eksisterer. Man kan således sige, at de har tilsluttet sig Grundtvigs holdning.

En italesættelse af Danmark som et folk, der eksisterer i kraft af deres særegne nordiske ånd, er ifølge Charland konstitutiv retorik. Her dannes et forestillet fællesskab som tilhørerne hører til. Normalt er den konstitutive retorik kendetegnet ved, at det er op til tilhørerne selv at videredigte på subjektet. Men hele Grundtvigs folkeoplysningsprojekt var en del af det, at han fortalte og skrev om fortællingerne i nordens mytologi. Derfor er Grundtvigs retorik, ud fra et konstitutivt synspunkt, ualmindelig.

Mens Frederik Hammerich tydeligvis havde været kritisk over for Grundtvig til at begynde med, som han kritiserede for at være for politisk, så er Hammerich én af dem, der til det afsluttende foredrag rejser sig og holder en tale for Grundtvig. Det vidner om, at hans

²⁰⁹ Hammerich, 21. april 1839

holdninger i løbet af den lange foredragsrække har rykket sig nærmere Grundtvigs. Hammerich bliver én af de grundtvigske støtter, der senere kommer til at sidde i Danske Samfunds bestyrelse.

Jeg vil gå i dybden med det indskrevne publikum i vurderingen, hvor jeg vil sammenligne Mands Mindes indskrevne publikum med den yngre Grundtvigs. Men nu vil jeg konstatere, at det indskrevne publikum er en ung mand, der anerkender, at nordens ånd eksisterer.

Der er i teksten et syn på mennesket – og især de lavere klasser – at de endnu ikke er dannet til at deltage i et demokrati. Det er en antagelse om, at almuen skal blive et folk, hvilket de gør ved at skabe selvbesindelse. De lærer sig selv at kende ved at lære om nordens ånd gennem litteraturen og historien. Når de har lært det, kan de deltage på stænderforsamlingerne, hvor de kan tilkendegive deres mening. Efterfølgende kan kongen træffe beslutninger, der tilgodeser 'det fælles bedste'.

Grundtvig fremstiller i foredragene sig selv ret ydmygt. Han fortæller om sit grå hår og siger, at han ikke når Øhlenschläger til skulderen. Han bruger et ret dramatisk sprog. Han kalder sin egen skole for 'skolen for livet', mens modstanderen er 'skolen for døden'.

Forelæsningerne har et religiøst tilsnit, hvor der uden eksplicit at nævne det er referencer til både Biblens skabelsesberetning og Johannes åbenbaring. Det støtter op om, at der er tale om en civilreligiøs prædiken.

Alt i alt skaber det en forvirret afsenderposition. Grundtvig er i foredragene på én gang både historiker, der udlægger verdenshistorien, politiker, der støtter op om kongemagten. Og han er en teolog, der mener, at historiens gang er et resultat af Guds Forsyn og at nordens ånd er et resultat af denne. Én af grundene til foredragenes succes kan måske findes her. De unge mennesker lærte ikke blot om verdenshistorien, men det lærte om et verdenssyn. Et verdenssyn, der var bundet op på Gud, konge, fædreland, historisk og litterær dannelse.

6. Vurdering

Jeg vil nu jf. min problemformulering og på baggrund af analysen diskutere, om Grundtvigs retorik var mere overbevisende i 1838 end i 1810-25. Jeg har i forskningsdiskussionen et længere afsnit, hvor jeg refererer Thaulows resultater fra 'Herrens stridsmand'. Jeg vil nu diskutere hendes konklusioner med mine resultater fra analysen. Jeg vil især lægge vægt på Grundtvigs selvfremsstilling, indskrevet publikum, etos, identifikation og retorisk stil.

6.1 Identifikation

Den yngre Grundtvig søger ikke at overbevise sit publikum gennem identifikation. Det gør ifølge Thaulow, at den yngre Grundtvig bliver "meget lidt retorisk". Når man skal overbevise sit publikum, bør man tage udgangspunkt i deres værdier og skabe identifikation. Men i stedet for dét, skaber den yngre Grundtvig splittelse mellem sig selv og sit publikum og leder dem dermed ikke i retning af sin egen overbevisning.²¹⁰

Det er et gennemgående aspekt i Mands Minde at den ældre Grundtvig bruger identifikation. Foredragene er formidlet med udgangspunkt i unge menneskers liv. Det sker fx, når Grundtvig taler om Slaget på Reden, så fortæller han ikke med udgangspunkt i ældre menneskers skæbner under krigen. Nej, han gør det ud fra studenterne, der meldte sig frivilligt til kongen for at kæmpe på landets vegne.

At Grundtvig i sin retorik er bevidst om sit publikum ses også, når han fortæller om sig selv. Så sammenligner han dét at stå foran tilhørerne på Borchs Kollegium med en eksamen. Mange af deltagerne var unge studerende, og derfor er eksaminationer inden for deres tankeunivers og en betydelig del af deres liv. Når McCroskey skriver, at man kan opbygge etos ved brug af empati og lydhørhed, så er det dét, Grundtvig gør. Samtidig opbygger det hans etos, fordi det viser ydmyghed, at han fremstiller sig selv som eleven og tilhørerne som eksaminatorer.

²¹⁰ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 233

6.2 Selvfremstilling

Thaulow konkluderer, at den yngre Grundtvig er selvovertvurderende. Eksempelvis lavede Grundtvig "en selvfremstilling som Nordens nye Luther".²¹¹ I det lægger der en selvovertvurdering, der gør det vanskeligt for folk at tilslutte sig hans holdninger.

Den ældre Grundtvig har en langt mere ydmyg selvfremstilling, mens han samtidig formår at skabe autoritet. Eksempelvis italesætter han selvironisk sin "grå isse". Og når han fortæller om Adam Øhlenschläger, siger Grundtvig, at han ikke engang når Øhlenschläger til skuldrene. Grundtvig var selv en betydningsfuld digter med blandt andet værket 'Nyårmorgen', der er anerkendt i litterære kredse. Den ydmyge selvfremstilling hvor Grundtvig understreger, at han ikke vil sammenligne sig selv med Øhlenschläger, ser man direkte overtaget af Frederik Barfod i brevet til redaktøren på Kjøbenhavnsposten. Dermed er det ikke blot i Grundtvigs manuskripter, at selvforståelsen er ydmyg, men også hos det faktiske publikums forståelse af Grundtvig.

Thaulow skrev, at den yngre Grundtvig havde dømmetrang, og at han optrådte med en ophøjet selvforståelse "af at være Guds højre hånd og den eneste præst i Danmark, der gør det rigtige".²¹²

Denne bedrevidenhed ser man ikke i Mands Minde. Der er dog i Mands Minde-foredragene religiøse undertoner i teksten med referencer til Skabelsesberetningen og til Johannes Åbenbaring, men der ikke tale om en bedrevidende og streng selvfremstilling.

Tværtimod er det noget, der giver Grundtvigs fortællinger mere dybde. At han har stået som præst og fortalt om Danmarks historie, hvor der underlæggende har været referencer til Bibelen, har været en subtil måde at få tilhørerne til at tilslutte sig hans tanker om nordens ånd. Det har været en måde, hvor han som præst har talt til de religiøse følelser hos publikum. Grundtvig italesætter ikke eksplicit sig selv om præst, men når han anvender disse religiøse lignelser, får foredragene et religiøst tilsnit, der på en måde har helliggjort forelæsningerne. Han diskuterer i foredragene eksempelvis, hvad der gør én lykkelig. Her er det i højere grad præsten end historikeren, der fortæller.

²¹¹ Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 132

²¹² Thaulow, Herrens Stridsmand, s. 144

6.3 Tilslutning

Thaulow skriver som nævnt, at det ikke lykkedes den yngre Grundtvig at få tilhørerne til at tilslutte sig sine holdninger. Man får et helt andet indtryk i Mands Minde-foredragene. Her formår Grundtvig at bruge de virkemidler, der gør, at han kan få publikum til at tilslutte sig sine holdninger.

Ved en gennemgående appel til håbet og ved at tage højde for publikum, lykkes det at få mange tilhørere til at tilslutte sig. I Nordisk Kirke-tidende, Københavnsposten og i private breve har tilhørerne skrevet om foredragene. Nogle har tilsluttet sig hans holdninger. Fx ser vi digtet af Kaalund, der kalder Grundtvig for en kæmpeånd og siger, at hans yndlinge vil svare. Underforstået: De støtter Grundtvig. Kaalund bruger også formuleringer som "snart skal Aandens Sol fra Norden lyse over Jorden!"²¹³ I det ligger der en tilslutning til Grundtvigs holdning om, at Danmarks litteratur bør udbredes til andre folkeslag.

Man kan også se, at tilhørerne tilsluttede sig hans holdninger i den virkningshistorie, som foredragene fik. Året efter blev foredragsforeningen Danske Samfund grundlagt. Friisberg, der har beskæftiget sig med de nationalliberales historie, skriver, at de grundtvigian-ske tilhængere og det nationalliberale blev inspireret af hinanden. Flere af dem, der var med til forelæsningserne, tilsluttede sig de nationalliberale, bl.a. Frederik Hammerich. Det er især det nationale islæt hos Grundtvig, som de nationalliberale bliver inspireret af.²¹⁴

At han i højere grad fik folk til at tilslutte sig, vidner besøgstallene om. Vi ved fra Hammerich, at der til det første foredrag kun var omtrent 50 tilhørere til foredragene. Flere kilder, herunder Hammerich og Barfoed, skriver, at der har været op mod 500 tilhørere til det sidste foredrag i november. Der var stuvende fuldt og folk måtte stå ude på gangene for at være med.

Thaulow skriver, at den unge Grundtvigs retorik i højere grad er den knyttede næve end den åbne hånds retorik. Her ser jeg også en udvikling hos Grundtvig. Groft sagt kan man sige, at den ældre Grundtvig er den åbne hånds retorik. Han bruger stadig nogle beskidte

²¹³ Kaalund, Samlede Digte, s. 20

²¹⁴ Friisberg, Ideen om et frit Danmark, s. 177

kneb ved eksempelvis at bruge sygdomsmetaforer om sine modstandere, men han repræsenterer et håb og en opbyggelighed hos unge mennesker. Grundtvig har ambitioner på Danmarks vegne: Almuen skal blive sig selv bevidst og opnå medborgerskab ved at deltage i stænderforsamlingerne. Han har et syn på individet om, at det kan udvikle sig, at det har en ånd, det kan lære at kende. Det kan eksempelvis ske på højskolen, hvor eleverne skal gå i "vexelvirkning" med både underviseren, men også den danske historie og litteratur. Det er på den måde et opbyggeligt projekt, Grundtvig står for, som kan udvikle individerne, herunder også underklassen. Friisberg kalder det for kulturimperialisme, fordi de værdier, som Grundtvig mente almuen skulle tilegne sig, var kulturelle værdier, som han selv stod for. Det var fx en udbredelse af Øhlenschläger og Ingemanns bøger om Danmarks historie. For de studerende, der var til stede i på Borchs kollegium, som var en del af den dannede klasse, har det været en håbefuldt tanke at tilslutte sig. Det var deres værdier, der blev hyldet.

6.4 Identitet

Når vi læser Frederik Barfoeds brev til redaktøren på Kjøbenhavnsposten, ser man at foredragene også vedrøre tilhørernes identitet. Barfoed skriver: "vi vel dristig kunne lægge til de øvrige Tegn paa et friskere og fyldigere Liv, som mere og mere rører sig hos os, og som maa sejre over al den Døsighed, i hvilken vi saa længe vare hensunkne".²¹⁵

Her italesætter Barfoed et problem, som han mener, at Grundtvigs tanker om nordens ånd, selvbevidsthed og medborgerskab kan løse.

Jeg tror, at et af de helt centrale pointer om Grundtvigs vellykkede retorik handler om hans idé om selvbevidsthed. I sit brev til redaktøren afslutter Barfoed med at skrive:

"endnu er min Fortælling ikke endt; thi jeg maa endnu give Dem et glædeligt Bevis paa, at Nordens Aand er ikke uddød, at den endnu lever kraftig hos dets Sønner og behøver kun at anslaas, behøver kun et vinget Ord fra den begejstrede Taler, for at blive sig selv og sin Glæde over sig selv bevidst."

²¹⁵ Kjøbenhavnsposten, Et Brev til Kjøbenhavnsposten Redacteur, 19. oktober 1838

Grundtvig har idealer for ikke bare det danske folk, men også tilhørerne på stolerækkerne på Borchs kollegium. Det handler ikke blot om at lære historien at kende. Det handler om, at de på en historisk-poetisk måde skal lære sig selv at kende. Det er de unges identitet, der er spil. Hvem er jeg som menneske? Hvem er vi som nation? Grundtvig leverer ikke eksplicit svarene. Som i den konstitutive retorik er det op til den enkelte at bygge videre på fortællingen.

6.5 Indskrevet publikum

Thaulow forholder sig også til den yngre Grundtvigs etablering af et indskrevet publikum.

Jeg vil starte med at skrive, hvem det indskrevne publikum *ikke* er i Mands Minde. Det er ikke demokratiforkæmpere, rationalister, "de højlærde tyskere", og pøblen. Disse grupper er derimod tekstens polemikobjekter. Eksempelvis omtales pøblen som "balstyrig", folket omtales som "vankundig" og de højlærde tyskere omtales som "døde".

Det indskrevne publikum i Mands Minde er et ungt, studeret menneske. Ungt fordi Grundtvig igen og igen henvender sig til de unge ved at udlægge historien gennem denne aldersgruppe. Det indskrevne publikum er et menneske, der sætter følelserne, poesien og lykken højere end forstanden. Det er imod den rationalisme, som eksempelvis H.N. Clausen og Mynster repræsenterer. Det har et menneskesyn, der mener, at individet kan udvikle sig i fællesskaber: i menigheden eller i skolen. Fælles er, at det mundtlige ord vægtes højere end det skriftlige ord, således omtales de som henholdsvis "det levende ord" og "det døde bogstav". Eleverne skal i skolen høre det levende ord gennem mundtlige fortællinger fremfor at få stoffet doceret fra bøgerne af læreren. Det er dermed et publikum, der vurderer det levende ord, fællesskaberne, det poetiske og fortryllelsen højere end logikken og rationalismen.

Helt centralt er det, at det indskrevne publikum er et ungt menneske, der anerkender, at nordens ånd eksisterer, og at den går fra slægt til slægt, modsat fx Kierkegaard, der mente, at ånden er bundet til individet, og at man tager ånden med sig i graven. Med nordens ånd følger en række politiske holdninger: Det er eksempelvis skeptisk over for demokratiet. I et demokrati vil mennesket forfølge dets "særinteresser", frem for at anerkende, at kongen skal lede landet, der kun vil lovgive efter alles 'fælles bedste'. Det indskrevne

publikum er et nationalt menneske, der sætter Danmark over andre nationer, fx franskmændene og englænderne.

Spørgsmålet er, om man også kan betragte den almue, der skulle dannes til selvbevidsthed, som et indskrevet publikum? Vil de kunne forstå teksterne, hvis de var blevet trykt allerede i 1838? Jeg vil sige, at teksterne er formuleret i et sprog, hvor der er mange indforståede pointer. Der er ikke pædagogiske udlægninger af eksempelvis hvorfor, kongens almagt er forankret i Kongeloven af 1660. Teksterne er skrevet til et publikum, der har en forhåndsviden om Danmarks historie, og hvordan det politiske spil fungerer. For en almue, der fået begrænset skolegang, vil jeg mene, at foredragene er *for* komplicerede.

På samme måde som Thaulow skriver, at det indskrevne publikum hos den unge Grundtvig er en ung gruppe af "mere eller mindre lærde", der er i fare for at blive påvirket af rationalismen, så er det faktisk samme målgruppe, han taler til i Mands Minde. Og mens Thaulow skriver, at der hos den yngre Grundtvig i 1812 ikke var mange virkelige læsere, som kunne afspejle deres "værdier, verdens- og menneskesyn afspejlet i denne konstruktion", så er der tydeligvis et virkeligt publikum, der kan sagtens spejle sig i Mands Mindes værdier, verdens- og menneskesyn.

6.6 Appelformer

Den unge Grundtvig opfattede sig ifølge Thaulow som et sandhedsvidne, og derfor anvender han ofte etosappel. Ræsonnementet er, at hvis man betragter sig selv om et sandhedsvidne, behøves man i mindre grad at argumentere. Den yngre Grundtvig anvendte desuden en del patos, men næsten ingen logos.

Ud fra Thaulows vurdering om, at Grundtvig ikke lykkes med at overbevise folk om sine holdninger, kan man sige, at det er en mislykket etosappel. I min analyse har jeg vist hvordan Grundtvig opbygger sin etos. Og baseret på den tilslutning som kilderne vidner om, kan det siges, at den ældre Grundtvig er væsentlig dygtigere til at opbygge etos.

En gennemgående påstand gennem foredragsrækken er, at der eksisterer en nordisk ånd. Denne påstand er markant – måske endda ligefrem vovet. Som publikum at skulle tilslutte

sig, at Napoleon var en stor mand for Frankrig, eller at Adam Øhlenschläger er en af Danmarks dygtigste digtere, rykker ikke noget gevaldigt i et menneskes grundvold. Men at tilslutte sig en holdning om, at der eksisterer en nordisk ånd, der stammer fra Guds opdeling af folkeslagene efter fortællingen om Babelstårnet, er en markant holdning.

Derfor er der i den grad etos på spil i foredragene. Vi kan læse fra Frederik Hammerich, at han i det første brev er kritisk over for Grundtvig, men i det tredje brev skriver han, at han nu er med i en forening, der vil udbrede nordens ånd både med foredrag og på skrift. Kaalund og Barfod lægger i deres skrifter også vægt på netop nordens ånd. Den er omdrejningspunktet for Barfods brev, da man får indtrykket, at det er det, hele foredragsrækken handler om. Og hos Kaalund er det også nordens ånd, der er det essentielle. Her bliver Grundtvig endda selv kaldt en "Kæmpe-ånd".

Spørgsmålet er, hvordan Grundtvig kan være så overbevisende, at de tilslutter sig hans holdninger? Hvordan opbygger han sin etos? Allerede fra første foredrag fortæller han, at han har beskæftiget sig med nordens ånd siden det første tiår i 1800-tallet. Sidenhen har han udgivet bøger som 'Nordens mytologi', og han har skrevet digte og salmer om norden. Skal vi tage udgangspunkt i Isokrates' etosforståelse, hvor det ikke er selve talesituationen, det handler om, men i højere grad talerens omdømme, så er Grundtvigs omdømme langt højere i 1838 end i 1810'erne. På klogskabsaspektet af etos, er den ældre Grundtvigs etos inden for viden om norden derfor højt.

Grundtvig anvender i foredragene kun en smule logosappel, men derimod en del patos. Grundtvig bruger storladne ord som "stordåd" og "heltehjem". Det hænger sammen med Grundtvigs retoriske stil, der er ret dramatisk.

6.7 Retorisk stil

Thaulow skriver, at den yngre Grundtvig bruger nedsættende udtryk som: "Frankrig står for vantro, ryggesløshed og ligegyldighed for det guddommelige".²¹⁶ Disse dramatiske og tit ubegrundede påstande bruger Grundtvig stadig sommetider i 1838.

²¹⁶ Thaulow, Herrends Stridmands, s. 156

Eksempelvis bruger han ord som 'skolen for livet' og 'skolen for døden'. Det er usædvanlige, stærke udtryk om skolepolitik. I foredrag 40 siger han:

"Latinens Regerings-Tid har naturligvis været Poesiens Helvede."²¹⁷

Hans retoriske stil kan indimellem stadig være polemisk. Eksempelvis ved hans brug af sygdomsmetaforer, og at han talte nedsættende om andre lande uden argumenter, men kun ved brug af fordomme. Et eksempel er i foredrag 20, hvor han giver udtryk for, at han hader visse lande uden at argumentere om hvorfor:

"Ægypten er lige saa lidt mit hellige Land i Oldtiden som Italien i Middelalderen eller Frankrig i Nyaarstiden; men netop fordi jeg i Grunden hader disse Lande."

Som nævnt tidligere er det en del af Grundtvigs retorisk stil at anvende sygdomsmetaforer om sine modstandere. Således laver en en lignelse om sygdommen kobber. Og i eksempelet om demokrati brugte han ord som "pugeri, aager og dovenskab". Det er et af de aspekter, hvor man kan se en kontinuitet fra den yngre Grundtvig til den ældre: hans dramatiske stil. Dette er dog i et helt andet leje end hos den yngre Grundtvig, og på et leje hvor de ikke svækker hans troværdighed og etos betydeligt.

6.8 Afsenderrollen

Det sidste, jeg vil komme ind på, er Grundtvigs afsenderrolle i Mands Minde. Den er ret usædvanlig. Man kunne både argumentere for, at han er præst, historiker, skønlitterær forfatter eller intellektuel debattør. De forskellige positioner glider i foredragene sammen, og det kan både, som vi har set indledningsvist hos Frederik Hammerich, være frustrerende, men når man læser Barfods og Kaalunds hyldester af Grundtvig, virker det også som noget af dét, der har været karismatisk ved Grundtvig. Hvis altså man som publikum har accepteret, at det er i orden at blande historieformidling med ens politiske anskuelser. Som politisk argumentation bliver sammenblandingen af politik og historie faktisk en opbygelse af etos, fordi Grundtvig ved nok om historien til at holde 50 foredrag med forskelligt

²¹⁷ Grundtvig, Mands minde, foredrag 40

historisk indhold. Det fremgår ikke af nogen af de kilder, jeg har brugt, at Grundtvig skulle have været kritiseret på sin historiske viden. Og ifølge Baunvig ligger Grundtvigs fremstilling af den franske revolution overraskende tæt op af moderne historieforskning om samme.²¹⁸ Aristoteles skriver, at etos kan opbygges ved klogskab. Selvom det kan virke usædvanligt at holde 50 historiske foredrag og i dem komme med en række politiske anskuelser, så kan den tilsyneladende store viden om historien vise klogskab, og det kan have opbygget Grundtvigs etos.

²¹⁸ Baunvig, Forsamlingen først, s. 100

7. Konklusion

Mens den unge Grundtvig er bedrevidende, selvovervurderende og ikke formår at overbevise nogen i sit publikum, så er den ældre Grundtvig en dygtigere retoriker. Han lykkes med at formidle sit livssyn, historie og politik på en overbevisende måde.

At Grundtvig er blevet en dygtigere retoriker kan ses flere steder.

For det første i måden hvorpå Grundtvig omtaler sit publikum. Hos den unge Grundtvig var der en asymmetrisk publikumskonstruktion, hvor han ikke anerkendte og respekterede sit publikum. Den ældre Grundtvig tager gang på gang højde for sit publikum, når han holder sine foredrag. Hans publikum på Borchs kollegium var primært unge studerende, og han vinkler igen og igen sine foredrag netop til de unge studerende. Allerede fra første foredrag viser han velvilje ved at kalde sig selv én, der skal til eksamen, og tilhørerne bliver dermed eksaminatorer. Ved at italesætte det som en eksamen bliver han i de studerendes tankunivers.

For det andet ses det i Grundtvigs selvfremstilling. Mens den unge Grundtvig er selvovervurderende og sammenligner sig med Luther, så er den ældre Grundtvig mere ydmyg. Selvom han har skrevet langdigtet 'Nyaars-Morgen', som i de litterære kredse er anerkendt, siger han selv, at han ikke når Øhlenschläger til skuldrene.

For det tredje formidler han værdier, som ligger tæt på publikums egne værdier. Den ældre Grundtvig er præget af et håbefuldt og optimistisk livssyn. Det ses i hans holdning til, at samfundets laveste klasser skulle dannes. De skulle have adgang til viden og blive sig selv bevidste. Folket skulle på højskolerne dannes til at ytre deres mening om samfundsforhold, litteratur og historie. Derudover skulle de have medborgerskab og kunne tilkende-give deres mening på stænderforsamlingerne. Det er en meget inkluderende holdning.

I en tid hvor det nok ikke var utænkeligt, at unge akademikere frygtede, hvad et uindskrænket demokrati måske ville kunne føre til, tilbød Grundtvig i sine foredrag alternative løsninger. Frygten for demokratiet gik på, at folk ville stemme egoistisk og ikke tage udgangspunkt i "det fælles bedste". Samtidig lå – hvilket Grundtvig forstærkede med sine fortællinger – den franske revolutions blodige rædsler i baghovedet.

Jeg tror, at noget af det mest overbevisende i foredragene handler om Grundtvigs præmis. Hvis tilhøreren anerkender, at der eksisterer en særegen nordisk ånd, så har det været en nærmest religiøs oplevelse at lytte til den store teolog og præst udlægge verdenshistorien. Det vidner kildeudsagnene også om, fx Kaalund, der hylder Grundtvig som en "Kæmpe-aand" og betragter sine medtilhørere som en "Yndling-skare".

Kan man se bort fra de videnskabelige krav til historieskrivning, og tilslutte sig Grundtvigs præmis om, at man erkender historisk-poetisk og den vej igennem skaber selvbesindelse, så har det været effektiv retorik. Er man derimod kritisk stemt over for Grundtvigs præmis, så kan det retorisk være svært at tilslutte sig hans anskuelser. Er man eksempelvis søgende over for Guds eksistens, kan det have været forførende at tilslutte sig Grundtvigs syn på historien.

I den universalhistoriske anskuelse er der en iboende optimisme og en stærk fremtidstro: I fremtiden vil være et fuldkomment samfund på jorden. Det kalder Grundtvig et 'gyldenår'. Grundtvig mener, at danskerne skal kende deres myter om nordboerne. Og nordboerne er verdenshistoriens fjerde hovedfolk – efter jøder, grækere og romere.

Med Grundtvigs fokus på nordens ånd, hvor det var historien, digterne, litteraturen, sproget og modersmålet, han hyldede, talte han lige til de unge studerende. Med Friisbergs ord ville Grundtvig føre kulturimperialisme. Hvor skulle denne imperialisme komme fra? Det kunne jo fx være de unge menneskers viden, der skulle tilføres folket, så de blev bevidste om sig selv. På den måde havde de unge også en interesse i at tilslutte sig Grundtvigs holdninger.

Et af de helt centrale spørgsmål er, hvem Grundtvig er som afsender i Mands Minde-foredragene. Er han præst, historiker, skjald, digter, politiker? Det fremgår ikke klart af foredragene, og jeg tror, at én af grundene til, at det har været en oplevelse af høre foredragene, er denne afsenderrolle. Det er ikke blot politiske holdninger, historisk viden eller litteraturhistorisk viden, som tilhørerne kan vælge at tilslutte sig: Det er et helt livssyn, der er forankret i den nordiske ånd. Netop denne er Frederik Hammerich et eksempel på. Vi kan gennem hans breve til broderen se, hvordan hans holdninger udvikler sig. I august i begyndelsen af foredragsrækken er han kritisk over, at Grundtvig er for politisk ved at indblende sine politiske anskuelser i de historiske forelæsninger. I oktober og december er

Hammerich væsentligt mere positivt stemt, og til det sidste foredrag er han én af dem, der holder en tale for Grundtvig. Hammerich bruger udtrykket, at Grundtvig er poetisk-politisk.

Jeg vil afsluttende tilslutte mig Hammerichs udlægning om at Grundtvig er poetisk-politisk. Grundtvig har en række holdninger, som han ønsker at få tilhørerne til at tilslutte sig. Han argumenterer ikke for dem gennem logos, men gennem etos og patos. Det stemmer overens med hans pædagogiske filosofi, der ikke var videnskabeligt forankret, men såkaldt historisk-poetisk. I stedet for at erkende gennem fornuften, skulle man erkende gennem følelserne. Dette gælder også foredragene. Grundtvig bruger som nævnt storladne, patosfyldte ord som "stordåd" og "heltehjem". Det appellerer til følelserne i publikum. Ud fra et videnskabeligt perspektiv kan man forholde sig særdeles kritisk til Grundtvigs historieformidling. Men ud fra et retorisk perspektiv har det i den grad været effektivt. Retorikeren Edwin Black siger, at den moderne pilgrimsrejse går ud på at finde ens identitet. Og det var netop, hvad Grundtvig tilbød dem.

Jeg vil afsluttende inddrage forskningsdiskussion til at vise, hvor min undersøgelse placerer sig i den aktuelle forskning.

Mit speciale bygger videre på Thaulows ph.d.-afhandling. Hun er den første, der bruger retorisk teori til at analysere Grundtvig. Groft sagt var den yngre Grundtvig en dårlig retoriker. Min undersøgelse er ikke en anfægtelse af Thaulows konklusioner, men en viderebygning på feltet 'Grundtvig som retoriker'. Her kan det kort sagt konkluderes, at den ældre Grundtvig var en medrivende og dygtig retoriker, der formåede at få sit publikum til at tilslutte sig hans tanker om nordens ånd.

I forhold til Katrine Frøkjær Baunvigs så tilslutter min undersøgelse hendes idé om, at der er religiøse tilsnit i Mands Minde. At Grundtvigs historiesyn er forankret i Guds Forsyn, gjorde at der var tale om en religiøs situation på Borchs Kollegium. Men min undersøgelse tilføjer et større fokus på publikum. Og så tilføjer min undersøgelse Frederik Hammerichs udvikling, hvor vi ser ham gå fra at være skeptisk til at tilslutte sig.

8. Litteraturliste

Kilder

Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis forsendes med Brevposten, ifølge Kongelig allernaadigst Bevilling. Nummer 184, 25. oktober 1838.

Barfod, Frederik. *Den sidste Aften paa Grundtvigs Forelæsninger*. Kjøbenhavn: C. A. Reitzel, 1839.

Berlingske Politiske og Avertissementstidende. D. 20. juni 1838

Bibelen. Kjøbenhavn: Det Danske Bibelselskab, 2005.

Fyens Stifts Kongelig ene privilegerede Adresse-og politiske Avis samt Avertissementstidende. No 185. Årgang 67. D. 23. oktober 1838.

Hammerich, Frederik breve af d. 2. august 1838, 4. december 1838 og 21. april 1839 til Magister Martin Hammerich, i *Danske politiske breve fra 1830erne og 1840erne*, red. Povl Bagge og Povl Engelstoft. Bind 1. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1945.

Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin. *Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838*. Genudgivet af Grundtvig Centret på www.grundtvigsværker.dk.

Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin. *Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838*. Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag, 1877.

Kaalund, H. V. *Samlede Digte*. Kjøbenhavn og Kristiania: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, 1920.

Kjøbenhavnsposten. "Et Brev til Kjøbenhavnspostens Redacteur" af Frederik Barfoed. Fredag d. 19. oktober 1838.

Nordisk Kirke-Tidende d. 24. juni Nr 25. 1838. Sjette årgang.

Bøger

Aristoteles. *Retorik*, overs. Thure Hastrup. København: Museum Tusculanums forlag, 2007

Begtrup, Holger. *Folkelige foredrag*. København: G.E.C. Gads forlag, 1928.

Bugge, Knud Eyvin. *Skolen for livet – Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker*. København: Gads Forlag, 1965.

Eller, Povl. *N.F.S. Grundtvig portrætter*. Frederiksborg: Det nationalhistoriske museum, 1962.

Friisberg, Claus. *Ideen om et frit Danmark. Den nationalliberale bevægelses ideologi og politik – især i enevældens sidste år*. Varde: Vestjysk Kulturforlag, 2003.

Isokrates. *Om formuebytning. 1: Fire taler*, overs. Thure Hastrup. København: Museum Tusculanums forlag, 1986.

Koch, Hal og Georg Christensen. *N.F.S. Grundtvig. Værker i udvalg*. København: Gyldendalske Boghandel. Nordisk forlag, 1940.

Korsgaard, Ove. *Grundtvig Rundt. En guide*. København: Gyldendal, 2018.

Korsgaard, Ove. *Kampen om Folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. København: Gyldendal, 2005

McCroskey, James C. *An Introduction to Rhetorical Communication*. Boston: Allyn & Bacon, 1997.

Michelsen, William. *Den sælsomme forvandling i N.F.S. Grundtvigs liv. Studier over tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn*. København: Nordisk Forlag. Udgivet af Grundtvig-Selskabet, 1956

Møller, Erik. *Grundtvig som Samtidshistoriker*. København: Gyldendal, 1950

Nevers, Jeppe. *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2011

Rønning, Frederik. *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk aandsliv i det 19. aarhundrede*. København: Schønberg, 1912

Schanz, Hans Jørgen. *Ånd*. Århus: Forlaget Klim, 2017.

Thaning, Kaj. *Menneske først - Grundtvigs opgør med sig selv I-III*. København: Gyldendal, 1963.

Villadsen, Lisa. Og Charlotte Jørgensen. *Retorik i teori og praksis*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2009.

Vind, Ole. *Grundtvigs Historiefilosofi*. København: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, 1999.

Artikler

Black, Edwin. "The Second Persona". *Quarterly Journal of Speech* 56, 2 (1970): 109-119.

Charland, Maurice. "Constitutive Rhetoric: The Case of the Peuple Québécois". *Quarterly Journal of speech* 73, 2 (1987): 133-150

Frøkjær Baunvig, Katrine. "Det folkelige foredrag". I *Grundtvig og genrerne*. Redigeret af Sune Auken. København: Gyldendal, 2014.

Klujeff, Marie Lund. "Retorisk publikum". I *Retorikens aktualitet*. Redigeret af Hanne Roer & Marie Lund Klujeff. 2. Udgave. København: Hans Reitzels forlag, 2009.

Koch, Christian. Retorisk analyse af historiske tekster. *Temp - tidsskrift for historie* 8. 4. årgang, 2014.

Lundgreen Nielsen, Fl. Grundtvig og danskhed. i *Dansk identitetshistorie 3. Folkets Danmark 1848-1940*. København: Hans Reitzels forlag, 1992.

Pedersen, Kim Arne. Den Teologiske Grundtvigforskning siden Anden Verdenskrig. I *Grundtvig – Nyckeln til det danska?*. Red af Ole Vind og Hanne Sanders. Stockholm: Makadam Förlag. 2003.

Pontoppidan Thyssen, Anders. Grundtvigs tanker om kirke og folk 1825-47. I *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys*. Redigeret af Christian Thodberg & Anders Pontoppidan Thyssen. Århus: Forlaget Anis, 1983

Ph.d.- og specialeafhandlinger

Baunvig, Katrine Frøkjær. *Forsamlingen først – N.F.S. Grundtvigs og Émile Durkheims syn på fællesskab*. (Utrykt ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2013)

Wiggers Pedersen, Maria. *Svend Grundtvig som udgiver. En undersøgelse af Svend Grundtvigs principper ved udgivelsen af N.F.S. Grundtvigs værker med udgangspunkt i Krønike-Riim*. (Utrykt specialeafhandling, Københavns Universitet, 2016)

Thaulow, Vanja. *Herrens Stridsmand – Retorisk kritik af N.F.S. Grundtvigs teologiske polemik i perioden 1810-1825*. (Utrykt ph.d.-afhandling, Århus, 2018)

Websider

Leksikon.org. "Kjøbenhavnsposten". Konsulteret d. 29. maj 2019. <https://www.leksikon.org/art.php?n=4982>